

HİKMET-AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ
[JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]
ÂŞIK VEYSEL HATIRASINA
GELENEK VE EDEBİYAT ÖZEL SAYISI
YIL 9, EKİM 2023

Dr. Öğr. Üyesi Muhammed İkbâl GÜLER

Ondokuz Mayıs Üniversitesi
İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Samsun/TÜRKİYE
mikbal.guler@omu.edu.tr
ORCID

**MANYASOĞLU MAHMÛD'UN
YENİ BİR ESERİ ÜZERİNE:
MA'ÂRİF TERCÜMESİ**

ON A NEW WORK OF
MANYASOĞLU MAHMÛD:
MA'ÂRİF TRANSLATION

Makale Türü: Araştırma Makalesi
Yükleme Tarihi: 19.01.2023
Kabul Tarihi: 27.06.2023
Yayımlanma Tarihi: 01.10.2023

Article Information: Research Article
Received Date: 19.01.2023
Accepted Date: 27.06.2023
Date Published: 01.10.2023

İntihal / Plagiarism

Bu makale **turnitin** programında taranmıştır.
This article was checked by **turnitin**.

Atıf/Citation

Güler, Muhammed İkbâl, "Manyasoğlu Mahmûd'un Yeni Bir Eseri Üzerine: Ma'ârif Tercümesi", *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]*, Âşık Veysel Hatırasına Gelenek ve Edebiyat Özel Sayısı, Ekim 2023, s. 448-532.

Güler, Muhammed İkbâl, "On a New Work of Manyasoglu Mahmûd: Ma'ârif Translation", *Hikmet-Journal of Academic Literature, Tradition and Literature Special Issue in Memory of Âşık Veysel*, September 2023, p. 448-532.

10.28981/hikmet.1239486

HİKMET-AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ
[JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]
ÂŞIK VEYSEL HATIRASINA
GELENEK VE EDEBİYAT ÖZEL SAYISI
YIL 9, EKİM 2023

Dr. Öğr. Üyesi Muhammed İkbâl GÜLER

MANYASOĞLU MAHMÛD'UN YENİ BİR ESERİ ÜZERİNE: MA'ÂRİF TERCÜMESİ

ON A NEW WORK OF MANYASOĞLU MAHMÛD: MA'ÂRİF TRANSLATION

ÖZ

Osmanlı'da telif ve tercüme faaliyetlerinin hız kazandığı II. Murad döneminde (1421-1451), hem sarayın talebi hem de halkın ihtiyaçları doğrultusunda ortaya konan eserler Türk kültürünün zenginleşmesine katkı sağlamıştır. Bu dönemin âlimleri arasında adı anılan Mahmûd b. Kâdî Manyas, nâm-ı diğer Manyasoğlu Mahmûd da tercüme ve haşiye sahasında eserler kaleme almış münevver bir şahsiyet olarak dikkat çekmektedir. Bu çalışmada kaynaklarda adı zikredilmeyen, Sultan Veled'in Ma'ârif adlı eserine Manyasoğlu Mahmûd'un yaptığı tercüme konu edilmiştir. Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi'nde R-1430 yer numarasıyla kayıtlı ve H. 1051-M. 1641 yılında Dânişî Ahmed Efendi tarafından istinsâh edilen mecmûada yer alan bu tercüme, Anadolu sahasında Sultan Veled'in Ma'ârifine yapılmış ilk tercüme özelliğini taşımaktadır. XV. yüzyılda gerçekleştirilen bu tercüme, elli altı fasıldan oluşan Ma'ârif'in on üç faslını içermektedir. Manzum ve mensur metinleri ihtiva eden Ma'ârif tercümesi, kaleme alındığı yüzyıl dolayısıyla Eski Anadolu Türkçesi dil özelliklerini yansıtmaktadır. Çalışmamızda öncelikle Ma'ârif müellifi Sultan Veled'in, mütercim Manyasoğlu Mahmûd'un ve müstensih Dânişî Ahmed'in hayatları ve eserlerine dair bilgiler aktarılmış; Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi'nde R-1430 yer numarasıyla kayıtlı mecmûanın tavsifi yapılmış ve mecmûanın sonunda yer alan iki şerh metninin sahibi hususunda kısa bir tartışma gerçekleştirilmiştir. Sultan Veled'in Ma'ârifine ve Manyasoğlu'nun tercümesine dair öz bilgilerin aktarıldığı kısımdan sonra Manyasoğlu Mahmûd'un Ma'ârif tercümesinin çeviri yazılı metni sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sultan Veled, Mahmûd b. Kâdî-i Manyas, Dânişî Ahmed, mecmûa.

ABSTRACT

During the reign of Murad II (1421-1451), when copyright and translation activities accelerated in the Ottoman Empire, the works created in line with the palace's demands and the people's needs contributed to the enrichment of Turkish culture. Among the scholars of this period, Mahmûd b. Kâdî Manyas, also known as Manyasoglu Mahmûd, draws attention as an enlightened personality who wrote works in translation and annotation. In this study, the translation of Sultan Veled's Ma'ârif, whose name is not mentioned in the sources, was made by Manyasoglu Mahmûd. This translation, which is included in the journal registered with the place number R-1430 in the Gazi Hüsrev Begova Library of Bosnia and Herzegovina and copied by Dânişî Ahmed Efendi in Hijri 1051-Gregorian 1641, is the first translation made to Sultan Veled's Ma'ârif in the Anatolian field. This translation, made in the 15th century, includes thirteen chapters of Ma'ârif, which consists of fifty-six chapters. The translation of Ma'ârif, which includes verse and prose texts, reflects the language characteristics of Old Anatolian Turkish due to the century it was written. In our study, first of all, information about the lives and works of the author of Ma'ârif, Sultan Veled, the translator Manyasoglu Mahmûd and the copyist Dânişî Ahmed were conveyed; the description of the journal registered with the place number R-1430 in the Gazi Husrev Beg Library was carried out, and a short discussion was made about the owner of the two commentary texts at the end of the journal. After the part about Sultan Veled's Ma'ârif and Manyasoglu's translation, the translated text of Manyasoglu Mahmûd's Ma'ârif translation is presented.

Keywords: Sultan Veled, Mahmûd b. Kâdî-i Manyas, Dânişî Ahmed, compilation.

1. Sultan Veled'in Hayatı ve Eserleri⁴

Mevlevîlik tarikatını kurumsallaştıran ve Hz. Mevlânâ'nın büyük oğlu olan Sultan Veled, 25 Nisan 1226 tarihinde Lârende'de (Karaman) dünyaya gelmiştir. Dedesi Bahâüddin Muhammed Veled'in adını taşıyan Sultan Veled, küçük yaşlardan itibaren babasının sohbet meclislerinde yetişmiş ve eğitimine Dimaşk'da (Şam) devam etmiştir. Sırasıyla dedesine, Hz. Mevlânâ'nın da mürşidi olan Seyyid Burhâneddin Muhakkık-ı Tirmizî'ye, Şems-i Tebrizî'ye, Selâhaddîn-i Zerküb ve Hüsâmeddin Çelebi'ye intisâb etmiştir. Hüsâmeddin Çelebi'nin vefâtı sonrasında Kerîmüddin b. Bektemur'a intisâb eden Sultan Veled, Bektemur'un vefâtından sonra posta oturmuştur. Şiirlerinde “Veled” mahlasını kullanan Sultan Veled'in içerisinde Türkçe manzumelerin ve mülemma şiirlerin de yer aldığı *Dîvân*'ı, Hz. Mevlânâ ve çevresine dair en muteber bilgileri içeren *Velednâme* veya *İbtidânâme* adlarıyla bilinen mesnevîsi, Hz. Mevlânâ'nın Mesnevî-i Ma'nevî'si ile aynı vezinde yazılmış manzum kısımların yer aldığı manzum-mensur karışık *Rebâbnâme*'si, manzum olarak kaleme aldığı *İntihânâme*'si ve Farsça mensur tek eseri olan *Ma'ârif*'i olmak üzere beş ayrı eseri mevcuttur.

2. Manyasoğlu Mahmûd'un Hayatı ve Eserleri

II. Murad devri (1421-1451) âlimlerinden olan Mahmûd (Yaltkaya - Bilge, 1943, 2/1145-1146), “Manyasoğlu” lakabı ile şöhret bulmuştur. Taşköprülüzâde, *Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye* adlı eserinde Manyasoğlu'ndan şu cümlelerle bahsetmektedir: “Bu devrin fazilet sahibi âlimlerinden biri de İbn Manyas diye bilinen Manyas kadısının oğlu Muhammed Efendi'dir. Devrinin âlimlerinden dersler alarak bütün ilim dallarında ustalık derecesine erişti. Edirne medreselerinden birinde müderris oldu. Merhum sıra dışı ve nâdir ilimlere de vâkıftı. Fıkıh, kelâm ve usûl âlimi olması yanında tefsir ve hadis de bildirdi” (Hekimoğlu, 2019, 182). Hayatı hakkında kaynaklardan ve eserlerinden elde edilen bilgiler çok azdır (Özkan, 1992, 4). Bursalı Mehmed Tahir'in *Osmanlı Müellifleri* adlı eserinde belirttiği, “... tevellüdü Manyas'ta, neş'eti Üsküb'dedir.” (Saraç, 2016, 437) tespitine göre Manyasoğlu Mahmûd, Manyas doğumludur. Bir müddet sonra Manyas'tan Üsküb'e gelen Manyasoğlu, ömrünün büyük bir kısmını Üsküb'te geçirmiş ve tahsilini bu şehirde tamamlamıştır (Özkan, 1992, 4). Manyasoğlu, Üsküb'te iken aynı zamanda eserler kaleme almış ve *Gülîstan tercümesi* ile *A'cebü'l-acâyib* adlı eserlerini devrin sultanı II. Mahmûd'a ithaf etmiştir (Özkan, 1992, 4, 9, 17). Bu iki eserinin haricinde Necmeddin en-Nesefî'nin akaide dair risâlesine Sa'deddin et-Teftâzânî'nin yazmış olduğu şerh olan *Şerhü'l-akâid* için *Havâşî 'alâ şerhi'l-akâid* adlı eseriyle haşiye yazan Manyasoğlu'nun (Hekimoğlu, 2019, 184; Yaltkaya - Bilge, 1943, 2/1145-1146) tarafımızca tespit edilen Sultan Veled'in *Ma'ârif*'ine yaptığı tercümesiyle şu ana kadar bilinen dört ayrı eserinin olduğunu söylemek mümkündür. Üsküb'ten Edirne'ye müderris olarak gelen Manyasoğlu, Edirne'de vefat etmiştir (Saraç, 2016, 437; Camgöz, 2016, 330).

⁴ Bu başlık altında verilen bilgiler TEİS (Kartal, 7 Ocak 2023) ile İslam Ansiklopedisi'ndeki “Sultan Veled” (Değirmençay, 7 Ocak 2023) maddelerinden ve Hülya Küçük'ün “Sultân Veled ve Ma'ârif'i” adlı eserinden (Küçük, 2005, 32-67) hareketle hazırlanmıştır.

3. Dânişî Ahmed Efendi

Mecmûanın müstensihisi olan Dânişî Ahmed Efendi, İstanbul doğumlu olup Seyyid Mehmed Rızâ ve Mustafa Safâyî Efendi'nin verdikleri bilgiye göre "marifet" tahsilinde bulunmuş derviş bir şahsiyettir (Zavotçu, 2017, 110; Çapan, 2005, 183). Aynı zamanda kadılık mesleğini icra eden Dânişî Ahmed Efendi (Zavotçu, 2017, 110; Erdem, 2013, 6; Çapan, 2005, 183; Abdulkadiroğlu, 1985, 99; Güzel, 2018, 125; Mehmed Süreyyâ, 1996, 2/405; Odabaşı, 2009, 106)⁵, bir çengî güzele tutulması neticesinde (Erdem, 2013, 6) kadılıktan ayrılıp remmâl olmuştur ve 1650 tarihinde vefat etmiştir (Çapan, 2005, 183; Güzel, 2018, 125; Mehmed Süreyyâ, 1996, 2/405; Odabaşı, 2009, 106). Tezkirelerde yer alan bu bilgilerin haricinde, Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi'nde R-1430 yer numarasıyla kayıtlı (Popara, 2004, 389-403), çalışmamızın da konusunu teşkil eden mecmûada yer alan bilgilere göre Dânişî Ahmed Efendi'nin baba adı İbrahim'dir ve Melâmî meşrep olup Kabbânî Saçlı Mehmed Efendi'nin müridlerindedir (Gelibolulu Mustafa 'Âlî, Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi, R-1430_06, 59a). Dîvânının eksik bir nüshası Bülent Özer (2004) tarafından neşredilmiştir.

4. Nüsha Tavsifi

Müstensih bilgisi: Dânişî Ahmed b. İbrahim (d. ? – v. 1650)

Nüsha adı: Mecmû'a-i deryâ-yı pür-genc-i le'âl.

İstinsah Tarihi: H. 1051 – M. 1641.

Dili: Türkçe

Nüsha başı: Bi'smi'llâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm. Lâ-ḥavle ve lâ-ḳuvvete illâ bi'llâhi'l-'aliyyu'l-'azîm. Hâzâ Kitâb-ı Mesâliku't-Ṭâlibîn ve'l-Vâsilîn Şeyḫ 'Abdu'llâh-ı İlâhî es-Sîmâvî raḥmetu'llâhi 'aleyhi raḥmeten vâsi'aten.

Nüsha sonu: Kıt'a-i dîger

Sırr çok Dânişiyâ 'âlemde
Bu da 'âşıklara bir sır olsun
Nâmımız ḥayr ile zıkr eyleyenün
Âḫiri 'âkıbeti ḥayr olsun

Temmet

Varak sayısı: II+252+II varak

Ölçüsü: Dış ölçüler 150 x 210 mm. İç ölçüler 120 x 180 mm.

Satır sayısı: 20-35 arasında değişen muhtelif satır sayısına sahiptir.

Hattın cinsi: Talik

Cilt: Deri cilt, iç kısım ebru kaplı.

Nüsha, Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi'nde R-1430 yer numarasıyla kayıtlıdır. Suyolu çizgili kağıda sahip nüsha, her varanın ön yüzünde sol üst köşeye yazılan

⁵ Mehmed Süreyyâ, Sicill-i Osmânî'de *Dânişî Ahmed Efendi*'yi sehven *Dâniş Süleyman Efendi* olarak belirtmiştir. Bk. Mehmed Süreyyâ, 1996, 2/405.

numaralarla numaralandırılmıştır. Ayrıca her varak reddâdelidir. Mecmûada yer alan eserlerin başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. 34a numaralı sayfaya kadar metin içinde geçen “nazm, beyt, nesr, hikâyet” gibi kelimeler kırmızı mürekkeple yazılmış ve yine aynı sayfaya kadar bazı kelime ve kelime gruplarının üzeri kırmızı çizgiyle çizilmiştir. Nüshanın baş kısmındaki ikinci zahriye varağının arka yüzünde mecmûada yer alan eserlerin isimlerini ve hangi sayfadan başladıklarını belirten bir fihrist yer almaktadır. Fihristte yer alan bilgiler şu şekildedir:

Fihrist in mecmû'a-i deryâ-yı pür-genc-i le'âl			
Mesâlikü't-Tâlibîn Şeyh İllâhî 1	Ma'ârif-i Sulţân Veled kuddise şirrehu be-tercûme-i İbn Kâzî Manyâs 28	İrşâd-nâme-i hâkîkat- peyâm 32	Seyyid Şemsu'd-dîn Buḥârî 'aleyhi rahmeti'l-Bârî Ḥâzret-i Mevlânâ'nun ğazel-i şerîfine didüğü şerhdür. 33
Maḳâlât-ı Ḥâzret-i Ḥacı Bektâş Velî 46	Mir'âtu'l-'avâlim 'Âlî 55	Menâkıb-ı evliyâ-yı Muḥammed Cemâlu'd-dîn Nürî 59	Risâle-i miftâhu'l-cennet be-te'lif-i Ferîdün Big 62
Risâle-i neşâyih-i cündiyye be-taşnîf-i mezkûr 64	Vâkı'a-nâme-i Veysi rahmetu'llâhi 'aleyhi 71	Ġazel-i Sulţân Murâd Ḥân ibn Selîm Ḥân be-şerḫ-i Şubḫî 78	Menâkıb-ı Emîr Sulţân 79
Tezkiretu's-şu'arâ-i Laṭîfî 88	Menâzil Kûṭbu'l-'arîfin Cefâyî 138	Ez-Tezkiretu's-şu'arâ-i Ḥasan Çelebi ez-ḫarf-i şîn bâ-ḫarf-i nûn 152	Risâle-i ta'rîf bâbu'l-ebvâb 214
Menâkıb-ı Şeyh İllâhî ve su'âl ü cevâb hâkîkat-i intisâb 224	Ez-Siyer-i şerîf-i Mısrî Altıparmak Efendi 235		
Ġazel-i Dânişî ki nâm-ı o Heft-gencest be-şerḫ-i hüd 243	Diğer ğazel-i Dânişî ki nâm-ı o Heşt-behişt be-şerḫ-i hüd 247		

Ön kısımda yer alan ikinci zahriyenin ön yüzünde ise mecmûa hakkında yazılmış bir kıta yer almaktadır:

Kıta-i Dânişî-yi 'abd-i hâkîr

[müs tef 'i lün / fe 'ü lün / müs tef 'i lün / fe 'ü lün]

Gönlüne girdüm açdum bu ḫaṭṭı hûb şühî
Gördüm hikâyesi hep başdan başa menâkıb

Gelse söze dilinden eyler nişâr cevher
Her kıanda kim oḫunsa a'lâ güzel muşâḫib

Gün gibi nef'i zâhir zevki semâ'a dâyir
Bunuñ gibi kanı bir mecmû'a-i 'acâyib

Ḥalka şafâ bağışlar nâmına dinse lâyıḳ
Âyîne-i meşâriḳ gencîne-i meğârib

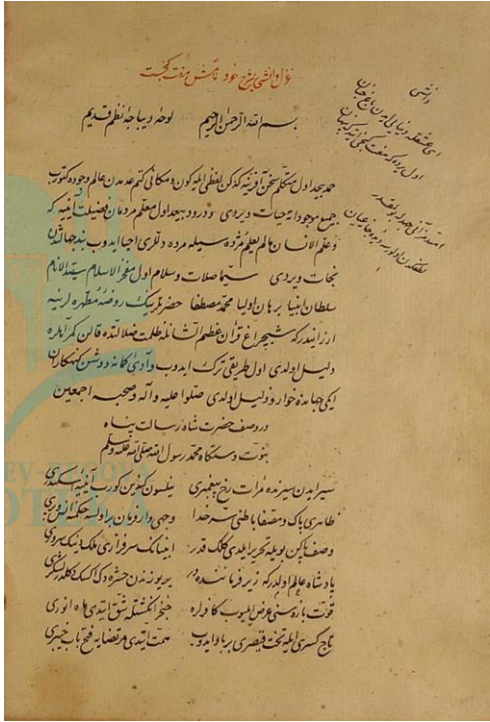
Mecmûanın müstensihisi olan Dânişî Ahmed, nüshada yer alan müstakil eserlerden kiminin sonuna istinsah kaydı düşmüştür. Müstensihin kimliğine dair en geniş

bilgiyi ise nüshanın 54b-59a sayfaları arasında yer alan Gelibolulu Mustafa 'Âlî'nin *Mir'âtü'l-'avâlim* adlı eserinin istinsahına düştüğü kayıta görmekteyiz: “Temmet fî 29 şehri cemâziyyi'l-âhîr sene 1051. Ketebehu el-'abdî'l-ḥaḳîr keşîri't-taḳşîr Aḥmed Dânişî ibn İbrâhîm men-fuḳarâ'i Ḳabbânî Saçlı Muhammed Efendi 'afâ 'anhumâ.” (Gelibolulu Mustafa 'Âlî, Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi, R-1430_06, 54b-59a). Bu kayda göre Dânişî Ahmed'in babası İbrahim Efendi'dir. *Mir'âtü'l-'avâlim*'in yazımı 29 Cemâziyülâhîr 1051 (5 Ekim 1641) tarihinde bitmiştir. Dânişî Ahmed Efendi, aynı zamanda Kabbânî Saçlı Muhammed Efendi'nin müridlerindedir. İstinsah kaydında adı geçen Dânişî Ahmed Efendi'nin elimizdeki verilerden hareketle XVII. yüzyılda yaşamış dîvân sahibi bir dîvân şâiri olan Dânişî Ahmed Efendi olduğunu söylemek mümkündür. Zira istinsah kaydında yer alan 1641 yılı ile Dânişî Ahmed Efendi'nin 1650 yılında vefat ettiği bilgisi ilk ortaklığı teşkil etmektedir. İkinci bir ortaklık ise Dânişî Ahmed'e dair kaynaklarda verilen biyografik bilgilerde yer almayan baba adıdır: XVII. yüzyılda yaşamış bir başka dîvân şâiri olan Dânişî Ali Dede'ye ait British Library'de Or. 7089 yer numarasıyla kayıtlı dîvân nüshasında Dânişî Ahmed'e ait olduğu belirtilen bir gazel yer almaktadır (Güler, 2023, 22). Dîvân nüshasının ön kısmındaki ilk zahriye varağının ön yüzünde yer alan “-nuñ” redifli beş beyitlik bu gazelin sonunda “Güft Aḥmed Efendi Dânişî ibn İbrâhîm” kaydı yer almaktadır. Bahsi geçen şiirin Bülent Özer tarafından neşredilen *Dânişî Ahmed Dîvânı*'nda da -varyant farklılıklarıyla birlikte yer alması (Özer, 2004, 190, 286), XVII. yüzyılda yaşamış dîvân şâiri ve bu mecmûanın da müstensihisi olan Dânişî Ahmed Efendi'nin babasının İbrahim Efendi olduğunu göstermektedir. Mezkur istinsah kaydında yer alan ve kaynaklarda yer almayan bir diğer bilgi ise Dânişî Ahmed Efendi'nin Kabbânî Saçlı Muhammed Efendi'nin *fukarâ*larından oluşudur. Evliyâ Çelebi'nin *Seyahatnâme*'sinde de adı geçen Muhammed Efendi, Melâmî meşrep olup *Gîsûdâr* (Saçlı) ve *Kabbânî* lakaplarıyla tanınmıştır. Gelibolulu olduğu söylene de Boşnakçayı çok güzel konuşan biridir. Evliyâ Çelebi doğduğunda sol kulağına ezan okuyan kişi de Kabbânî Saçlı Muhammed Efendi olmuştur (Kahraman - Dağlı, 2008, 1/341-343). Uzun yıllar Unkapanı semtinde kalan Saçlı Muhammed Efendi'nin *Kabbânî* lakabı da buradan gelmektedir.

Mecmûanın sonunda yer alan “Ġazel-i Dânişî be-şerḥ-i ḥûd nâmeş heft-gencest”⁶ ve “Diğeri Ġazel-i Dânişî be-şerḥ-i ḥûd nâmeş heşt-behiştet”⁷ serlevhalı iki ayrı şerh metninde yer alan *Dânişî* mahlası, nüshanın muhtelif yerlerinde yer alan istinsah kayıtlarındaki *Dânişî Ahmed b. İbrahim* isminden dolayı başlangıçta Dânişî Ahmed'e ait iki ayrı eser algısı oluşturmaktadır. Lâkin şerhlere konu olan “ister” ve “aşk” redifli şiirlerin her ikisi de Dânişî Ali Dede Dîvânı'nın British Library Or. 7089 yer numaralı nüshasında mevcuttur (Güler, 2023, 267, 372). Ayrıca aşağıda el yazması nüshadan verilen örneklerde de görüleceği üzere, nüshanın sonunda yer alan şerh metninin ve nüshanın başında yer alan mecmûa hakkında yazılmış kıtanın yazı stili ile mecmûanın genelindeki yazı stili arasında; sayfalardaki satır sayısı, iç ölçü gibi dış unsurlarda farklılık görülmektedir.

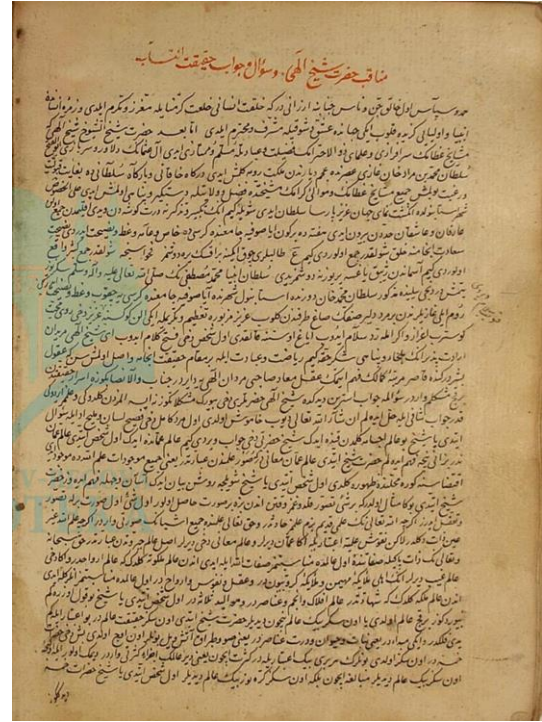
⁶ “Heft-genc (yedi hazine) adlı Dânişî'nin gazeline kendi şerhi.”

⁷ “Heşt-behişt (sekiz cennet) adlı Dânişî'nin diğeri gazeline kendi şerhi.”

242b numaralı sayfa

Gazel-i Dânişi be-şerh-i hüd
nâmeş heft-gencest

223b numaralı sayfa

Menâkıb-ı Hâzret-i Şeyh İlahî
ve su'âl ü cevâb hâkîkat-i intisâb

Ön kısımdaki ikinci zahriye varağının ön yüzü
Sağ kenarda mecmûa için Dânişî tarafından yazılmış kıt'a

Ayrıca zahriye sayfasındaki “Kıt'a-i Dânişî-yi ‘abd-i hâkîr” başlığıyla yer alan şiirin birinci beytindeki muhteva da bu şiirin mecmûayı tertip ve istinsah eden birinden ziyâde, mevcut bir mecmûayı tetkik eden birinin elinden çıktığına işaret etmektedir.⁸

Gönlüne girdüm açdum bu hâttı hûb şûhı
Gördüm hikâyesi hep başdan başa menâkıb

[Bu yazısı güzel ve işveli bir kadın (gibi cezbedici olan mecmûanın) gönlüne girdim ve hikâyesinin baştan başa menkıbeler (gibi olağanüstü) olduğunu gördüm.]

Bütün bu değerlendirmeler göstermektedir ki mecmûada aynı mahlasa sahip iki farklı el bulunmaktadır. Bunlardan biri, aynı zamanda mecmûanın müstensihisi olan

⁸ Mecmûada yer alan Dânişî Ali Dede'ye ait “Heft-genc” ve “Heşt-behişt” şerhler Meral Nayman Demir (2023) tarafından incelenmiş ve neşredilmiştir. Demir (2023), her ne kadar çalışmasının genelinde şerh metinlerinin Dânişî Ali Dede'ye mi Dânişî Ahmed Efendi'ye mi ait olduğu hususunda net bir görüş beyan etmemiş olsa da çalışmanın özetinde “... Dânişî Ahmed'e ait olabileceği düşünülen iki gazel ve bunlara yine şairi tarafından yapılan şerhler ...” (Nayman Demir, 2023, 149) ve inceleme bölümünde “Gerek mecmua içindeki müstakil manzum parçalar gerek bazı yazmalardan ve tezkirelerden edinilen kimi bilgiler bize çalışmaya konu olan şerhlerin Dânişî Ahmed tarafından yazılmış olabileceğini düşündürmüştür” (Nayman Demir, 2023, 154) tespitlerinde bulunmuştur. Mecmûanın zahriyyesindeki şiir de Demir'e göre (2023, 152) mecmûayı tertip edene aittir.

Dânişî Ahmed Efendi, diğeri ise mecmûaya şiir, fihrist ve iki şerh metniyle eklemelerde bulunan Dânişî Ali Dede'dir.

5. Sultan Veled'in *Ma'ârif*⁹ ve Manyasoğlu Mahmûd'un Tercümesi

Sultan Veled'in mensur tek eseri olan *Ma'ârif*, elli altı bölümden müteşekkildir. Dînî-tasavvufi muhtevaya sahip eserde her fasılda ayrı bir konuya değinilmiş, fasıllar çoğunlukla Sultan Veled'e sorulan soruların cevapları şeklinde kurgulanmıştır.

Eserde evliyanın Hakk'ın sırrı olması, fakrın şeriatın özü sayılması, velilerin de nebiler gibi insanları Hakk'a çağırmaları, şeyhin yeryüzünde Allah'ın halifesi kabul edilmesi, Allah'ın her şeyin canı olması, “Kendini bilen Rabbini bilmesi”, amel ve taatın insanın aslını değiştirmemesi, Allah'tan başka her şeyin yok olacağı gerçeği, niyetin amelden hayırlı oluşu, insanın görünüşte küçük hakikatte ise büyük bir âlem olması gibi dinî-tasavvufi konular işlenir (Avşar, 7 Ocak 2023).

H. Mevlânâ'nın *Fîhi mâ fih* adlı eserine benzediği için bu eserin devamı olduğu düşünülen *Ma'ârif*, İran'da *Fîhi mâ fih* ile birlikte basılmıştır.¹⁰ *Ma'ârif*'in Farsçadaki muteber neşirlerinden biri Necîb Mâyil-i Herevî'ye (1377) aittir. Dört el yazma nüsha ve Abdullâh-ı Hâ'irî'nin 1334 (1916) yılında yaptığı neşir esas alınarak hazırlanan çalışma 1367 (1948) yılında yayımlanmıştır.¹¹ Meliha Ülker Tarıkâhya Anbarcıoğlu (2011) tarafından tamamı Türkçeye tercüme edilen *Ma'ârif*'in bir kısmı ise Najmiddin Kamilov tarafından Özbek Türkçesine tercüme edilmiştir (Kamilov, 1997, 81-108). Ayrıca Eva de Vitray-Meyerovitch (1982) tarafından Fransızcaya tercüme edilen eser, Jesús García Muro (2003) tarafından da İspanyolcaya tercüme edilmiştir.

Ma'ârif'in Anadolu sahasında Türkçeye yapılan tercümelerinden biri de Hülya Küçük (2005) tarafından neşredilmiştir. Kürkçübaşı-zâde Ali Efendi tarafından tercüme edilip, Müezzîn Kefevî tarafından tebyiz ve şerh edilen *Ma'ârif, Kitâbu'l-Hikemiyye Fî-Ma'rifeti'n-Nefsiyye* adıyla tesmiye edilip H. 1179 / M. 1765 yılında istinsâh edilmiştir. Hülya Küçük, mütercim Kürkçübaşı-zâde Ali Efendi'nin

⁹ Sultan Veled'in *Ma'ârif*'i ile alakalı bilgiler, TEES'te yer alan “Ma'ârif (Sultân Veled)” maddesi (Avşar, 7 Ocak 2023) ile İslam Ansiklopedisi'ndeki “Sultan Veled” maddesinden (Değirmençay, 7 Ocak 2023) ve Hülya Küçük'ün “Sultân Veled ve Maârif'i” adlı eserinden (Küçük, 2005: 65-75) hareketle aktarılmıştır.

¹⁰ *Fîhi mâ fih* 'in 1955 (h. 1375) yılında Tahran'da basılan bir nüshasında (Hânî, 1375, 475) Sultan Veled'in *Ma'ârif*'i için “Cild-i düvüm ez-kitâb-ı Fîhi mâ fih” (Fîhi mâ fih kitabının ikinci cildi) başlığı verilmiştir. Başlık sayfasının sağ üst köşesinde yer alan tavsîhte (açıklama) kitabın *Fîhi mâ fih* ile ilgisinin bulunmadığı, bu kısmın Sultan Veled'in *Ma'ârif*'inden bir bölüm olduğu belirtilmiştir.

¹¹ Kaynaklar (Avşar, 7 Ocak 2023; Değirmençay, 7 Ocak 2023), Necîb Mâyil-i Herevî'nin beş yazma nüshayı esas alarak neşri kurduğunu belirtmektedirler. Lâkin Herevî, eserinin girişinde yer alan “tavsîf-i nüsha” başlığı altında neşrine dahil ettiği nüshaları tanıtırken ilk olarak 1334 yılında Nimetullâhiyye tarikatı şeyhlerinden Abdullâh-ı Hâ'irî tarafından *Fîhi mâ fih* neşri içerisine dahil edilen eksik ve hatalı bir Ma'ârif neşrinden bahsetmiştir. Herevî, bu çalışmayı da eksiklerine rağmen neşrine dahil etmiş ve kendi neşriyle aradadaki farklılıklara aparatta “چا” rumuzuyla işaret etmiştir. Geriye kalan dört nüsha ise el yazması eser olup birisi Mevlânâ Müzesi'nde 2149 yer numarasıyla kayıtlı nüshadır (Mâyil-i Herevî, 1377, XII-XIV).

Tercüme, kaleme alındığı yüzyıl itibariyle eski Anadolu Türkçesi imla özellikleri taşımaktadır. *Ma'ârîf*'in muhtevasına dair hem muhtelif çalışmalarda (Kartal, 7 Ocak 2023; Küçük, 2005; Anbarcıoğlu, 2011) geniş biçimde hem de bu çalışmada özet hâlinde bilgi aktarıldığı için tekrara düşmemek adına eserin tamamına dair bilgi verilmemiştir. Manyasoğlu Mahmûd'un tercümesine aldığı fasıllardaki muhteva ise özetle şu şekildedir:¹³

Eser; fasıllara geçmeden önce âlemin ve insanoğlunun yaratılışını, insanlar içinde de peygamberlerin ve evliyaların seçkin bir topluluk kılındığını konu edinen bir girişle başlamaktadır. Ekser ulemânın görüşüne göre her peygambere Allah tarafından ayrı ayrı mucizeler ihsan edilmiştir. Bir peygambere verilen mucizeye bir başkası vâkıf değildir. Lâkin Sultan Veled'e göre bütün peygamberler her tür mucizeyi gösterme kudretine sahiptirler. Zira her biri Hakk'ın elindeki kalem gibidir. Nasıl ki yazının asıl sahibi kalem değil katip ise peygamberlerin yapmaya kudret getirdikleri her şeyin mutlak sahibi de Allah'tır. Her birinin ayrı meziyetlerde ve farklı mucizelerle öne çıkmalarının sebebi, içinde buldukları toplumun ve zamanın gerekliliklerinden ötürüdür.

Tercümede bu girişten sonra birinci fasıla geçilmiştir. Bu fasılda amellerin kişiyi iyiye, güzele, kemale doğru yöneltmedikçe hakiki amel olamayacağına değinilmiştir.

İkinci fasılda ise Allah'ın veli kullarını bilmenin Allah'ı bilmekten daha zor olduğu farklı misallerle anlatılmıştır.

Tercümede ikinci fasılın ardından dokuzunca fasıla geçilmiştir. Bu fasılda ise Allah'ın veli kullarının beşere ait kayıtlarla bağlı olmadıkları hususu işlenmiştir. Ölmeden evvel ölenler için Allah; gören göz, işiten kulak, tutan el olmuştur. Bu sebeple Allah'ın veli kullarının tavırları hususunda insanların "bu yaptıkları doğrudur, bu yaptıkları yanlıştır." şeklinde yorum yapmaları doğru değildir.

Onuncu fasılda âlemde her şeyin can sayesinde hayat sahibi olduğuna ve canların asıl kaynağının da Allah olduğuna değinilmiştir. İnsanoğlunu karanlıktan yaratan Allah, onu nuruyla aydınlığa erdirmiştir. Dünya üzerinde Allah'ın nur saçan kandilleri de evliyadır.

On birinci fasılda ise ölümün mümine hayat, inanmayana ise zulmet olduğu meselesi işlenmiştir. Bu mesele, toprağa atılan bir tohumun çürüyüp toprak üstüne çıkması ve ürünler vermesi misaliyle izah edilmiştir.

On ikinci fasılda ise Allah'ın dünyadaki kandilleri hükmünde olan velilerin, âleme Hakk'ın nurunu yaydıkları ve âlemdeki herkesin ve her şeyin bu nurdan kendi meyillerince istifade ettikleri konusu işlenmiştir.

Beşinci fasıl, yaratılmışların hayvanlar, melekler ve insanlar olmak üzere üç sınıfta sınıflandırılmasıyla başlamaktadır. Nefsin galip veya mağlup olmasına göre insanın Allah ile olan münasebetine değinilen bu bölümde nefsinin mağlup etmiş bir insanın

¹³ Fasılların muhteva bilgisi aktarılırken, fasıl sıralamasında nüshadaki sıralama esas alınmıştır.

sözlerinin ve fiillerinin Hakk'a ait olduğu, hadisler ve âyetler eşliğinde izah edilmiştir.

Altıncı fasılda ise Allah'ın zatıyla değil sıfatlarıyla tefekkür edilmesi gerekliliğine değinilmiştir. Sıfatlarıyla âlemde aşikar olan Allah'ın varlığını sorgulamak, güneşin sıcaklığıyla ve ışığıyla var olmasına rağmen insanlar tarafından sorgulanmasına benzetilmiştir.

Üçüncü fasılda ise dervişlerin sazlar eşliğinde sema etmelerinin caiz olup olmadığı sorusuna cevap verilmiştir. Halkın bağlı olduğu şeriatle havas da bağlı olmasına rağmen havasın sema ile Hakk'a daha da yaklaştıkları ifade edilmiştir. Şeriat yoluyla emredilen zahir ibadetlerin sırrına vakıf olup olmama hâline göre insanların bir kısmı taklitte kalmış bir kısmı ise Allah'ı hakkıyla bilme yoluna girmiştir. Allah'ın veli kulları da ibadetlerin sırrına vâkıf insanlar olduklarından salt kalıptan, suretten uzak durmuşlardır. Bu durum, Âdem'in (a.s.) yaratılması hadisesinde meleklerin ve şeytanın tavrıyla izah edilmiştir. Melekler sûrete takılmayıp sırrı gördükleri için itaat etmişler, şeytan ise öncesinde meleklerin hocası konumunda olmasına rağmen Âdem'in (a.s.) sûretine takılarak inkarda kalmıştır. Benliklerini Hak'ta eritmiş veli kulların fiillerini iyi veya kötü olarak tasnife tabi tutmanın isabetli bir davranış olmadığı, farklı örnekler üzerinden izah edilmiştir.

Dördüncü fasılda ise eğriliği kendisine iş edinmiş olanların yaptıklarının nasıl doğru görülebileceği sorusuna farklı misallerle şu cevap verilmiştir: Allah'ın veli kullarının bütün fiilleri doğrudur. Yanlış görenin kendi nazarında bir sorun vardır. Zira evliyanın kalbi Allah'tan ayrı olmadığı için hareketlerinden ve sözlerinden de Allah'ın rızası dışında bir şey sâdir olmaz.

On dördüncü fasılda ise suret ve mana arasındaki farka değinilmiştir. Suretlere kıymet verenin mana olduğuna vurgu yapılan bu bölümde, mananın anlaşılabilmesi için surete büründüğü, peygamberlerin mucizeleri ve evliyanın kerâmetleri üzerinden anlatılmıştır. Nihayette mananın aslına varabilmek için sureti okuyabilecek kabiliyete sahip olmak gerektiği belirtilmiştir.

On beşinci fasıl ise kişinin bedenindeki canın, havuzdaki suya benzetilmesiyle başlamaktadır. Dünyaya karşılık gelen şeyler, bu havuza karışarak suyu bulandırırılar. Bulanık suya bakan insan, kendini orada bulamayınca nazarını dışarıya yönlendirir. Hâlbuki kişi, özünü taşrada arayarak bulamaz. Özü bulmak için suyu tekrar saf hâline getirmek gerekir. Bu da Allah'tan gayri şeylerden uzaklaşmakla mümkündür. Allah'tan gayri şeylerin başında ise benlik gelmektedir. Benlikten Allah'ın inayetiyle uzaklaşan kişi, yolun sonunda vahdete erer. Vahdete erenin söz ve fiilleri de Rabbânî olacaktır.

Tercümede yer alan on altıncı ve son fasılda ise insanoğlunun yaratılışında şeytana kanabilecek bir yönünün olduğuna işaret edilmiştir. Kişinin şeytana uymaması için benlikten geçiş Hak ile zinde olması ve şeytana karşı sürekli uyanık kalması gerektiğine vurgu yapılmıştır.

6. Çeviri Yazılı Metni Kurarken Dikkat Edilen Hususlar

1. Çeviri yazılı metin kurulurken Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi'nde R-1430_2 yer numaralı nüsha, ana nüsha kabul edilmiş; neşir esnasında yapılan metin tamirlerinde Meliha Ülker Tarıkâhya Anbarcıoğlu'nun (2011) tercümesinden ve Necîb Mâyil-i Herevî'nin (1377) neşrinden de istifade edilmiştir.

2. Sayfa numaraları köşeli parantez içerisinde kalın punto ile [27b], satır numaraları ise parantez içerisinde ve üst simge şeklinde ⁽¹⁾ yazılmıştır. Fasil başlıkları ise el yazması nüshada olmadığı için Meliha Ülker Tarıkâhya Anbarcıoğlu'nun (2011) tercümesinde ve Necîb Mâyil-i Herevî'nin (1377) neşrindeki sıraya göre tarafımızca köşeli parantez içerisinde eklenmiştir.

3. Nüshada yer alan âyet, hadis veya Arapça/Farsça kelâm-ı kibâr, şiir nevinden yapılar çeviri yazı yoluyla metne alınmışlardır. Nüshada geçen âyet ve hadis metinleri için eklenen aparatlarda ilgili yapıların ilk olarak Arap harfli hâlleri, ardından çeviri yazılı hâlleri ve sonrasında Türkçe meâlleri/tercümeleri eklenmiştir. Âyet meâllerinde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın meâli esas alınmıştır. Arapça/Farsça kelâm-ı kibâr ve şiirlerin ise aparatta sadece çevirilerine yer verilmiş, farklı kaynaklarda tespit edilmeleri durumunda ilgili kaynaklara da işaret edilmiştir.¹⁴

4. Çeviri yazılı hâlleri verilen âyetler ﴿ ﴾ şeklindeki parantez işaretleri arasında, hadisler ise ﷺ işaretleri arasında gösterilmiştir. Diğer Arapça ve Farsça kelâm-ı kibârlar tırnak işaretleri arasında gösterilmiş, cümle düzeyinden daha küçük Arapça veya Farsça kelime grupları ise italik olarak yazılmıştır. Âyet ve hadislerde aparatta, metinde yapılan iktibasa işaret etmek için ilgili yerler hem Arap harfli yazımda, hem çeviri yazılı metinde hem de Türkçe tercümede kalın punto ile belirginleştirilmiştir.

5. Cümle başları ve özel isimler büyük harfle yazılmış ve özel isimlere gelen ekler kesme işareti ile ayrılmıştır.

6. Eserde birleşik yazılan kelimeleri göstermek amacıyla ilgili kelimeler arasına alt tire _ işareti eklenmiştir.

7. İç seste hemze bulunan Arapça kökenli kelimelerin imlasında; iç seste hemze yerine y harfi bulunan kelimelerde y harfi muhafaza edilmiş, iç seste hem hemze hem y harfi bulunan kelimelerde metnin imlasına işaret etmek ve bu farklılığı çeviri yazılı metinde de korumak için ilgili imla “ÿ” simgesiyle gösterilmiştir. Kaynak dilde son seste hemze bulunan kelimelerin imlasında ise yazma eserde geçen şekil esas alınmıştır.

8. “نَلّ, تَدّ, زَسّ, شَسّ” şeklinde görülen telaffuzun imlaya yansıtılması sebebiyle şeddeyle gösterilen ünsüz benzeşmelerinde benzeşmeye uğrayan ses,

¹⁴ Arapça ve Farsça metinlerin tercümesinde yardımlarını esirgemeyen Doç. Dr. Avni Erdemir, Dr. Öğr. Üyesi Halil İbrahim Haksever, Uzm. Mehmet Bilir, Muhammed Hanif Nuri, Muhammed Nabi Salih ve Faten Abdulgani İbrahim'e teşekkürü bir borç bilirim.

çeviri yazılı metinde sırasıyla “š, ž, đ, ñ” simgeleriyle gösterilmiştir.¹⁵ “دلا دم” örneğinde olduğu gibi “kapalı e” sesleri “dilêdüm” şeklinde “ê” simgesi ile gösterilmiştir.

9. Çeviri yazılı metin kurulurken tespit edilen harf, hece ve kelime düzeyindeki bazı eksiklikler metin tamiri yoluyla düzeltilmiş, ilgili tamir metni köşeli parantez [] içerisinde yazılmıştır.

10. Arapça ve Farsça ön ekler ve Farsça birleşik kelimeler kısa çizgi ile ayrılmıştır.

11. Aparat gösteriminde öncelikle müdahale edilen varyantın sayfa numarası ve satır bilgisi köşeli parantez içerisinde [27b/1] şeklinde gösterilmiş, nâşirin tercihi olan varyantın yazımından sonra iki nokta üst üste işareti eklenmiş, akabinde;

- Eğer eserde geçen varyanttan farklı bir tercihte bulunulmuşsa ilgili varyantın eserde geçen hâli eklenmiştir.
- Eğer iptal çizgileriyle iptal edilmiş bir ibare mevcutsa bu ibarenin yazımından sonra “[27b/7] geldi: i” örneğindeki gibi “i” rumuzu eklenmiştir.

12. Nüshada aynı kelimenin sehven birden fazla tekrarının olması durumunda fazlalık çeviri yazılı metne alınmamış, ilgili yere aparat eklenerek fazla olan varyant yazıldıktan sonra fazlalığı göstermek adına “[35a/17] anuñ: +” örneğindeki gibi “+” işareti eklenmiştir.

13. Nüshada kelimeler arasında yapılan takdim-tehirler aparatta belirtilmiştir.

14. Çeviri yazılı metinde yer alan şiirlerde aruz imlası gereğince;

- Zihaf veya sekt-i medd yapılan heceler eserdeki imlasınca uzun ünlüyle/kısa ünlüyle ve italik yazılmıştır.
- Ünlüden ünlüye yapılan ulamalarda birleşik yazım söz konusuysa, vasl (ulama) “k’ola” şeklinde kesme işaretiyle belirtilmiştir.

Sonuç

XV. yüzyılda Osmanlı coğrafyasında görülen zengin tercüme ve telif faaliyetlerinin bir ürünü de Sultan Veled’in, yazıldığı yüzyıldan iki asır sonra, XV. yüzyılda Mahmûd b. Kâdî Manyas tarafından Türkçeye tercüme edilen *Ma’ârif* adlı eseridir.¹⁶ Manyasoğlu Mahmûd ile alakalı kaynaklarda zikredilen bilgiler arasında yer almayan bu eser, çalışmamız neticesinde gün yüzüne çıkmıştır. XVII. yüzyıl dîvân şâirlerinden Dânişî Ahmed’in istinsah ettiği ve Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi’nde R-1430 yer numarasıyla kayıtlı mecmûada yer alan *Ma’ârif tercümesi*, şu ana kadarki bilgiler çerçevesinde Anadolu sahasında Sultan Veled’in

¹⁵ Bu hususta ayrıntılı bilgi için bk. Güler, 2023, 52-55.

¹⁶ *Ma’ârif*’in Sultan Veled tarafından ne zaman telif edildiği tam olarak bilinmese de Sultan Veled’in yaşadığı 1226-1312 yılları arası (Değirmençay, 7 Ocak 2023) göz önüne alındığında eserin XIII. yüzyılda telif edildiğini söylemek mümkündür.

Ma'ârif'ine yapılmış ilk tercüme özelliğini de taşımaktadır. Çalışmamızda Sultan Veled, Manyasoğlu Mahmûd ve Dânişî Ahmed'in hayatlarına ve eserlerine dair bilgiler verilmiş; akabinde mecmûanın tavsîfi yapılmıştır. Tavsîfte cevabı aranan sorulardan biri de nüshanın sonunda yer alan ve serlevhasında "Dânişî" mahlaslı bir şâire ait olduğu belirtilen iki şerh metninin, nüshanın müstensihi Dânişî Ahmed'e mi yoksa şerhe konu olan şiirlerin sahibi Dânişî Ali Dede'ye mi ait olduğu hususu olmuştur. Sonuç olarak bu iki eserin XVII. yüzyıl dîvân şâirlerinden Dânişî Ali Dede'ye ait olduğu tespit edilmiştir. *Ma'ârif* ve tercümesi hakkında verilen bilgilerin akabinde on üç fasıldan müteşekkil *Ma'ârif tercümesinin* çeviri yazılı metni verilmiştir. Metin neşri esnasında yapılan metin tamirlerinde, Meliha Ülker Tarıkâhya Anbarcıoğlu'nun (2011) tercümesinden ve Necîb Mâyil-i Herevî'nin (1377) neşrinden de istifade edilmiştir.

Kaynakça

- Abdulkadiroğlu, Abdulkerim. *İsmail Belîğ-Nuhbetü'l-Âsâr li-Zeyli Zübdeti'l-Eşâr*. Ankara:Gazi Üniversitesi Yayınları, 1985.
- Açıkel, Yusuf. “ ‘Nefsini Bilen Rabbini Bilir’ Hadis mi, Kelâm-ı Kibar mı?”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (1998), 173-200, Erişim: 25 Haziran 2023. http://isamveri.org/pdfdrgr/D01535/1998_5/1998_5_ACIKELY.pdf.
- Akpınar, Ömer Faruk. “Şems-i Tebrîzî'nin Makâlat'ında Hadis Kullanımı”. *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi (SEMA)* 6/6 (2021), 83-110.
- Alâuddîn Ebu'l-Hasen Alî b. İsmâil b. Yûsuf el-Konevî. *Şerhü't-Taarruf li-Mezhebi Ehli't-Tasavvuf*. Lübnan: Books-Publisher, t.y. <https://bit.ly/serhuttaarruf>.
- Atmaca, Veli. “Hadisleri Bakımından Cevahiru'l-Ebrar min Emvaci'l-Bihar (Yesevi Menakıbnamesi) Üzerine Bir İnceleme”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 11/2 (2002), 327-344.
- Avşar, Ziya. “Ma'ârif (Sultân Veled)”. *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*. Erişim 7 Ocak 2023. <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/ma-arif-sultan-veled>.
- Aydın, İbrahim Hakkı. “Kenz-i Mahfi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 26 Kasım 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kenz-i-mahfi>.
- Bankır, Mehmet Malik. “Dîvân Şiirinde Kullanılan Üç Kelimeye (Kalem, Kıl ve Kâl) Hermeneutik Yaklaşım”. *Temaşa Felsefe Dergisi* 17 (2022), 216-242.
- Bediüzzamân Fîrûzanfer. *Külliyât-ı Şems yâ Dîvân-ı Kebîr*. 9 Cilt. Tahran: Emîr-i Kebîr, 1378.
- Camgöz, Burcu. *Mecdî Mehmed Efendi Hadâ'iku's-Şakâ'ik (2-142 Sayfalar Arası), (İnceleme-Çeviri Yazı)*. Nevşehir: Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Çapan, Pervin. *Mustafa Safâyî Efendi-Tezkire-i Safâyî*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2005.
- Değirmençay, Veyis. “Sultan Veled”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 7 Ocak 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/sultan-veled>.
- Demir, Osman. “Zât”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 24 Kasım 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/zat>.
- Eraydın, Selçuk. *Mevlânâ Celâleddîn-Rûmî-Fîhi Mâ Fîh*. Ahmed Avni Konuk (terc.). İstanbul: İz Yayıncılık, 1994.
- Erdem, Sadık. *Tezkire-i Şuarâ-i Yümnî (İnceleme-Tenkidli Metin-İndeksli Tıpkıbasım)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013.
- Gelibolulu Mustafa 'Âlî. *Mir'âtü'l-'avâlim*. Saraybosna: Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi, R-1430_06, 54b-59a. <https://digital.ghb.ba/ghb/users/index.xhtml?id=594374&faces-redirect=true>.
- Gölpınarlı, Abdülbâki. *Dîvân-ı Kebîr-Mevlânâ Celâleddin*. 7 Cilt. Eskişehir: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992.
- Gölpınarlı, Abdülbâki. *Mesnevî Tercemesi ve Şerhi*. 4 Cilt. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1983.
- Gölpınarlı, Abdülbâki. *Mevlânâ Celâleddin-Macâlis-i Sab'a (Yedi Meclis)*. Konya: Konya Turizm Derneği Yayını, 1965.

- Gölpınarlı, Abdülbâki. *Mevlânâ Celâleddin-Rubâiler*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2009.
- Gölpınarlı, Abdülbâki. *Sultan Veled-İbtidâ-nâme*. Ankara: Konya Turizm Derneği Yayını, 1976.
- Güler, Muhammed İkbâl. *Dânişi Ali Dede Dîvânı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2023.
- Güzel, Bilal. *Kemiksiz-zâde Safvet Mustafa-Nuhbetü'l-Âsâr Fî-Ferâ'idi'l-Eş'âr*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018.
- Hânî, Hüseyin Haydar. *Fîhi mâ fih-Mevlânâ Celâleddîn Muhammed Mevlevî Belhî Horasânî*. Tahran: İntişârât-ı Senâyî, 1375.
- Hekimoğlu, Muhammet. *Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, Eş-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye Fî-Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019.
- İnce, Yunus. "II. Murad Dönemi'nde Osmanlı Tarih Yazıcılığının Başlamasında Timurluların Etkisi". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 43 (2018), 459-470.
- İsmail Hakkı Bursevî. *Rûhu'l-beyân fî-tefsîri'l-Kur'ân*, 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 2018.
- Kahraman, Seyit Ali - Dağlı, Yücel. *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*. 10 Cilt. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008.
- Kamilov, Najmiddin. *Komil İnson Haqida To'rt Risola*. Taşkent: Ma'nevîyat, 1997. <https://n.ziyouz.com/books/falsafa/Komil%20inson%20haqida%20to'rt%20risola.pdf>.
- Karaismailoğlu, Adnan. *Mesnevî-Mevlânâ (Tam Metin)*. 6 Cilt. Ankara: Akçağ Yayınları, 2012.
- Kartal, Ahmet. "Veled, Sultân Veled, Bahâeddîn Muhammed Veled". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Erişim 7 Ocak 2023. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/veled-sultan-veled-bahaeddin-muhammed>.
- Kiremitçi, Ferdi. "Menâkıbnâme ve Silsilenâme Türlerinin Manzum Bir Örneği: Kürkçübaşızâde Ali'nin 'Silsiletü'n-Nûr' Adlı Mesnevîsi". *ASOS Journal-Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6/74 (2018), 137-180.
- Küçük, Hülya. "Sultân Veled ve Ma'ârif Adlı Eseri". *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 8/19 (2007), 427-451.
- Küçük, Hülya. *Sultân Veled ve Maârif'i*. Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2005.
- Mâyil-i Herevî, Necîb. *Sultan Veled-Ma'ârif*. Tahran: İntişârât-ı Mevlâ, 1377.
- Mehmed Süreyyâ. *Sicill-i Osmânî*. haz. Nuri Akbayar. 6 Cilt. İstanbul: Kültür Bakanlığı ile Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Ortak Yayını, 1996.
- Muro, J. G. *Sultan Walad-Maestro Y Discipulo*. Madrid: Editorial Sufi, 2003.
- Nayman Demir, Meral. "Hem Şair Hem Şârih: Dânişi'nin Kendi Gazellerine Yazdığı Şerhleri". *Hikmet Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]* 9/18 (2023), 148-190.
- Odabaşı, Mihrican. *Tuhfe-i Nâilî Metin ve Muhteva 1. Cilt S.234-467*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.

- Örs, Derya - Kırlangıç, Hicabi. *Mesnevî-i Ma'nevî*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2015.
- Özer, Bülent. *Dânişî Dîvânı (İnceleme Metin, Nesre Çeviri, İndeks)*. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004.
- Özkan, Mustafa. *Mahmûd b. Kâdî-i Manyâs, Gülistan Tercümesi, Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1992.
- Özkırmı, Atillâ. *Kabusnâme-İlyasoğlu Mercimek Ahmed*. 2 Cilt. Tercüman 1001 Temel Eser, t.y.
- Popara, Haso. *Catalogue of The Arabic, Turkish, Persian & Bosnian Manuscripts in The Ghazi Husrev-Bey Library Sarajevo, Volume XIII*. London: Al-Furqan Islamic Heritage Foundation, 2004.
- Râzi, Hâşim. *Divân-ı Zâhir-i Fâryâbî*, t.y.
<https://eliteraturebook.com/books/download/?hash=eyJpZCI6IjEzMDc0IiwidHlwZSI6InBkZiJ9>.
- Saraç, M. A. Yekta. *Osmanlı Müellifleri-Bursalı Mehmed Tahir*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2016.
- Seyyid Şerif Cürânî. *Ta'rifât*. Beyrut: Mektebeti Lübnân, 1985.
- Şehâbeddin Mahmûd el-Âlûsî. *Rûhu'l-Meânî*. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, 1994.
- Tarıkhâya Anbarcıoğlu, Meliha Ülker. *Sultan Veled-Maârif*. İstanbul: Ataç Yayınları, 2011.
- Uludağ, Süleyman. "Bâyezîd-i Bistâmî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 4 Eylül 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/bayezid-i-bistami>.
- Vitray-Meyerovitch, Eva. *Maitre et Disciple-Kitab el-Ma'arif (by Sultan Veled)*. Paris: Sindbad Publishing House, 1982.
- Yaltkaya, Şerefettin - Bilge, Kilisli Rifat. *Kâtib Çelebi, Keşf-el-Zunun*. 2 Cilt. Ankara: Maarif Matbaası, 1943.
- Zavotçu, Gencay. *Rızâ Tezkiresi*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017.
<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/73320,riza-tezkiresi2020pdf.pdf?0>.
- Zemahşerî. *El-fâ'ik fî-garibi'l-hadîs*. 4 Cilt, t.y.
https://archive.org/details/waq15257/02_15258.
- <http://www.masnavi.net/1/10/tur/2/1398/>. Erişim 25 Aralık 2022.
- <https://dorar.net/h/04f7974129487962604056a987e9e22a>. Erişim 13 Eylül 2022.
- <https://dorar.net/h/1zCiMUxU?sims=1>. Erişim 29 Kasım 2022.
- <https://dorar.net/h/3319581bc62565f51402390563ab1863>. Erişim 14 Eylül 2022.
- <https://dorar.net/h/4bfe9bcf24439d29bc47e407b272856e>. Erişim 3 Eylül 2022.
- <https://dorar.net/h/674ba16e31e2d2c258babd7e103a486a>. Erişim 13 Eylül 2022.
- <https://dorar.net/h/869ae6ef73cf19a17a20103998267ae6>. Erişim 14 Eylül 2022.
- <https://dorar.net/h/8abdeb6b451b8acf55567d88bd5c6822?sims=1>. Erişim 30 Ağustos 2022.
- <https://dorar.net/h/9734119fd8bdd8036785e2953918d541>. Erişim 3 Eylül 2022).
- <https://dorar.net/h/9k1WPsJH>. Erişim 4 Aralık 2022.
- <https://dorar.net/h/f2c4c22044ffc7963e97368c27e405d2?sims=1>. Erişim 14 Eylül 2022.

- <https://dorar.net/h/f422b7a1930e2ee2bd5af08f03c1a035>. Erişim 3 Eylül 2022.
- <https://dorar.net/h/gUQZckKC?sims=1>. Erişim 2 Aralık 2022.
- <https://dorar.net/h/JNCQMq0z>. Erişim 3 Eylül 2022.
- <https://dorar.net/h/SAXyeLs1?sims=1>. Erişim 4 Aralık 2022.
- <https://dorar.net/h/SgJOVGiZ?sims=1>. Erişim 30 Kasım 2022.
- <https://dorar.net/h/vQnAfVpD?sims=1>. Erişim 23 Kasım 2022.
- <https://dorar.net/h/wQQEQADi?sims=1>. Erişim 4 Aralık 2022.
- <https://dorar.net/hadith/sharh/152418>. Erişim 13 Kasım 2022.
- <https://dorar.net/hadith/sharh/43984>. Erişim 28 Kasım 2022.
- <https://dorar.net/hadith/sharh/89126>. Erişim 27 Kasım 2022.
- <https://ganjoor.net/meybodi/kashfol-asrar/s002/sh39>. Erişim 5 Ocak 2023.
- <https://ganjoor.net/moulavi/masnavi/daftar1/sh16>. Erişim 4 Aralık 2022.
- <https://ganjoor.net/moulavi/shams/robaeesh/sh1130>. Erişim 2 Ocak 2023.
- <https://kuran.diyaret.gov.tr/Tefsir/>. Erişim 8 Ocak 2022.
- <https://shamela.ws/book/150960/3245#p4>. Erişim 25 Aralık 2022.
- <https://shamela.ws/book/16934/548#p9>. Erişim 4 Aralık 2022.
- <https://shamela.ws/book/23612/1954#p1>. Erişim 25 Aralık 2022.
- <https://shamela.ws/book/23612/2907#p1>. Erişim 30 Kasım 2022.
- <https://shamela.ws/book/23613/2556#p9>. Erişim 13 Kasım 2022.
- <https://shamela.ws/book/23635/2318#p6>. Erişim 30 Kasım 2022.
- <https://shamela.ws/book/23635/757#p7>. Erişim 25 Aralık 2022.
- <https://shamela.ws/book/36114/921#p2>. Erişim 31 Aralık 2022.
- <https://shamela.ws/book/37436/980#p9>. Erişim 31 Aralık 2022.
- <https://shamela.ws/book/720/1199#p1>. Erişim 25 Aralık 2022.

Manyasoğlu Mahmûd'un *Ma'ârif Tercümesinin* Çeviri Yazılı Metni

Ma'ârif-i Sulţân Veled kuddise sirruhu Tercüme-i Maĥmûd ibn Kâdî Manyâs eş-şehîr bi-Manyâsoĥlu

[27b] ⁽¹⁾ *El-ĥamdu li'llâhi rabbi'l-âlemîn. Ve's-salâtu ve's-selâmu 'alâ-ĥayri'l-beriyyeti Muĥammedin ve âlihi ve şahbihi ecma'in.*¹⁷ Hem şükr ol Allâh'a kim cemî' 'âlemü'n ve yaradılmışu'n Ĥâlîk'idur ⁽²⁾ ve daĥı her şeyde ihâtası vardır. Ne olduĥun ve ne olmaduĥun bilür. Andan âĥir kimesnenü'n ĥaĥķı degüldür ki cemî' eşyâda ne vardır bile. Ĥaĥķ'ı'n vâĥdâniyyetini ⁽³⁾ şerĥ ü beyân kılmâķ *kemâ-huve ĥaĥķuhu*¹⁸ maĥlûķu'n elinden gelmez. 'Aķl taşavvur ve fikr kıyâs idecek nesne degüldür ve kendi zâtı ĥudretin yine kendüden artuķ kimse bilmez ⁽⁴⁾ ve bilmek daĥı mümkün degüldür. Ammâ kim her ĥul Allâhu Te'âlâ'nu'n fażlıyla tākati irdüĥince, kim ezelde emr olunmuşdur, eger enbiyâ vü eger evliyâ levĥ üzerindeki naķşa ⁽⁵⁾ nazar ider; 'âlim olur; ĥaleme getürür; taĥrîr ider. Her velî, Ĥaĥ Te'âlâ'nu'n kemâl-i ĥudretin beyân kılmâķ içün vücûda gelmişdür. *Feyekûlu el-'abdu'l-faķîr Maĥmûd ibn Kâdî* ⁽⁶⁾ *Manyâs eş-şehîr bi-Manyâsoĥlu aĥsena'llâhu 'âķibetehumâ.*¹⁹

⁽⁶⁾ Ey tâlîb-i ma'rifet-i rabbânî ve ey ĥâşîd-ı itţîlâ'-ı şanâyi'-i subĥânî! ⁽⁷⁾ Bil kim Ĥaĥ Subĥânehu ve Te'âlâ bu cemî' mevcûdâtı ve yaradılmışı kim merkez-i 'ademden dâyıre-i vücûda ²⁰ getürdi, ĥalîfe vü pîşvâ ve mecmû'ínu'n serveri ⁽⁸⁾ ve ulusun Âdem kıldı. Ol sebebdendür ki cemî' maĥlûķât, melek ü cinn ve vuĥuş u tıyûr, ĥattâ esmâ-i şîfât-ı ĥurûf Âdem'e muţî' vü münĥâd ⁽⁹⁾ oldu. Zîrâ görürsün kim Âdem, Ĥâdir ü Ĥayy u Ĥâdîm Ĥâlîk'a muţî' oldu. Ol emrde görürsün kim ĥurûfıla ve esmâyıla da'vet-i cinne ve teşhîrât-ı ⁽¹⁰⁾ kevâkibe ve bâķî yaradılmışa zafer buldılar. Zafer bulmalarına sebep oldur ki Âdem *kerremnâdur*²¹. İmdi ol emrden engellik ĥalmadı ve mazĥar-ı kâmil-i vücûd-ı İllâhî ⁽¹¹⁾ olup 'âlem ve cemî' müsemmeyât ü esmâ oldu. Velî zümre-i âdemde daĥı enbiyâyı güzîde-i ĥülâşa kıldı. Her birini bir dürlü mu'cize ve ĥaĥķ 'âciz ĥalacak nesne ⁽¹²⁾ birle müşerref kıldı kim 'âleme birligin ve varlıĥın zâĥir ideler. Velîkin her birinü'n mu'cizesi kendüye maĥşûşdur ve kendüsi ol mu'cize ile

¹⁷ "Ĥamd, âlemlerin Rabbi olan Allah'a aittir. Salât ve selâm, yaratılmışların en hayırlısı olan Hz. Muhammed'in (a.s.), âl ve ashâbının üzerine olsun."

¹⁸ "Gereĥi gibi"

¹⁹ "Manyasoĥlu adıyla meşhur fakir bir kul olan Kadı Manyas oĥlu Mahmud -Allah âķibetlerini güzel eylesin- der."

²⁰ [27b/7] geldi: i

²¹ : وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِّنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِّمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا : Ve leķad *kerremnâ* benî âdeme ve ĥamelnâhum fi'l-berri ve'l-baĥri ve rezeķnâhum mine't-tayyibâti ve feĥĥelnâhum 'alâ keşîrin mimmen ĥalaķnâ tafđîlâ. "Andolsun **biz** Âdemoĥluna **şan, şeref ve nimetler verdik**; onları karada ve denizde taşıdık, kendilerine güzel güzel rızıklar verdik ve onları yaratıklarımızın çoĥundan üstün kıldık." *Kur'ân* İsrâ 17/70.

meşhûrdur. ⁽¹³⁾ Nite Nûhî nebî 'aleyhi's-selâm tûfân ile ve Hâlîl 'aleyhi's-selâm âteş-i sūzân gülîstân olmasıyla ve Mūsâ peygâm-ber 'aleyhi's-selâm şū ⁽¹⁴⁾ ve 'İsâ peygâm-ber 'aleyhi's-selâm mürde ihyâ itmek ile 'ale'l-huşûş mefhar-i âdem, bâ'îş-i hilkât, 'âlem-i mişkât, envâr-ı enbiyâ vü kandîl-i meşâbîh-i evliyâ, ⁽¹⁵⁾ fihrist-i maḥlûkât, zübde-i mevcûdât, şadr-ı şuffe-i şafâ, mâh-ı kubbe-i vefâ Hâzret-i Muḥammed Muştafâ şalla'llâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem kim ⁽¹⁶⁾ envâ'-ı mu'cizât-ı maḥşûşa ile meşhûrdur. Nite kim ayı iki pâre kılmak gibi ve selâm-ı hacet ü kelâm-ı cemâd ve *gayri zâlike mine'l-mu'cizâti*²² kim henüz ⁽¹⁷⁾ 'âlemde şimdi zâhirdür. Hattâ bizüm gibi fakîr ü haḳîr bunûn gibi kitâb kim 'azîzu'l-vücûd ü müstemil-i esrâr-ı İlahiyye'dür, tercüme kılduğı ol iki cihân faḫri ⁽¹⁸⁾ ve ma'rifet gögi güneşinûn mu'cizâtı berekâtıdur şalla'llâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem. Dağı bu kabîleden sonra zümre-i evliyâdur kim hitâb-ı «elestu bi-rabbikum»²³ şadâsın ⁽¹⁹⁾ ikinci ya üçüncü derecede işitdiler, envâ'-ı kerâmâtıla kim her birinûn kerâmeti kendüsine maḥşûşdur. Bunlarûn fazîlet ü şerhi beyâna şıgmaz. 'Ulemâ-i ⁽²⁰⁾ dîn ü muḥaḳḳikân 'ilm-i yakîn ile buyurmışlar ki; "Haḳ Te'âlâ enbiyâ vü evliyânûn her birine bir nesne virmişdür ki birine virdügin dağı birine virmedir ⁽²¹⁾ ve bir dürlü velâyet ü kerâmet ve 'ilm ü ma'rifet virdi kim birisi anı bilüp göstermedi." Velîkin sulṭânul-'ârifîn burhânul-muḥaḳḳikîn hulâşatul-⁽²²⁾mâ'i ve't-ṭîn Sulṭân Veled ḳaddesa'llâhu sırrehu'l-'azîz şöyle buyurur ki her peygâm-berde cemî' mu'cizâta ḳudret vardur. 'Ale't-tamâmi ve'l-kemâl ⁽²³⁾ her birisi bir mu'cize gösterdi kendi zamânı muḳtezâsınca, ḳavminûn ve ümmetinûn murâdları ve hacetleri üzre. Nite kim Mūsâ Kelîmu'llâh 'aleyhi's-selâm [zamânında] ⁽²⁴⁾ seḫḫârlar çoğ idi. Mūsâ peygâm-berden aña münâsib mu'cize istediler, gösterdi ve 'İsâ peygâm-ber zamânında hükemâ vü eṭibbâ çoğ idi. Anlara rağmen ölü diriltdi ⁽²⁵⁾ ve faḫr-i 'âlem, hulâşa-i âdem, sulṭân-ı enbiyâ zamânında fuşaḫâ vü büleğâ-yı kibâr çoğ idi. Ḳur'an-ı 'azîm Kelâm-ı ḳadîm ki müstemil cevâmî'u'l-kelîmdür, izhâr kıldı. Cemî' [28a] ⁽¹⁾ fuşaḫâ vü büleğâ-yı 'Arab 'aciz ḳaldılar ki bir ḳışacıḳ diyeler, diyemediler. Zîrâ gâyet mu'ânidler çoğ idi. Sulṭân Veled ḫâzretleri bu hâle ⁽²⁾ münâsib bir mişâl buyurmışlardur ki fehm olunması âsân ola: Meşelâ bir 'âlim kişi ki hem 'ilm-i fiḫ ve 'ilm-i ṭib ve 'ilm-i nücûm ve sâ'yire fûnûn u 'ulûm ⁽³⁾ ne ise cümlesin bilür. Hasteye ũmâr itse 'ilm-ı ṭib ile, 'ilm-i ṭib bildügin bilürüz. Bize lâzım degül ki gayrı 'ilm bilmez diyevüz. Zîrâ ol ⁽⁴⁾ vaḳt aña lâzım olan ol idi, ol 'ilmi izhâr itdi. Nite kim bir kişi geldi, didi ki, "Ben ḳulaḳ ağırsına dermân isterin." Aña cevâb ⁽⁵⁾ virdi ki, "Fetîli yâsemen yağına bulaşdurup ḳulaḳa ḳoyuñ. Fâ'yidesi muḳarrerdür." Ve bir mişâl dağı buyurmışlardur ki meşelâ bir kişi ḳuyumcıdur ve hem ⁽⁶⁾ üstâd-ı derzîdür. Andan mâ'adâ dağı çoḳ şan'at bilür. Geldi, bir kişiyi ḳaftân dikivirdi. Gayrı şan'at bilmez demek olmaz. Pes ⁽⁷⁾ her peygâm-berde cemî' mu'cizât mevcûddur, illâ kendü ḳavmi dilegi üzre mu'cize gösterürler. Pes

²² "Mucizelerden bunların dışında daha başka olduğu gibi."

²³ اَلْكَتٰبُ بِرَبِّكُمْ : Elestu bi-rabbikum. "Ben sizin rabbiniz değil miyim?" *Kur'an* A'râf 7/172'den.

cemî^c peygâm-berlerde olan mu'cize her birinde 'ale'l-infirâd²⁴ (8) vardır. Ammâ her birisi bir dürlüsin izhâr itdi ve bâkî mu'cizâta dağı kâdirdür. Zîrâ peygâm-berler mazhar-ı nûr-i zât ü âyîne-i Hüdâ'dur. Allâh huzûrında (9) fânî oldılar ve ol fenâyıla beķâ buldılar. Hemân var olan Allâh'dur ve dağı bunlardan gûn-â-gûn mu'cize gösteren Allâh'dur. Pes imdi cümleñün (10) hâlîkı ve mazharı Allâh'dur. Bilâ-teşbîh bir kâtib elinde ķalemi nice dutup döndürürse peygâm-berler dağı yed-i ķudretde hemân ķalemdür. Her yazuyı (11) ķalem yazmaz. Belki kâtib yazar. Ķalem arada bir Şüretdür veyâhüd oķa yaya beñzer ki bir ķiŐi elinden oķ atılmasa anı yay mı atar? Yay atmaz. Ol (12) ķiŐi atar²⁵. Pes bu ma'nâyı izhâr itmeđiĕün Allâhu Te'âlâ celle Őānuhu buyurmıŐdur ki, «Ve mâ-rameyte iz rameyte velākina'llāhe ramā». ²⁶ (13) Ya'nî demek olur ki, “Yâ Muĕammed! Şol toprak kim sen atduñ, anı ĕaķıķatde sen atmaduñ. Belki Allâh atdı.” Zîrâ her iş ki anı sen (14) ķılursun, Allâh fermānyıladur. Pes senüñ anda ne müdāhaleñ vardır? Her işi Allâh ķılır. Dilek ü irâdet anuñdur. Pes her kim senüñle (15) ceng ü neberd iderse benüm ile ider ve her kim yâ Muĕammed, saña muĕi^c olur ve fermānuña girer ve döŐtlik ve 'aŐķ-bāzlık ķılır, Allâh birle ķılır. (16) Velikin bu sözler zāhirde muĕālîfdür Allâh Tebāreke ve Te'âlâ kelām-ı ķadīminde buyurduğına ki, «Tilke'r-rusulu faĕĕelnā ba'ĕdehum 'alā-ba'ĕdin». ²⁷

²⁴ [28a/7] 'ale'l-infirâd: 'ale'l-infirâĕ

²⁵ [28a/12] atar: artar

²⁶ وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَى: Ve mâ-rameyte iz rameyte velākina'llāhe ramā. “Attuğında da sen atmadın, Allah attı.” *Kur'ān* Enfâl 8/17'den.

²⁷ تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ : Tilke'r-rusulu feĕĕelnā ba'ĕdehum 'alā-ba'ĕdin. “O peygamberlerin kimini kiminden üstün kıldık.” *Kur'ān* Bakara 2/253'ten.

[1. FASIL]

(17) Cevâb: Bir kişi eyitdi kim; “Aşl, söz degüldür. ‘Amel -biñ eger yüz- gerçi ‘amel, aşl-ı ‘ilmdür, ‘ilm sözle yigrek ma‘lûm olur.” Ben_dağı didüm ki, (18) kâşkî bir kişi olsa kim ‘amel nedür ve ne nesnedür görmek ve bilmek istese aña göstereydüm. Hâliyâ bârî sen söz ehlinin. Saña (19) birkaç söz söyleyelüm. Zîrâ ki sen söze lâyıqsın:

[fâ ‘i lâ tün / fâ ‘i lâ tün / fâ ‘i lün]

Diñle saña diyeyüm birkaç kelâm
Tâ ki rüşen ola kıtuñda maķâm

Söyleyelüm söz ile bir kaç beyân
Añlaya tâ tütü-yi ‘arş-âşyân (28a/19-20)

(20) Eger ‘amele lâyıķ olsañ ‘amel hâlin bileydün, velikin ‘amel ehli degülsin. (21) ‘Ameli nice fehm idesin? Zîrâ ‘amel kıtuñda ey ğarķa-i deryâ-yı zâhir ve ey teşne-i zülâl-i bâtın, namâz ü oruç u hacc ü zekât ü vird (22) ve giceler uyhusız olmak ve feryâd ü zârî ve perhîz-kârî, bunlar ‘amel degüldür. Hâķîķatde belki esbâb-ı ‘ameldür. Halkı ‘amele irişdüren (23) bunlardır. Kıur’ân-ı ‘azîmu’ş-şânda Hâķ böyle buyurmuşdur ki, «İnne’ş-şalâte tenhâ ‘ani’l-fahşâ’i ve’l-münkeri». (24) Ya’nî, “Namâz sizi men’ idüp pâk ider, (24) yaramaz işlerden ve günâhdan ve noķşândan.” Pes ‘amel oldur ki sen yaramaz işlerden pâk olasın. Çünkü pâk olmadıñ, namâz kılmadıñ (25) ve Peyğam-ber ‘aleyhi’s-selâm buyurdu ki, «Kum şallî yâ muslimun fe-inneke lem tuşallâ». (26) Bu hadîs-i şerîfün sebeb-i vürüdi oldur ki bir gün Peyğam-ber ‘aleyhi’s-selâm (26) huzûrına bir kişi geldi. Namâz kıldı, oturdu. Hâzret-i Peyğam-ber eyitdi: “Kalk yâ müslim! Namâz kılm kim tahķîķ namâz kılmadıñ.” Ayağ üzerine kıalkup (27) yine namâz kıldı, oturdu. Netice-i kelâm üç kerre Hâzret-i Resûl-i Ekrem şalla’llâhu te’âlâ ‘aleyhi ve sellem ol kişiye böyle buyurdu. Ol kişi dağı ol (28) bir vakti kıalkup üç kerre kıldı. Yine Peyğam-ber ‘aleyhi’s-selâm buyurdılar ki, «Lâ-şalâte illâ bi-huzûri’l-ķalbi». (29) Ya’nî, “Namâz dürüst

²⁸ إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ : İnne’ş-şalâte tenhâ ‘ani’l-fahşâ’i ve’l-münkeri. “Kuşkusuz namaz hayâsızlıktan ve kötülükten meneder.” *Kur’ân* Ankebût 29/45’ten.

²⁹ قُمْ صَلِّ يَا مُسْلِمٌ فَإِنَّكَ لَمْ تَصَلِّ : Kıum şallî yâ muslimun fe-inneke lem tuşallâ. “Ey Müslüman! Kalk, namaz kıl. Çünkü sen namaz kılmadın.” Hadis-i şerif. Ayrıntılı bilgi için bk. <https://dorar.net/h/4bfe9bcf24439d29bc47e407b272856e>.

³⁰ لَا صَلَاةَ إِلَّا بِحُضُورِ الْقَلْبِ : Lâ-şalâte illâ bi-huzûri’l-ķalbi. “Kalp huzuru olmadan namaz kılmak doğru değildir.” Hadis-i şerif. Hz. Mevlânâ da, *Mesnevî*’sindeki bir beyitte bu hadise göndermede bulunur (<https://ganjoor.net/moulavi/masnavi/daftar1/sh16>; Örs – Kırlangıç, 2015, 46):

بشنو از اخبار آن صدر صدور

لا صلاة تم الا بالحضور

“O gönüller başköşesinin haberlerinden birini dinle: ‘Kalp huzuru olmadan namaz tamama ermez’ ”. Hadisin aslı şu şekildedir (<https://shamela.ws/book/16934/548#p9>): لَا يَقْبَلُ اللَّهُ صَلَاةَ

degüldür haqîkatde, ⁽²⁹⁾ illâ huzûr-i kalb_ile kim Allâh'dan gayrı fikr kalbünde olmaya.” Pes bu şüretdür. Bu resme inüp çıkmak ‘amel degüldür. Belki ‘amel-i tağayyürdür. İmdi kişi içini ve taşını [28b] ⁽¹⁾ yaramaz nesnelere pāk itmek gerek ve yaramaz hâlden eyü hâle iletmek gerek. Hem-çünân ki nuṭfe vü menî ata arkasından ana rahmine düşer. Evvel ⁽²⁾ bir kaṭre şudur. Şoñra ‘alaḫa olur. Ya'nî bir pâre uyuşmuş kan olur kim evvelki hâlimden yigrekdür ve kan olduğdan_şoñra kemik ve et olur. ⁽³⁾ Tâ kim âdemîlik naḫşın ve şüretin geymege lâyıḫ ola ve murğ-i rûḫ-i muḫaddesi kim ezel âşiyânından bu beden otaḫına ve ten hevâsına pervâz ⁽⁴⁾ ide ve raḫim zulmetinden kim fark-ı zulümâtdür, bu ‘âlem-i süflî kim küllḫan-ı muḫaddemâtdür, zuhûr ide kesbi kemâlât-ı ‘âlem-i ‘ulvî için. Pes bu bir hâlden ⁽⁵⁾ bir hâle teraḫḫî itmek ve evvelki hâlden şoñraḫı hâli yigrek olmak ‘ameldür ve mi'râcî kim işidürsen hemân bunuñ ma'nâsı vâşıldur ki ⁽⁶⁾ kişi bir hâlden bir hâle teraḫḫî ide, evvelki hâlden ikinci hâle teraḫḫî eyleye, yig ola. İkinciden üçüncü ilâ-ğayrı'n-nihâye. Nite kim Hâzret-i Peyğamber ⁽⁷⁾ ‘aleyhi's-selâm buyurur: ﴿Men istevâ yevmâhu fe-huve maḡbûnun﴾.³¹ Ya'nî, “Şol kimesnenün iki günü ber-â-ber ola, ol maḡbûndur.” Ba'zılar, “Bu iki ⁽⁸⁾ günden murâd, biri toḫduḫı ve biri öldüğü gündür. Toḫduḫı aḫlayu toḫdı. Öldüğü gün daḫı aḫlayu ölürse el-'iyâzu bi'llâhi te'âlâ ⁽⁹⁾ maḡbûndur.” Daḫı Peyğamber ‘aleyhi's-selâm buyurdu ki, ﴿Men kâne emsihi ḫayren min-'indihi fehuve mel'ûn﴾.³² Ya'nî, “Kimün kim dün geçen günü irta ⁽¹⁰⁾ gelecek günden yigrek olsa, ol la'nete müsteḫaḫdur.” Pes bu dünyâ kim âḫiret ekinliğidir. Kişi bu dünyâyıla ber-â-ber olsa müşkildür. ⁽¹¹⁾ Nite kim Hâzret-i Peyğamber ‘aleyhi's-selâm buyurmuşdur ki, ﴿Ed-dünyâ mezra'atu'l-âḫireti﴾.³³ Ya'nî, “Bu dünyâ ‘âlem-i âḫiretün ekinliğidir.” Kişi bu yaramaz ⁽¹²⁾ dünyâyıla yeksân olsa maḡbûndur veyâḫud dünyâ saña geçen gündür. Âḫiret gelecek gündür. Ber-â-ber olsa mel'ûndur. Pes eyle gerekdür ki ⁽¹³⁾ gün günden³⁴ vaḫt vaḫtden yigrek ola. İşte haqîkat-i ‘amel budur. Kanı bir kişi kim bunuñla ‘amel ide, bu ‘aceb olmaya kim zâhiri ⁽¹⁴⁾ ve e'âl-i bedeni ‘amelün muḡâyiri ola. Zîrâ ‘ilm ü ma'rifet kim ‘amel-i bedeniyeye, rûze vü namâz ve ne kim a'mâl-i zâhire var_ise oldur,

لَا يَخْضُرُ فِيهَا قَلْبُهُ : إمري لا يخضر فيها قلبه : Lâ-yaḫbelu'llâhu şâlâte imri'in lâ-yehzuru fiḫa kalbuḫu. “Allah, namaz sırasında bedeniyle birlikte gönlü de hazır olmayanın namazını kabul etmez.”

³¹ مَنْ اسْتَوَى يَوْمَهُ فَهُوَ مَغْبُونٌ : Men istevâ yevmâhu fe-huve maḡbûnun. “İki günü bir olan kimse aldanmıştır.” Muhaddislerin çoğu tarafından zayıf hadis olarak belirtilmiş olup, Molla Ali Kârî, Abdülaziz bin Ebû Ruvvâd'ın bu sözü rüyasında işittiğini belirtmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. <https://dorar.net/h/JNCQMq0z>.

³² مَنْ كَانَ عَمْسِي حَيْرًا مِنْ عِنْدِهِ فَهُوَ مَلْعُونٌ : Men kâne emsihi ḫayren min 'indihi fehuve mel'ûn. “Kimin ki geçen günü gelecek gününden daha iyi ise o laneti hak etmiştir.” Bir önceki hadisin devamıdır. Hadis olarak aktarılan bu metin, kaynaklarda şu şekilde geçmektedir: “مَنْ اسْتَوَى يَوْمَهُ ، وَمَنْ كَانَ يَوْمُهُ شَرًّا مِنْ أَمْسِهِ فَهُوَ مَلْعُونٌ ” Ayrıntılı bilgi için bk. <https://dorar.net/h/f422b7a1930e2ee2bd5af08f03c1a035>.

³³ الدُّنْيَا مَزْرَعَةُ الْآخِرَةِ : Ed-dünyâ mezra'atu'l-âḫireti. “Dünya ahiretin tarlasıdır.” Muhaddisler tarafından mevzû hadis olarak kabul edilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. <https://dorar.net/h/SAXyeLs1?sims=1>.

³⁴ [28b/13] gün günden: günden gün (taksim-tehir).

dağı yakın iken ⁽¹⁵⁾ ‘amelden ayrılır ve ‘ilm-i bî-fâ’yide kıılır. Şöyle kim ef’âl-i bedenî ‘amelden ayru düşse ‘aceb degül. Cühüd u münâfık bu a’mâl-i zâhireyi ⁽¹⁶⁾ yirine getirür. Ammâ dîn yolın beyân itmek ve Hâkık’ı taqrîr ü ‘ayân kıılmağdan ırak olur. Zîrâ kim eger bilseler idi, cühüd u münâfık olmazlardı. ⁽¹⁷⁾ Pes bu mecmû‘ yollar ve mezhebler ve t̄arîk̄ler ve t̄a’tler kim halk görür ve işler, bunlar hep esbâb-ı ‘ameldür, ‘ayn-ı ‘amel degüldür.

⁽¹⁸⁾ Berşîşâ nâm bir velî var idi. Kâmil kırk yıl a’mâl-i zâhireye meşgûl oldu. Hîc efrâd-ı âferîdeden bir zâhid zerre vü şemme anuñ ⁽¹⁹⁾ ‘ibâdetin kıılmadı. ‘Âkıbet bir pâdişâh kıızı ucından dünyâdan âhirete kâfir gitdi ve İblîs ‘aleyhi mâ-yestehâk nice biñ yıl gökde vü yirde ⁽²⁰⁾ ‘ibâdet kııldı. Yine ‘âkıbet mer[d]üd oldu. Eger a’mâl-i zâhirede fâ’yide olaydı, Cenâb-ı ‘İzzet Celle Şānuhu Âdem ‘aleyhi’s-selāma, “Secde kııl!” ⁽²¹⁾ diyü buyurdıkda, kendünün t̄a’t u ‘ibâdetin görüp merdûd u mel’ün olmazıdı. Hâzret-i ‘İsâ ‘aleyhi’s-selām, gerçi a’mâl-i zâhiri ⁽²²⁾ kıılmadı dünyâda, lîkin anuñ ‘amel-i hâkîkati hem oğlan iken ve hem yigit iken Hâk Te’âlâ anı şâhib-i mu’cize kıılıp Rûhu’llâh elķābiyla ⁽²³⁾ müşerref eyledi ki henüz beşikde süd emerken da’vâ-yı nübüvvet kııldı ve dağı kendü zâtın beyân kııldı. Hâzret-i Bârî Celle Şānuhu ⁽²⁴⁾ ‘İsâ Rûhu’llâh hâkıkında K̄ur’ân-ı ‘azîmu’ş-şānda buyurur ki, «İnnî ‘abdu’llâhi âtāniye’l-kitābe ve ce’alenî nebiyyen. Ve ce’alenî mubāreken»³⁵ Ya’nî kim, ⁽²⁵⁾ “Ben Allāhu Te’âlā’nuñ k̄uliyın. Baña kitāb-ı İncîl virdi. Dağı beni mübārek peygām-ber ve mübārek nefes eyledi.” Pes imdi hâkîkat-i ‘amel oldur ki ⁽²⁶⁾ dem-be-dem bir hâlden bir yigrek hâle terâkķî kıılasın. Hâkîkat bilesin ki çün kîmiyâyı baķıra uralar, ol baķıruñ ‘ameli oldur ki kıızıl altun ola. ⁽²⁷⁾ Eger altun olmaz ise biñ çeküc urup ve biñ kerre oda bırağup bir dürlü şekle ve şürete girerse yine hemân baķırdur. Pes anı bir şarrāf ⁽²⁸⁾ kıatına iletseñ ol kim hâzîk degüldür, şüretine nazar ider. Görür kim kıızıl altun renginde ve bu kıadar çeküc yimiş. Anı kıala gelmiş şānur. Öper, başına [29a] ⁽¹⁾ kıor, kıabül ider. Ammâ ol şarrāf kim hâzîkdur, anuñ şüretine nazar kıılıp ‘amel itmez. Belki alur, mihenge urur. Eger ma’nâda dağı altun ise kıabül ider ve illâ ⁽²⁾ bir kıızıl pula dağı almaz. Buña delîldür bu söz kim, «İnne’llāhe lâ-yenzuru ilā-şuverikum velâ ilā-a’mālikum, velâkin yenzuru ilā-ķulübikum»³⁶ Ya’nî, “Allāh Tebāreke ve Te’âlā sizün ⁽³⁾ şüret-i ef’ālîñüze ve a’mālîñüze nazar itmez. Belki gönlünüze nazar ider kim her kışinün gönlünde maħabbetu’llâh nicedür ve ne ḡayetdedür bilmek için.” ⁽⁴⁾ *El-ākîlu yekfîhi’l-işāretu*.³⁷ Ya’nî kim, “‘Âķil olana bu kıadar remz kifāyet ider.” Sözi uzatmaķ lâzım degüldür ve

³⁵ قَالَ إِنِّي عَبْدُ اللَّهِ آتَانِيَ الْكِتَابَ وَجَعَلَنِي نَبِيًّا ۖ وَجَعَلَنِي مُبَارَكًا أَيْنَ مَا كُنْتُ وَأَوْصَانِي بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ مَا دُمْتُ حَيًّا : “Cevabı çocuk verdi: ‘Ben Allah’ın kuluyum; O bana kitap verdi ve beni peygamber yaptı. Nerede olursam olayım, o beni kutlu ve bereketli kııldı; yaşadığım sürece bana namazı, zekâtı emretti.” *Kur’ân* Meryem 19/30-31.

³⁶ إِنَّ اللَّهَ لَا يَنْظُرُ إِلَى صُورِكُمْ وَلَا إِلَى أَعْمَالِكُمْ، وَلَكِنْ يَنْظُرُ إِلَى قُلُوبِكُمْ velâ ilâ a’mālikum, velâkin yenzuru ilā ķulübikum. “Allah sizin ne suretlerinize ne de amellerinize bakar. Yalnız kalplere bakar.” Beyhâkî, *El-esmā ve’s-sıfāt* adlı eserinde hadis bu hâlini aynen aktarıp sahih hadis olmadığını belirtir. Ayrıntılı bilgi için bk. <https://dorar.net/h/9734119fd8bdd8036785e2953918d541>.

³⁷ “Akıllıya işaret yeter.”

hem rumûz ü esrârı beyân itmek ⁽⁵⁾ olmaz. Bu Fârisî meşeli dimişlerdür ki, “Der-ḥâne eger kesî yek-ḥarf bes-est”³⁸. Ya'nî kim, “Eger evde bir kimse var_ise bir söylemek kifâyet ider. ⁽⁶⁾ Artuğı küstâhlıqdur.” İmdi senün gövdeñ ve bedenün içinde eger kimesne var_ise bu kadar söz yiter. Va'llâhu a'lem bi's-şavâb.

³⁸ Farsça bir atasözü olan bu cümlenin muhtevası şu şekildedir: “Dinlemek isteyen biri varsa bir sözü bir kere söylemek yeterlidir. Kişi dinlemek istemiyorsa bir sözü bin kere söylesen de fayda etmez.” Bk. bit.ly/derhane.

[2. FASIL]

(7) Ey ʿâlib-i Hâk Teʿâlâ ve ey cüyende-i esrâr-ı evliyâ! Bil ki evliyâ, Allâhu Teʿâlâ'nun hâş kullarındandır. Belki Hâk'ın esrâr-ı hazâyinidir. Şöyle kim Hâk'ı (8) bilmek âsândur anları bilmekten. Anları yine Hâk bilir. Zîrâ kim Hâk'ı Hâk'dan gayrı kimse bilmez. Nite kim bu ʿâlem-i tenezzülde bir kişi ile yâr olup (9) bilişmek dilesen anuñla bilişmeğe lâyıķ iseñ âsân vech_ile buluşup âşnâlık taḥşîl idersin. Velîkin esrârın ve gönli içinde ne vardır (10) bilemezsin. Pes şüret âsândur esrâr bilmekten. Eger bir kişi bir ʿâlim ü dānâyı ziyâret idüp huzûrında olmaķ dilesen âsân vech_ile ele girer ve eger (11) anuñ ʿilminden bilmek ve öğrenmek istese cān altunun ten pütesinde eritmek gerek. Tâ kim ol âf-tâb-ı burc-i maʿrifetün şuʿâından bir zerre (12) hâşıl ide ve daḥı her şehrde yüz biñ âdem olur ki Tenḡri'ye ṭapar ve Tenḡri'den ḳorḳar. Yüz yire urup ḥâcet diler ve Tenḡri'sini ḳâdir ü ḳâhir (13) ü ḡâfir bilür. Cān u gönülden ṭâʿat u ʿibâdet ḳılır. Velîkin baʿzısı ʿilminde muḥkem ü ḳavîdür ve baʿzısı zaʿîf ü süstüdür. Bārî her birisi (14) bildüğine ve maʿrifetine göre ʿibâdet ḳılır. Zîrâ her ḳul, sulṭânına ve efendisine münâsebetine göre ḳulluķ ider ve ol yüz biñ âdemden (15) sehel cemâʿat vardır ki bir şeyḥ-i mürşid ve bir velî-yi şâdık ḳatına varmış, anuñ kim idügin ve ne kişi idügin bilmek istemiş ola ve ol (16) azacuķ cemâʿatden daḥı bir kişi yâhud iki kişi vardır ki ol şeyḥ ü velî birle bilişmiş ve maḥabbetleşmiş ola. Pes maʿlûm oldu ki ol Allâh'a ṭapar (17) ve aña ʿibâdet ider ve anı bilür dirilürler. Nite kim Ḳâbil dir ki,

[fâ ʿi lâ tün / fâ ʿi lâ tün / fâ ʿi lün]

Küfr ü dīn her dü-reheş der-püyân
Vaḥdehu lâ-şerîke lehu güyân (29a/17)³⁹

(17) Yaʿnî, “Küfr ü (18) dīn yollarında yürürler, *vaḥdehu lâ-şerîke lehu* dirler.” Fi'l-cümle bārî bu yitmiş iki millet ki görürsüz, Allâh'a ṭaparlar; “Aña ḳuluz.” dirler; dürlü dürlü (19) tezyîn-i şüretler ile ve muḥtelif diller ile ve aʿmâl_ile. Âdem degül, belki cemîʿ mevcûdât ü maḥlûḳât, âsmân u zemīn ve âf-tâb u mâh u pervīn, (20) âb u âteş ve cihâr-ı şeş cemîʿ Allâhu Teʿâlâ'ya ṭaparlar ve kendü diller[i] ile aña ḥamd u şenâ iderler. Velîkin sen fehm itmezsin. Nite kim buyurmuş; (21) ﴿Ve in min-şey'in illâ yusebbihü bi-ḥamdihi velâkin lâ-tefḳahüne tesbîḥehüm﴾.⁴⁰ Yaʿnî, “Cemîʿ nesne Allâhu Teʿâlâ'ya tesbîḥ iderler. Velîkin kimse bilmez ve anılayamaz.” Ve (22) bu cemîʿ mevcûdât ü maşnûʿât Allâh yolunda perdedür ve derbândur. Her kimesne ki Allâhu Teʿâlâ'ya ṭapmadı ve yüzün Allâh ṭarafına ṭutmadı, bu (23) ârâyiş-i dünyâya yimek içmek, ḥuşuşâ ḥübân-ı Ḥotenî ve maḥbûbân-ı Çinî birle şoḥbet itmek kim bunları Hâk Celle ve ʿAlâ ḥarâm itmişdür; bunlar Hâk (24) yolunuñ ḥarâmileridir; Hâk yolunda anı ırâķ ḳıldılar.

³⁹ “O tektir, O'nun eşi yoktur.” diyerek kâfir ve dindar, her ikisi de onun yolunda koşarlar.” (Tarıkâhya Anbarcıoğlu, 2011: 8)

⁴⁰ ﴿وَأَنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ﴾: Ve in min-şey'in illâ yusebbihü bi-ḥamdihi velâkin lâ-tefḳahüne tesbîḥehüm. “O'nu ḥamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Fakat siz onların tesbihini anlayamazsınız.” *Kurʿân İsrâ* 17/44'ten.

Velîkin ba'zular sinân-ı *lâ-ilâhe illa'llâh* ve tîğ-i *lâ-havle velâ kuvvete illâ bi'llâh* birle⁽²⁵⁾ bu yol urucularuñ elinden hâlâş buldı ve tã'at u 'ibâdet yüklerin rızâ menziline ve kabûl turağına ilettiler. Likin evliyâ'u'llâh⁽²⁶⁾ kısmını hîc bir nesne yoldan çıkarırmaz ve kimesne anlara yol bulırmaz. Zîrâ anlaruñ pãsbânı nazâr-ı 'inâyetu'llâhdur ve anları Allâhu Te'âlâ'dan⁽²⁷⁾ ğayrı kimse bilmez. Nite kim hadîs-i kudsîde gelmişdür ki, «Evlüyâ'i⁴¹ tahte kubbâbî lâ-ya'rifuhum ğayrî»⁴². Ya'nî Allâhu Te'âlâ buyurur ki, «Evlüyâ vü⁽²⁸⁾ hâş kullarum benüm 'azametüm perdesi altında gizlidür. Benden artuğ kimesne anları bilmez.» Anlaruñ kadri nedür ve anlar kimlerdür? Egerçi şüretde⁽²⁹⁾ anları her kişi görür, bilür, likin sırrın kimse bilmez. Ba'z-ı 'ulemâ bu yirde, «Evlüyâdan maşşud, enbiyâ vü mürselindür.» demişler. Bu sırruñ maşşarı dünyâda [29b]⁽¹⁾ meşelâ bir pâdişâh olur. Çünkim dîvâna çıkar, saltanat tahtında karar ider ve ma' delet burcın üstüvâr ider; hâş u 'âm gelür, görür, hâlin⁽²⁾ 'arz ider ve hâcetin revâ kılar ve pâdişâhuñ taşra katında kim var_ise görür, şorar, bilür ammâ hâzîneye girüp hâzîne-dâr oğlanları⁽³⁾ kim ğilmân u rıdvân hasretleridür, yâhud tutuğ-i celâl ardında evvân-ı cemâl üstinde ve altında serâ-perde-i lâhût içinde muhadderât⁽⁴⁾ hayâlin görmek dilese hîc 'aklı cãsüsü mecâl bulmaz. *Heyhâte beyhâte 'alâ-haze'l-kadâ*⁴³. Meger şuñlar ki pâdişâh la'îf, harîf, zarîf icâzetiyle⁽⁵⁾ girüp göreler, pâdişâhuñ göziyle nazarıyla nazâr kıllalar ve hâcâlet ağzıyla hayret barmağın ısıralar ve vesvâs u şeytânı tîğ-i lâ-havle ile⁽⁶⁾ men'ü def ideler. Ammâ şol yirde kim pãsbân u nîgeh-dâr Allâh ola ve evliyâyı serâ-perde-i celâl içinde şaklamış ola, ne mecâl ola kim⁽⁷⁾ kimsede ol esrâra muştalî' ola? Meger yine anlar kim serâ-perdelik olmuş ola, pes ma'lûm oldu ki evliyâyı bilmek velî olmakdan ve Allâh'ı bilmekten⁽⁸⁾ müşkil olur. Her kim velîleri bilse Allâh'ı bilür. Her kim Allâh'ı bilürse lâzım degül ki velîlerin bile. Nite kim pâdişâhı görüp bilmekten⁽⁹⁾ serâyı içinde kimler var bilmek lâzım degül.

⁴¹ [29a/27] evliyâ'i: evliyâyı.

⁴² أوليائي تحت قبائي لا يعرفهم غيري : Evliyâ'i tahte kubbâbî lâ-ya'rifuhum ğayrî. «Benim velî kullarım kubbelerimin altındadır. Onları benden başka hiç kimse bilmez.» Hadîs-i şerîf. Ayrıntılı bilgi için bk. Atmaca, 2002, 334; Bursalı Mehmed Tâhir, 1333, 12.

⁴³ «Bu ne kadar da yanlış bir hüküm.»

[9. FASIL]

(9) Bil ki evliyâ iki nev'dür. Ba'zı mütekebbir ve ba'zı mütevâzi', ba'zı mehîb, ba'zı laţîf.
 (10) Ammâ ol velî kim 'azîmu's-şândur ve mehîbdür, anuñ kibrine *kibriyâ* dirler. Nite kim İmâm Ca'fer Şâdiķ rağiya'llâhu te'âlâ 'anhu hikâyetinde işitdük. Velî (11) ol velî-yi mütekebbirînüñ nefsi ölmüşdür, bi-emr-i *«Mütü kıble en-temütü»*.⁴⁴ Evvelâ kendi yokdur. Mağv-ı vücüd itmişdür. Pes anuñ kibri kibriyâdur. Ol şıfat-ı Hudâ'dur. (12) Zîrâ ki evşâf-ı beşerî anuñ gibi veliden mağv olmuşdur. Kibr kim nefsi-şümdan gele, yaramazdur. Nite kim dünyâ pâdişâhlarınuñ iki hâli (13) vardur. Gâh taht üzere otururlar, hâcibler ve çavuşlar ellerinde 'aşâ ve topuzlar tutmuşlardur ve ser-hengler ve begler sağda ve şolda (14) tırmışlar, elleri kılıç kıbzasında ve cellâdlar her taraftan kılıçların 'üryan itmişler, siyâset emrine muntazırlar. Pâdişâh-ı 'âlem-penâh ise (15) taht-ı sa'âdet üzere cülüs itmiş, 'âlemi 'adl u fazl ile ârâste kılmış ve zalimlerün şerr ü şürını mazlûmlar üzerinden def (16) eyleyüp kaç-ı da'vâ, faş-ı hükümet eylemede ber-'azamet ü celâlde ki mirrih-i felek ol heybet ü şalâbeti görse hâncerin yire şalaydı. (17) Bir hâli budur ve bir hâl dağı şehriyârlarda budur ki şafâ-yı hâtırıla hâlvete gire, şem' ü şahid, çeng ü çeğâne, şarâb u kebâb (18) hâzır u müheyâ olup bisâti dürile, telatıf h'ânı döşene, zürefâ vü nedîmler bir yire cem' olalar. Herkese destür ola ki (19) elde varın ve hünerin 'arz ide. Her dün u deniden ve her pelid-i bî-idrâkden nice küstâhlıklar zühür ide. Eger benüm gibi bir h'ör u haķır (20) kişi yanında itseler zecr ü cefâ bâbinda elden geleni taķşır itmez idüm. Velî ol şehriyâr-ı heft-iķlîm yanında mağrürdur; suçların (21) 'afv ider. Hem-çünân Allâh Tebareke ve Te'âlâ dağı ol kılını kendüye âyine idinmişdür. 'Aleme kıahr u kibr (22) şıfatı ile cilve kılmışdur. Egerçi kim (22) bu iki şıfat şüretde ve harekette muhtelifdür, velikin ma'nâda muhâlefeti yokdur. Ba'z-ı evliyâ halka iltifât itmez. Hattâ pâdişâhuñ bile yüzine (23) bakmaz ve emr-i ma'rûf ve nehy-i münker ider ve halkuñ sehel işine i'tirâz kılar ve ba'zısı kendi hâlinde olur. Kimseye taķayyüd itmez ve iltifât itmez. (24) Velî kim kıahr şüretiyle bakmaz, kendi miskînlıkde olur. Ba'zısı aña mazhardur ve ba'zısı buña mazhardur. İkişi dağı veliyü'llâhdur. Anlardan şıfat-ı Hâķ'dur ki (25) cilve kıldı. Vücüdından tab'at-ı beşeri sürdi. *«Mütü kıble en-temütü»*. Ecel-i müsemmä gelmezden evvel Allâh heybetinden ol nefsi-kâfiri öldürmüşlerdür. (26) Beyt:

[me fâ 'i lün / me fâ 'i lün / me fâ 'i lün / me fâ 'i lün]

Be-mîr ey düst piş ez-merg eger mi zindeğî h'âhî
 Ki İdrîs ez çunîn murden behiştî geşt piş ez mâ (29b/26)⁴⁶

⁴⁴ *«موتوا قبل أن تموتوا»* : Mütü kıble en-temütü. "Ölmeden evvel ölünüz." Bu ibare Mollâ Ali el-Kârî'ye göre sûfilerin sözlerindedir. İbni Hacer el-Askalâni ve El-Zerkânî'ye göre ise senedi yoktur. Bk. <https://dorar.net/h/8abdeb6b451b8acf55567d88bd5c6822?sims=1>.

⁴⁵ [29b/21] ile: i

⁴⁶ Bu beyit, Hz. Mevlânâ'nın *Mesnevî-i Ma'nevî*'sinin altıncı defterinde geçmektedir (Örs - Kırlangıç, 2015, 800): "A dost! Yaşamak istiyorsan ölmeden önce öl. Çünkü İdris böyle bir ölümle bizden önce cennetlik oldu."

(26) Ya'nî, "Mü'ebbed dirlik (27) ister iseñ gel imdi ölmezden evvel öl kim İdrîs ölmekden evvel ölmekle cennete girdi." Emîr ü hâkimi bu cânuñ ve bu bedenüñ nefsi-kâfirdür ve kâleb bize [30a] (1) anuñ âletidür. Her ne kim diler ise anuñla işler. Çünkim nefsi-kâfir ola, ehlu'llâh anı redd iderler. Bu kerre kâlebün emîr ü hâkimi Hâk ola ve ol kâleb Hâk'ın (2) âyine-i mazharı ola. Nite kim, «Kâlbü'l-mu'mini beyne uşbu'eyni min-eşâbi'r-raḥmâni yukallibuha keyfe yeşâ'u».47 Ya'nî Hâk Te'âlâ buyurur kim, "Mü'minlerün göñli (3) Bâri Te'âlâ'nun kudreti barmaklarınıñ ikisinin arasında. Ol her nice dilerse eyle döndürür." Pes velîñün cünbişi ve cemî' işi (4) Hâk'ın olmuştur. Nite kim bir kişi bir kişiyi bir degenek ile ursa, ol kişi kişiyi urdu dirler. Vâkı'ada tokınan aña degenekdür. «İzâ aḥbebtu (5) 'abden kuntu lehu sem'an ve başaran ve lisânen ve yeden bî-yesme'u ve bî-yenṭıku ve bî-yubşiru».48 Hâk Te'âlâ buyurur ki ḥadıṣ-i kudside, "Çünkim ben bir kula döst olam, (6) anuñ ḥâne-i kalbinde benden ğayrı kimesne olmaya ve ket-ḥudâsı ben olam, pes her ne kim görse benümle görür ve her ne kim işitse benümle işidür ve her ne kim söylese (7) benümle söyler." Nite kim ol rûḥ-i ḥayvânî birle ol kâleb diridür. Cemî' aḥvâli anuñ ol ḥayvânî cânındandır. Çünkim rûḥ-i ḥayvânî mağlûb ola, (8) vücûdî kalmaya, cemî' âletler bundan işler olur.

[müs tef'î lā tün / müs tef'î lā tün]

Fânî ze-ḥûd ve be-döst bâkî

İn ṭurfe ki nîstend ü hestend (30a/8)49

(8) "Kendü yoğ ve döstıyla (9) bâkî. Bu ṭurfe ki yoğında vardır."

(9) Yoğdur, bu vech_ile [ki] taşarruf-i nefsi-kâfirdür. Vardur, bu vech_ile ki cemî' Hâk taşarrufidür. Nite kim bakır altun olsa kîmiyâ (10) sebebiyle naḥdvârdur dirler. Ya'nî bakırlık şıfatı fânî olmuştur, vardır. Ya'nî altun şıfatı var olmuştur. Pes her

47 قَلْبُ الْمُؤْمِنِ بَيْنَ أَصَابِعِ الرَّحْمَنِ يُعَلِّمُهُ كَيْفَ يَشَاءُ : Kâlbü'l-mu'mini beyne uşbu'eyni min-eşâbi'r-raḥmân yukallibuha keyfe yeşâ'. "Müminin kalbi Allah'ın iki parmağı arasındadır. Onu dilediği gibi çevirir." Hadîs-i şerif. Bk. Zemahşerî, t.y., 2/282; <https://shamela.ws/book/23612/2907#p1>; <https://shamela.ws/book/23635/2318#p6>.

48 إِذَا أَحْبَبْتُ عَبْدًا كُنْتُ لَهُ سَمْعًا وَبَصْرًا وَلِسَانًا وَيَدًا بِي يَسْمَعُ وَبِي يَنْطِقُ وَبِي يَبْصُرُ : İzâ aḥbebtu 'abden kuntu lehu sem'an ve başaran ve lisânen ve yeden bî-yesme'u ve bî-yenṭıku ve bî-yubşiru. "Eğer ben bir kulu seversem, onun kulağı, gözü, dili, eli olurum. O benimle görür, benimle işitir ve benimle konuşur." Hadîs-i şerif. Hadis metninin muhtelif rivayetleri için bk. <https://dorar.net/h/wQQEQADI?sims=1>.

49 Bu beyit, Hz. Mevlânâ'nın *Mecâlis-i Seb'â*'sında geçmektedir (Gölpınarlı, 1965, 68): "Benliklerinden, varlıklarından geçmişler, sevgiliyle var olmuşlardır. Şaşılacak şey şu ki onlar hem yoktur, hem var."

50 [30a/9] kalmışdır; kalmamışdır. Metin tamiri, *Ma'ârif* tercümesinde geçen (Tarıkâhya Anbarcıoğlu, 2011, 59) "Kendi nefislerinin tasarruflarında buldukları zaman yok, Hakk'ın tasarrufunda oldukları zaman ise vardılar." cümlesinden ve Necîb Mâyil-i Herevî'nin neşrinde geçen (Mâyil-i Herevî, 1377, 62) "«نیستند» از آن حالت، که در تصرف نفس بودند؛ هستند ازین حالت که در «تصرف حق اند»." cümlesinden hareketle yapılmıştır.

kimsenün kâlebi kim ğayrdan ⁽¹¹⁾ hâlî olup Hâkķ'ıla tölmişdur, ol her ne kim iderse şavâb olur ve İlahî'dür ve halkuñ reh-beri ve reh-nümâsı olur, egerçi şüretâ fışķ u fücür ⁽¹²⁾ içinde olursa dağı halk yüzinde halkuñ dilinden şakınup ķuţb-ı evliyâ, meffar-i aşfiyâ Şems-i Tebrizî rahmetu'llâhi 'aleyh gibi, anuñ işi ⁽¹³⁾ haķıķatde Allâh işi olur. Anuñ işinde çün u çirâ şıĝmaz. Bu eyüdü, ol yaramazdur ve kemdür demek olmaz. Zîrâ ki bu fark u temyîz anlaruñ işindedür ki ⁽¹⁴⁾ âlet-i nefis âmâde olmuşdur. Allâhu Te'âlâ işinde i'tirâz şıĝmaz ve eger kim dirgürirse 'adl_iledür ve eger kim öldürirse yine 'adl_iledür. "Yef'alu'llâhu ⁽¹⁵⁾ mâ-yeşâ'u ve yeħkumu mâ-yurîd"dür.⁵¹ 'Âlem içinde bir iş kim bir âdemden gelür, aña yaramaz ve eyü dirler. Bu sebebdendir ol ki Hâkķ'uñ rızâsına muvâfıķ ⁽¹⁶⁾ düşmiş ola. Zîrâ bu işlerde kendünüñ ihtiyârı birledür ve nefis murâdıyladır. İstimâlet-i Hâķ olmamışdur. Ammâ peygâm-berân ü evliyâ ⁽¹⁷⁾ böyle buyurmuşlardur ki Allâh rızâsı hayrda ve tã'atdedür. Yaramazlıķlarda anuñ rızâsı yokdur. Egerçi kim irâdeti pes eyüde ve yaramazda ⁽¹⁸⁾ taşarruf anuñiçündür, tâ ki ol iş Allâh rızâsına muvâfıķ ola ki Hâkķ'uñ maķbûli ola ve ħışm-ı tãmusına yanmaya. Tefâvüt bu işlerde ⁽¹⁹⁾ bu maşlahat için oldu. Eger ğarâz Allâh rızâsı olmasa, eyüyi yaramazdan ihtiyâr itmezler idi. Ba'z-ı yaramaz ki Allâh'a irişdüre, 'âķilleri ⁽²⁰⁾ eyülerden itmeyelerdi. Zîrâ ol şüretde yaramaz ise haķıķatde eyüdü. Pes ma'lûm oldu ki eyü ve yaramaz maţlûb degül imiş. Belki ⁽²¹⁾ Allâh rızâsı olmaĝıçün bu ef'âle vezn ķomışlardur ve bu iki nesnenüñ tefâvüti 'âķiller yanında zâhirdür ol ümmîde. Nite kim bir 'azîz ⁽²²⁾ kişi bir şahrâda giderken namâz vaķti olsa ve güneş bulut içinde gizlü olsa, bir kişi dağı bulmasa kim kıbleyi şora, taħarrî⁵² ider. Ķanķı ⁽²³⁾ tarafa kim zannı ğâlibdür, ol tarafa kılsun ve sonra görse ki güneş açıla düşdi. Yañılmış, kıbleye karşı kılmamış. Yine tekrâr kılmason, ⁽²⁴⁾ ol namâz dürüstdür. Ammâ ol yirde kim güneş gizli degül, kıble âşķâredür, yüzün ol yaña iletsün kim kıble añađur. Eger bir kişi namâz ol yaña kılmasa, ⁽²⁵⁾ namâz dürüst degüldür. Her ķanķı tarafa kılsa revâ degüldür. Bu cemî' ihtiyâţlar lâ-cerem bir tarağı terâzû kılmışlardur ki aña secde kıllalar ki cânib-i Ka'be oldur.⁵³ ⁽²⁶⁾ Hem-çünân peygâm-berler dağı eyüyi, yaramazı 'adl ü zulm terâzûsına urmuşlardur. Tâ ki halk Hâkķ'uñ rızâsına muvâfıķ olalar. Aña lâyıķ iş ideler. ⁽²⁷⁾ Ehlü'llâh ki kendüliginden tehî olup Allâh birle tölmişdur, pes "Leyse fı-cubbeti siva'llâh."⁵⁴ mertebesine varduķda her ne kim iderse şevâbdur. Çün Ka'be'de ⁽²⁸⁾ namâz kıla, ol taraf bu taraf olmaz. Cemî' cihet ber-â-berdür. 'Adl ü zulm dağı çün

⁵¹ يُفَعَلُ اللهُ مَا يَشَاءُ وَيَحْكُمُ مَا يُرِيدُ : Yef'alu'llâhu mâ-yeşâ'u ve yeħkumu mâ-yurîd. "Allah dilediğini yapar ve dilediği gibi hükmeder." İbrahim Sûresi'nin yirmi yedinci âyetinin sonu ile Mâide Sûresi'nin birinci âyetinin sonunun birleştirilmesinden müteşekkil oluşturulmuş bir cümledir. Bk. *Kur'ân* İbrahim 14/27 ve Mâide 5/1.

⁵² [30a/22] taħarrî: نَحْدِيرِي. Metin tamiri, Herevî neşrinde (1377, 63) geçen "taħarrî" kelimesinden hareketle yapılmıştır.

⁵³ [30a/25] namâz-ı dürüst degüldür ... cânib-i Ka'be oldur: namâz-ı dürüst degüldür. Bu cemî' ihtiyâţlar her ķanķı tarağa kılsa revâ degüldür lâ-cerem bir tarağı terâzû kılmışlardur ki aña secde kıllalar ki cânib-i Ka'be oldur.

⁵⁴ لَيْسَ فِي جِبْتِي سِوَى اللَّهِ : Leyse fı-cubbeti siva'llâh. "Cübbemin içindeki Allah'tan başkası değildir." Bâyezid-i Bistamî'ye atfedilen şathiyyelerden biridir (Uludağ, 4 Eylül 2022).

Allâh'dan olur, ber-â-berdür. Ol zulmdur, bu 'adldür demek olmaz. ⁽²⁹⁾ ﴿Yef'alu'llâhu mâ-yeşâ'u﴾.⁵⁵ Hâk Te'âlâ zinde kıılır, öldürür ve 'adilleri cüvân-merg ider, zâlimleri çok yaşadur. Kâfiristânda ucuzluk [30b] ⁽¹⁾ ider ve emn ü emân üzre ider ve Müslümânlıkda şûr u fesâd u kızlıklar eyler ve kâfirleri Müslümânlara gâlib ider. Müslümânları kâfir elinde esîr eyler ⁽²⁾ ve şâlihleri gemide garç ider. Kâfirleri ve münâfikları kırtarur. Pâdişâhlara ki yâ bir oğul veyâ bir kız virür, cânlar ve hânmanlar şadaça eyler ⁽³⁾ hâk yolına virmez. Bir dervîşün kim buçuk etmegi ve geyecek libâsı yokdur, aña çok oğul ve kız virür ve hem enbiyâyı ve evliyâyı düşmen elinde ⁽⁴⁾ helâk ider. ﴿Ve yeqtulüne'l-enbiyâ'e bi-ğayri hâkkin﴾.⁵⁶ Pes çünkim cemî' Allâh'dan olur, her kim îtirâz iderse eyle bile kim kâfir olur. Pes imdi ⁽⁵⁾ Allâh hâşları her ne ki iderse kibr ü tevâzu' ve buhl u şehâ ve 'adl ü zulm ve bîdâr olmaç ve uyumaç ber-â-ber olur. Anlaruñ işine çün u çirâ ⁽⁶⁾ demek şıgmaz. Nite kim Allâhu Te'âlâ işine îtirâz şıgmaduğı gibi mürîd dağı şeyh hâkkinde böyle gerek. Şeyhden ne kadar yaramaz nesne dağı ⁽⁷⁾ görürse anı kerâmet bilmek gerek. Tâ kim terâkķî ide, kemâl bula ve illâ aña mürîd-i hâkķî dimezler. Nite kim önine gün-â-gün sükkerî halvâlar gelse ⁽⁸⁾ nuķûş-i muhtelif ve şuver-i reng-â-reng ve gün-â-gün da ol sükkeri cemî'an sükker-şinâs bilür kim sükker bir dadladur. Eger böyle bilmese, ol ⁽⁹⁾ tamâm sükker-şinâs olmamış olur. Merd-i Hâk dağı çün mübeddel oldu, bakır altun oldu; zehr tiryâk oldu; küll-i nûr-i tã'at ⁽¹⁰⁾ müşâhede oldu. Her ne kim iderse mürîde irşâd olur. Mürîd anuñ işlerinden Hâk çâşnîsin bilür ve gönli rûşen ü münevver olur ki, ⁽¹¹⁾ ﴿Cuz yâ mu'minu! Fe-inne nûreke aţfâ'a nârâ﴾.⁵⁷ Ya'nî, "Ey mü'min, geç! Senüñ nûruñ benüm şehvât-ı nârımı maıv idti." Bu sözüñ şerh ü beyânı ⁽¹²⁾ bu kadar besdür. "El-âkılu yekfihî'l-işâretu."⁵⁸ Lîkin bil ki bunuñ gibi mürîd ve anuñ gibi şeyh azdur. Belki anuñ gibi mürîd 'ayn-ı şeyhdür. Belki ⁽¹³⁾ şeyh ü mürîd hâkķatde bir zâtdur. Nite kim bir tıfl-ı âdemî 'ayn-ı âdemîdür. Murğ degül. Çünki tamâm-ı kemâle irişe, anasınun atasınun yirine varur. ⁽¹⁴⁾ Bende-i Hudâ dağı hem-çünân cân-ber-kâleb içinde garîb ü zâ'if tıfla beñzer. Tã'at ü 'ibâdetle ve teveccüh-i beşîr-i rahmetu'llâh ile Allâh virür ve perverde ⁽¹⁵⁾ olur. ﴿Yuhibbuhum ve yuhibbühühü﴾.⁵⁹ Çünkim kemâl birle kendüden

⁵⁵ وَيُضِلُّ اللَّهُ الظَّالِمِينَ وَيَفْعَلُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ : Ve yuğıllu'llâhu'z-zâlimîne ve yef'alu'llâhu mâ-yeşâ'u. "Allah zalimleri de şaşırır ve Allah dilediğini yapar." *Kur'an* İbrahim 14/27'den.

⁵⁶ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ الْبَنِيَاءَ بِغَيْرِ حَقِّ : Zâlike bi-ennehum kânü yekfurüne bi-âyâtillâhi ve yeqtulüne'l-enbiyâ'e bi-ğayri hâkkin. "Bu, onların Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri ve haksız yere peygamberleri öldürmeleri yüzündendir." *Kur'an* Âl-i İmrân 3/112'den.

⁵⁷ جُزْ يَا مُؤْمِنُ فَإِنْ نوركَ أَطْفَأَ نَارِي : Cuz yâ mu'minu! Fe-inne nûreke aţfâ'a nârâ. "Ey mümin! Çabuk geç, senin nurun benim ateşimi söndürdü." Hadis-i şerif. Ayrıntılı bilgi için bk. Akpınar, 2021, 96.

⁵⁸ Bk. 37. dipnot.

⁵⁹ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهَ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٌ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ : Yâ eyyuhel'lezine âmenü men yertedde minkum 'an dînihî fesevfe ye'tillâhu bi-ķavmin yuhibbuhum ve yuhibbühühü ezilletin 'ale'l-mu'minîne e'izzetin 'ale'l-kâfirîn. "Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse bilsin ki Allah öyle bir kavim getirecektir ki Allah onları

mā-siva'llāh gider, “Ve bi-enneke ene'l-ḥaḡ.”⁶⁰ zāhir olur. “Subḥāneke mā a'zame ṣāni ve leyse⁽¹⁶⁾ fī-cübbeti siva'llāh.”⁶¹

sever, onlar da Allah'ı severler; müminlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı vakarlıdırlar.”
Kur'ân Mâide 5/54'ten.

⁶⁰ “Ben seninle Hakk'ım.”

⁶¹ سبْحَانَكَ مَا أَعْظَمَ شَأْنِي وَ لَيْسَ فِي جِبْتِي سِوَى اللَّهِ : Subḥāneke mā a'zame ṣāni ve leyse fī-cubbetī siva'llāh. “Kendimi tesbih ederim. Şânım ne kadar yücedir. Cübbemin altında Allah'tan gayrı bir şey yoktur.” Bâyezid-i Bistamî'ye atfedilen şathiyyelerdendir (Uludağ, 4 Eylül 2022).

[10. FASIL]

(16) ﴿Allāhu nūru's-semāvāti ve'l-arz﴾.⁶² “Hak Te'ālā nūr-i āsmān u zemīndür.” Eger yirde ve gökde aydınlık ve karanlık (17) hüsn ü kubh olursa andandur. Belki ol hüblük ve aydınlık haķıķatde anuñdur. Çünkü sizde naẓar-ı şāfī vü 'aql-ı kāfī yokdur ki anuñ cemālin bī-vāsīta (18) göresiz ve bī-perde baķasız. Pes perdelerde ve hūb şüretlerde cemāli nūrın gösterdi. ﴿Rā'eytu rabbī fi-şüreti şābin қаҗатин﴾⁶³ (19) dimişdür Muḥammed Muştafā 'aleyhi's-selām. N'içün görmezsin? Pes benüm şüretüm ve hüsnum hūb şüretde āmiḥte oldu, tā lāyık olasın anı (20) görmege. Zīrā āmiḥte nā-āmiḥteyi görmez. Bu 'ālem varlığı daḥı bir kalebbe beñzer ki āsmān baş ve zemīn ayak olmışdur. Encüm-hem-çünin havāş (21) bu kaleb-i ādemī ki gözden görür ve kulaķdan işidür, dilden söyler, cemī' iş cānuñdur ve cümle anuñla müşāhede ider. Cān bedenden ayrıldıķda, (22) bu hüsñ ü zībālık ve taşarrufāt kalebde kalmaz. Ma'lūm oldu ki bu cümle hüsñ ü taşarruf cānuñdur. Hem-çünān bu şaḥş-ı 'ālem daḥı āsmān u zemīn ve (23) 'arş u ferş ve āf-tāb u māh-tāb, perrende vü çerrende, eşcār u eşmār cümle Allāh nūrındandur ve Allāh nūruyla kāyimdür ve anuñla zinde olurlar. (24) Cemī' hiss ü hareket, kıllat ü bereket Allāh'dandur. Nite kim gövdenün tāze vü terligi cāndandur. Cān, nūr-i kalebdir. Çünkü cān kalebden cüdā kalur, (25) kaleb ḥarāb olur, a'zā bozulur, zerre zerre olur. Hem-çünān kıyāmet güninde bu varlık ve bu 'ālemün eczāsı daḥı zerre zerre olur, bozulur. (26) Çünkü Allāh Tebāreke ve Te'ālā nūrın bunlardan cüdā kılır, 'ālem varlığı daḥı cānsız kalur. Bu ḥalk kim eczā'-ı mīve-i 'ālemdür. Şimdi ḥod elli (27) veyāḥud altmış yaşında ölür. 'Ālemün 'ömri uzun olur. Nite kim yimişün 'ömri azdur, şecerün çokdur. Çünkü 'ālemün eceli irişse, ol gün [31a] (1) kıyāmet günüdür. Āsmān ki başdur, pāre pāre olur. ﴿İze's-semā'u'nşaķķat﴾⁶⁴. Ve āf-tāb-ı rüşen ki gönül meşābesindedür, karanı ola (2) ve cümle yıldızlar dökile ve tağlar yirinden kopup pāre pāre ola. Vuḥūş u tıyūr ḥaşr ola, deryālar kaynaya, od gibi ıssı ola. ﴿İze's-şemsu kuvviret. (3) Ve ize'n-nucūmu'nkederet. Ve ize'l-cibālu suyyiret. Ve ize'l-işāru 'uḫḫilet. Ve ize'l-vuḥūşu ḥuşiret﴾⁶⁵, ﴿Ve ize'l-bihāru fucciret﴾.⁶⁶

⁶² اللهُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ : Allāhu nūru's-semāvāti ve'l-arz. “Allah göklerin ve yerin nürüdür.” *Kur'an* Nūr 24/35'ten.

⁶³ رأيت ربي في صورة شاب ققط : Rā'eytu rabbī fi-şüreti şābin қаҗатин. “Ben Rabbimi kıvırcık saçlı bir genç suretinde gördüm.” Hadīs-i şerif. Hadis metninin farklı bir rivayeti için bk. <https://dorar.net/h/9k1WPsJH>.

⁶⁴ إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ : İze's-semā'u'nşaķķat. “Gök yarıldığında.” *Kur'an* İnşikāk 84/1.

⁶⁵ وَإِذَا النُّجُومُ انكدرت ﴿﴾ وَإِذَا الْجِبَالُ سُيِّرَتْ ﴿﴾ وَإِذَا الْعِشَارُ عُطِّلَتْ ﴿﴾ وَإِذَا الْوُحُوشُ حُشِرَتْ إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ ﴿﴾ : İze's-şemsu kuvviret. Ve ize'n-nucūmu'nkederet. Ve ize'l-cibālu suyyiret. Ve ize'l-işāru 'uḫḫilet. Ve ize'l-vuḥūşu ḥuşiret. “Güneş dürülüp karardığında, yıldızlar dökülüp söndüğünde, dağlar sökülüp yürütüldüğünde, doğuracak develer başı boş bırakıldığında, yabani hayvanlar toplanıp bir araya getirildiğinde.” *Kur'an* Tekvīr 81/1-5.

⁶⁶ وَإِذَا الْبِحَارُ فُجِّرَتْ ﴿﴾ : Ve ize'l-bihāru fucciret. “Denizler taşıduğunda.” *Kur'an* İnfitār 82/3.

Dağı Allāhu Te'âlā⁽⁴⁾ buyurur ki 'ālemün fānī olmasında, anlarıñ körligine kim qadīm dirler: ﴿İze's-semā'u' nfeferet. Ve ize'l-kevākibu' nteşeret. Ve ize'l-bihāru⁽⁵⁾ fucciret. Ve ize'l-ķubūru bu'siret﴾.⁶⁷ Ya'nī kim, "Āsmān pārelene ve yıldızlar dökile ve deñizler birbirine ķarışup rīze rīze ola, 'ālem yok ola."⁽⁶⁾ ﴿İzā zulzileti'l-arzu zilzālehā. Ve aķreceti'l-arzu eşķālehā﴾.⁶⁸ Ya'nī kim, "Zemīni depredeleler dağı içinde her ne kim varısa taşra ķıkara."⁽⁷⁾ Dağı buyurur ki, ﴿Ve tekūnu'l-cibālu ke'l-ihni'l-menfūs﴾.⁶⁹ "Tağlar atılmış yünler gibi ola, bu yiri gögi mübeddel kıla." Muħaşşal bir dürlü yir gök⁽⁸⁾ dağı öle. Bu mecmū'-ı şerh-i müşāhħaş 'ālem-i küll mevtindedür. Nite kim bu 'ālem-i cüzvide bir ādem olsa, cemī' endāmı rīze rīze olur. 'Ālem-i küll⁽⁹⁾ dağı hem-ķünān ne āf-tāb ne māh-tāb, fi'l-cümle bārī cemī' mevcūdāt yok olur. Ol Ĥudā-yı bī-ķün nūrın bunlardan ala, ﴿Kullu şey'in hālikun⁽¹⁰⁾ illā vechehu﴾⁷⁰ İlla'llāhdur ki helāk olmaz. ﴿Allāhu nūru's-semāvāti ve'l-arz﴾.⁷¹ Ya'nī sen işitdün. ﴿Meşelu nūrihi ke-mişķātın﴾. Mişķāt derecedür ki⁽¹¹⁾ anda çerāğ-ı kandil aşarlar, ﴿fihā mişbāħun﴾⁷², anda çerāğdur. ﴿El-mişbāħu fi-zucācetin﴾.⁷³ Ol mişbāħ bir şırça cām içindedür. ﴿Ez-zucācetu﴾⁽¹²⁾ ol cām, ﴿ke-ennehā kekebun durriyyun﴾⁷⁴ bir yıldız gibidür ki şu'le virür. Ol kandil ki andan nūr zāhir olur. Ćün sitāre-i tābende bir ĥaķ kişinün⁽¹³⁾ vücūdidur. Anuñ gönli ol şayyib zeyt yağıdır ki Allāh nūrınuñ 'alefi olmuşdur ve ol gönül müstehlek-i Ĥaķ olmuşdur. Nite kim şem'-i müstehlek⁽¹⁴⁾ şu'le olmuşdur. Şu'le ile helāk olur ve şu'lenün ol zeyt-i hāliş ile ol nūr vāsıtasıyla cinsiyyeti vardur. Egerçi kim zāhir şüretde⁽¹⁵⁾ cinsiyyeti yokdur, nite kim ādeme ve sāyir ĥayvānāta nān u

⁶⁷ İze's-semā'u' nfeferet. Ve ize'l-kevākibu' nteşeret. Ve ize'l-bihāru fucciret. Ve ize'l-ķubūru bu'siret. "Gökyüzü yarıldığında, yıldızlar dağılıp saçıldığında, denizler taşuğında, kabirlerin altı üstüne getirildiğinde." *Kur'an* İnfitār 82/1-4.

⁶⁸ İzā zulzileti'l-arzu zilzālehā. Ve aķreceti'l-arzu eşķālehā. "Yer o dehşetli sarsıntısıyla sarsıldığında ve yer ağırlıklarını dışarı attığında." *Kur'an* Zilzāl 99/1-2.

⁶⁹ Ve tekūnu'l-cibālu ke'l-ihni'l-menfūs. "Dağlar da atılmış renkli yüne dönüşür." *Kur'an* Kāria 101/5.

⁷⁰ Kullu şey'in hālikun illā vechehu. "O'nun zatından başka her şey yok olacaktır." *Kur'an* Kasas 28/88'den.

⁷¹ Allāhu nūru's-semāvāti ve'l-arz. "Allah göklerin ve yerin nūrudur." *Kur'an* Nūr 24/35'ten.

⁷² Meşelu nūrihi ke-mişķātın fihā mişbāħun. "Onun nūrunun misali, içinde kandil bulunan bir kandilliktir." *Kur'an* Nūr 24/35'ten.

⁷³ El-mişbāħu fi-zucācetin. "Kandil bir cam içindedir." *Kur'an* Nūr 24/35'ten.

⁷⁴ Ez-zucācetu ke-ennehā kekebun durriyyun. "Cam inciye andıran bir yıldızdır; (bu kandil) doğuya da batıya da ait olmayan, yağı neredeyse ateş dokunmasa bile ışık veren mübarek bir zeytin ağacından yakılır." *Kur'an* Nūr 24/35'ten.

nemek ve bâkî a'ime muvâfık cinsdür. Egerçi şüretde muhâlifdür, ⁽¹⁶⁾ hem-çünân şaffir-i murğân ü enhâr-ı revân, hüsn-i hulûk⁷⁵ u hüb-rüyân, elhân-ı muṭribân, âdeme cins-i hâlişdür. Meded-i rûhdur ol ⁽¹⁷⁾ nesne ki cins degüldür, meded degüldür. Belki ziddiyedir. Dâyim mühlik olur. Şuya meded şudan olur yâhud şu olur nesneden. Nite kim qarlar ⁽¹⁸⁾ erimesinde müşâhede olunur ve oda meded oddan olur yâhud od olur veyâ yanar nesneden olur. Meşelâ odun eger şüretde ⁽¹⁹⁾ oda muhâlifdür, velîkin aña kuvvet virür, ziyâde pes anuñ cinsi olur. Hem-çünân nite kim şadağa vü ihşân ü tâ'at mü'minler ⁽²⁰⁾ haqqında rahmet ve yüz aklığıdır. Kâfirleri öldürmek ve zâlim kişileri depelemek daḥı egerçi şüretde anlaruñ cinsi degül, velî kim haqqikatde ⁽²¹⁾ anlaruñ cinsidür. Ey, nice nesnelere vardır ki şürete cins olmuş olur. Mü'minleruñ gönli daḥı zeyt-i hâlişdür, nûrınuñ cinsidür. ⁽²²⁾ Ol nûrta nûr olur. «Haleka'l-halk fi-zulmetin summe reşşe 'aleyhim min-nûrihi»⁷⁶. Ya'nî, "Cemî' maḥlûkâtı zulmet-i 'ademden yaratdı. Şoñra anlaruñ üzerine ⁽²³⁾ kendi nûrından şaçdı." Kimüñ kim nûrı vardır, ol gördi. Kimüñ ki nûrı yokdur, zulmet içinde kaldı. Zîrâ Haqq Te'âlâ bu cism-i hayvânı ⁽²⁴⁾ bu 'âlem-i zulmetden yaratdı. Şoñra nûr-i kadîmin aña nişâr itdi. Egerçi ol nûr bu kâleb-i zulmetde maḥbûsdur ve bu kâlebe âmîḥtedür, anuñçün adını zeyt ⁽²⁵⁾ kodılar. Likin hemân nûrdur. «Yekâdu zeytuhâ yuzî'u»⁷⁷. Anuñ gönli zeyt ile ber-â-ber oldı andan evvel ki şu'â-i vaşl irişe ve küll[i] kendi aşlına ⁽²⁶⁾ vara. Anuñ zeyt tâbânlığından şöyle görünür ki kendi aşlına vardı. Ekşer evliyânüñ hâli budur. Yine aña varmağdan varurlar, ol nûr ile ⁽²⁷⁾ qarışurlar. Belki hemân ol nûr olurlar. Nite kim İbrâhîm Peyğâm-ber 'aleyhi's-selâm kendü gönli gögine nazar eyledi ve gönli zeytünün çün sitâre-i rahşân ⁽²⁸⁾ gördi, «Hâzâ Rabbî»⁷⁸ didi. Şoñra güneş gördi, cümleden rüşen. «Rabbî ekber»⁷⁹ didi. Andan mâh-ı tâbânı gördi. Kendü kandili zeytinden idi. [31b] ⁽¹⁾ 'Âkıbet kendi nûrına geldi ve cüzü külle qarışdı, eyitdi: «İnnî veccehtu vechiye li'llezî feṭere's-semâvâti ve'l-arz»⁸⁰. Mâ-ḥaşal-ı ma'nâ-yı âyet-i ⁽²⁾ mâziyeden dimek olur: Hudâ nûr-i âsmân u zemîndür ve nûr-i cân cümle-i hesû-yi mü'minler gönlinde toğar ve cümlesin rüşen ider. Nite kim ⁽³⁾ bir sarây içinde bir 'azîm çerâğ olsa veyâ kandîl, ol

⁷⁵ [31a/16] hüsn-i hulûk: hüsn ü hulûk.

⁷⁶ خَلَقَ خَلْقَ فِي ظِلْمَةٍ ثُمَّ رَشَّ عَلَيْهِمْ مِنْ نُورِهِ : Haleka'l-halk fi-zulmetin summe reşşe 'aleyhim min-nûrihi. "Allah Teala mahlukatı zulmette yarattı. Sonra üzerlerine kendi nurundan bir miktar serpti." Hadis-i şerif. Ayrıntılı bilgi için bk. <https://dorar.net/h/04f7974129487962604056a987e9e22a>.

⁷⁷ ...: **Yekâdu zeytuhâ yuzî'u** velev lem temseshu nârun. "Yağdı neredeyse ateş dokunmasa bile ışık verir" *Kur'an* Nûr 24/35'ten.

⁷⁸ قَالَ هَذَا رَبِّي : Kâle hâzâ Rabbî. "Rabbim budur" dedi." *Kur'an* En'âm 6/76'dan.

⁷⁹ فَلَمَّا رَأَى الشَّمْسَ بَارِغَةً قَالَ هَذَا رَبِّي هَذَا أَكْبَرُ : Felemmâ ree's-şemse bâziğaten kâle hâzâ rabbî hâzâ ekber. "Güneşi doğarken görünce, 'Rabbim budur; zira bu daha büyük' dedi." *Kur'an* En'âm 6/78'den.

⁸⁰ **İnnî veccehtu vechiye li'llezî feṭere's-semâvâti ve'l-arz** hanîfen vemâ enâ mine'l-müşrikîn. "Ben, O'nun birliğine inanarak yüzümü, gökleri ve yeri yoktan yaratana çevirdim ve ben müşriklerden değilim." *Kur'an* En'âm 6/79.

çerâğuñ fetîlinüñ şu'â'ı kim bir küşede bir derece içinde veyâ bir çerâğ üstinde ⁽⁴⁾ ol sarâyüñ cemî' e'trafını rüşen kıılır. Pes ol nür, ol çerâğdan ol sarâyüñ cemî' varlığın nür ider. Egerçi şüretde ol çerâğ ⁽⁵⁾ u fetîl küçükdür, sarây büyükdür. Pes Allâh nûrı dağı enbiyâ-yı mürselînüñ ve evliyâ-yı kümmelînüñ ve sâyire mü'minînüñ gönlinde cemî' âsmân u ⁽⁶⁾ zemîne irişür ve cemî'isin rüşen ider. Ol nür kim yire göge şıgmaz, mü'minlerüñ gönline şıgar. ﴿Mâ vesi'anî semâ'î velâ arzî illâ vesi'anî ⁽⁷⁾ kalbu 'abdiye'l-mu'mini﴾. ⁸¹ Tenğri Tebâreke ve Te'âlâ göklere şıgmadı ve yirde qarâr itmedi, illâ kim mü'min kuluñ gönline şıgdı. Nite kim şu'â'-ı çerâğ ⁽⁸⁾ dir ki, “Beni şularda ve dağlarda ve seng-i hârâlarda istemeñ. Zîrâ anlar kâbil degüldür. Beni ol güzel çerâğ[da] iste. Anda zeyt-i hâliš ⁽⁹⁾ vardur ki ol baña mücânisdür.” Nite kim, ﴿Hulika'l-insânu za'ifun﴾. ⁸² Eger ol çerâğ u zeyt olmasa benüm nûrum ile âsmân u zemîn pür-nür ola mıydı? ⁽¹⁰⁾ Pes bu cemî' nîmetleri hep ol çerâğdan bilmek gerek ki ol şüret-i velîdür. ﴿Levlâke lemâ hâlaqtu'l-eflâke﴾. ⁸³ Hağ Te'âlâ buyurur ki, ⁽¹¹⁾ “Yâ Muḥammed! Eger maḫşud senüñ vücüduñ olmasa idi, âsmân u zemîni ve cemî' yaradılmışı yaratmaz idim. Cümlesin senüñ sebebüñle yaratdım. Ben senüñleyüm. ⁽¹²⁾ Sen benümlesin. Benüm 'aḫâ vü baḫşışüm sañadur. Fi'l-cümle cemî' işüm senüñledür ve nazarum sañadur. Senüñ dağı teveccühüñ bañadur.” ﴿Yuḫibbuhum ve yuḫibbühühû﴾. ⁸⁴ “Benüm nazarum ⁽¹³⁾ şürete degül gönülleredür.” ﴿İnne'llâhe yenḫuru ilâ-şuverikum velâ ilâ-a'mâlikum lâkin yenḫuru ilâ-ḫulübikum﴾. ⁸⁵ “Allâhu Te'âlâ nazâr itmez şüretinüze dağı a'mâlinüze. ⁽¹⁴⁾ Belki gönüllerinüze nazâr ider.” Dirlik ve rüşenâlık ol gönüllerden âsmân u zemîne irişür ve âlem varlığın zinde vü kâyim kıılır ki

⁸¹ Mâ vesi'anî semâ'î velâ arzî illâ vesi'anî : ما وَسِعَنِي سَمَائِي وَلَا أَرْضِي إِلَّا وَسِعَنِي قَلْبُ عَبْدِي الْمُؤْمِنِ : Mâ vesi'anî semâ'î velâ arzî illâ vesi'anî kalbu 'abdiye'l-mu'mini. “Ben yerlere, göklere şıgmam ama mü'min kulumun kalbine şıgarım.” Mutasavvıflar tarafından kudsi hadis olarak aktarılan bu metin muhaddislerin çoğu tarafından hadis olarak kabul edilmemektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. <https://dorar.net/h/674ba16e31e2d2c258babd7e103a486a>.

⁸² وَخَلَقَ الْإِنْسَانَ ضَعِيفًا : Ve ḫulika'l-insânu za'ifun. “Çünkü insan zayıf yaratılmıştır.” *Kur'ân* Nisâ 4/28'den.

⁸³ لَوْلَاكَ لَمَا خَلَقْتُ الْأَفْلَاكَ : Levlâke lemâ hâlaqtu'l-eflâke. “Sen olmasan felekleri yaratmazdım.” Mutasavvıflar tarafından kudsi hadis olarak kabul edilen bu söz, muhaddislere göre mevzû bir hadistir. Ayrıntılı bilgi için bk. <https://dorar.net/h/f2c4c22044ffc7963e97368c27e405d2?sims=1>.

⁸⁴ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهَ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٌ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ : Yâ eyyuhe'llezîne âmenü men yertedde minkum 'an dînihî fesevfe ye'tillâhu bi-ḫavmin yuḫibbuhum ve yuḫibbühühû ezilletin 'ale'l-mu'minîne e'izzetin 'ale'l-kâfirîn. “Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse bilsin ki Allah öyle bir kavim getirecektir ki **Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler**; müminlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı vakarlıdırlar.” *Kur'ân* Mâide 5/54'ten.

⁸⁵ إِنَّ اللَّهَ يَنْظُرُ إِلَى صُورِكُمْ وَلَا إِلٰهَ إِلَّا اللَّهُ يَنْظُرُ إِلَىٰ أَعْمَالِكُمْ لَكِنَّ يَنْظُرُ إِلَىٰ قُلُوبِكُمْ : İnnâ'llâhe yenḫuru ilâ şuverikum velâ ilâ a'mâlikum lâkin yenḫuru ilâ ḫulübikum. “Allah sizin suretlerinize ve amellerinize bakmaz. Kalblerinize ve niyetlerinize bakar.” Hadîs-i şerif. Bk. <https://dorar.net/h/869ae6ef73cf19a17a20103998267ae6>.

ḥalîfetu'llâh-ı⁽¹⁵⁾ fi'l-arz ve's-semâ' ol velî-yi vaqt ile âsmân u zemîn zindedür ve ferîştelere, “Süçüd idüñ!” diyü anuñçün buyurdi. ﴿Escudü li-âdeme﴾⁸⁶ (16) ⁸⁷ ﴿Fe-secede'l-melâ'iketu kulluhum ecma'un﴾.⁸⁸ Çün melâyîke süçüd kıldılar ki Âdem cemî'inden efdaldür, pes âsmân u zemîn ve âf-tâb u mâh-tâb, ⁽¹⁷⁾ fi'l-cümle cemî' yaradılmış n'îçün Âdem'e secde kılmış olmaya? Zîrâ bir pâdişâh ve bir büyük kişi secde kılsa, kılları ve sâ'yir tevâbî' u levâhıķı be-ṭarîķ-i ⁽¹⁸⁾ ulâ secde kıılır. Ol degüldür ki başın yire koyup yüz süre, belki bu iş süçüduñ tercümesidür. Nite kim cemâd nebâtuñ ve nebât ḥayvânuñ ⁽¹⁹⁾ ve ḥayvân insânuñ ⁸⁹ ve insân melik-i melekûtuñ sâcididür. Melik ḥulâşa-i insândur. İnsânuñ iki ḥâli vardur. Ḥâdim ü maḥcüb olıcaķ ⁽²⁰⁾ sâcid olur. Maḥdüm-ı vâşıl olıcaķ mescüd olur. Hem müsebbiḥi ve şenâ kılıcıı olur. ﴿Ve in min-şey'in illâ yusebbiḥu bi-ḥamdihî﴾.⁹⁰ Pes Ḥaķ Te'âlâ mü'min ⁽²¹⁾ kıılınıñ göñli ḳandilinden 'âlemi münevver kıılır. “Ḥalîfetu'llâhi fi'l-arzi ve's-semâ'i”⁹¹. Yirden maḳşûd bu 'âlemdür ki şimdiki_ḥâlde ki maḥcüb olmaķ ⁽²²⁾ ḥâldür âdeme ve perrilere ve cemî' ḥayvânâta mesken olmışdur ve âsmândan murâd ol 'âlem-i câvidândur ki mesken-i ferîşteġân u pâkân ⁽²³⁾ u muḳarrebân ü ervâḥ olmışdur. Pes Allâh velîsi kendü devrinde iki 'âlemüñ ket-ḥüdâsi ve pâdişâhidur ki anuñ nûrından münevverdür. Velî bu şüret-i ⁽²⁴⁾ nûri degüldür ki ḥalķ-ı 'âlem fehmi der. Bu nûr-i nârîdür. Nâr ehline nûrdur. Zîrâ ehl-i dünyâ nâruñ ḥaşebi⁹² olmışdur. Dünyâ cehennemdür. ﴿Ed-dunyâ sicnu'l-mu'mini ⁽²⁵⁾ ve cennetu'l-kâfiri﴾.⁹³ Bu eşḥâş-ı ḥayvânî ki bunlara nâr-ı şehvet ġâlib olmışdur ve ṭabî'at-ı nefsânî aña müstevlî olmışdur ve eczâ-yı düzaḥ olmışdur. ⁽²⁶⁾ Bu fânî dünyâ kim bunıñ cümle nesnesi eczâ-yı şehevât-ı nârîdür. Nite kim fer'dür, aşına ḳaçan vâşıl olacaķdur? ﴿El-ḥabîşâtu li'l-ḥabîşîne ve't-ṭayyibâtu ⁽²⁷⁾ li't-ṭayyibîne﴾.⁹⁴ Bu nûr-i şüret, ehl-i nâr ḳatında nûrdur. Zîrâ murġân-ı ḥâķiye ḥâķ u hevâ

⁸⁶ وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ : Ve iz ḳulnâ li'l-melâ'iketi'scudü li-âdeme fe-secedü illâ iblîs. “Meleklerle, “Âdem'e secde edin” dediġimizde İblîs dışındakiler derhal secde ettiler.” *Kur'an* Bakara 2/34'ten.

⁸⁷ [31b/16] fe-secedü illâ iblîse: i

⁸⁸ فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ :Fe-secede'l-melâ'iketu kulluhum ecma'un. “Bunun üzerine meleklerin hepsi secde ettiler.” *Kur'an* Hicr 15/30.

⁸⁹ [31b/19] ve insânuñ: i

⁹⁰ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ : Ve in min-şey'in illâ yusebbiḥu bi-ḥamdihî velâkin lâ-tefḳehûne tesbîḥahum. “O'nu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Fakat siz onların tesbihini anlayamazsınız.” *Kur'an* İsrâ 17/44'den.

⁹¹ “Yerde ve gökte Allah'ın halifesi.”

⁹² [31b/24] ḥaşebi: ḥaṭbı.

⁹³ أَلَدُّنْيَا سِجْنُ الْمُؤْمِنِ وَجَنَّةُ الْكَافِرِ : Ed-dunyâ sicnu'l-mu'mini ve cennetu'l-kâfiri. “Dünya müminin zindanı, kafirinse cennetidir.” Hadîs-i şerif. Ayrıntılı bilgi için bk. <https://dorar.net/h/3319581bc62565f51402390563ab1863>.

⁹⁴ أَلْخَبِيثَاتُ لِلْخَبِيثِينَ وَالْخَبِيثُونَ لِلْخَبِيثَاتِ وَالطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ وَالطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَاتِ : El-ḥabîşâtu lil-ḥabîşîne ve'l-ḥabîşüne lil-ḥabîşâti ve't-ṭayyibâtu li't-ṭayyibîne ve't-ṭayyibüne li't-ṭayyibâti. “Kötü kadınlar kötü erkeklere, kötü erkekler de kötü kadınlara lâyıktır. Temiz kadınlar temiz erkeklere, temiz erkekler de temiz kadınlara yakışır.” *Kur'an* Nûr 24/26'dan.

hayâtdur. Ammâ murgân-ı âbiye ve mâhîlere memâtdur. Anlar kim bu [32a] ⁽¹⁾ nûr-i hayât-bahşî göreydi, bu nûrânî nâr anlara hayât-bahş görünür, nûr dirler. Aşl âf-tâb-şüretdür ve âf-tâb, çeşme-i ma'den-i âteşdür. ⁽²⁾ Mâh u sâyir sitâre andan meded tutarlar ve her çerâğ ü âteş ü şu'le kim yiryüzinde vardır, âf-tâb âsârından ve anuñ eczâsındandır. ⁽³⁾ Pes bu nûrlar âteşdür, vâkı'ada adı nûr olmuşdur. Belki nûr yakmaz, tâze vü zinde ider ve eger çerâğı ve âteş şu'lesini bir tâze ağaç ⁽⁴⁾ dibine yakın iletseñ, yaprağın ve çiçeğin yaçar, kül ider ve eger bir âdem gövdesine degerse mecrûh ider. Pes ma'lûm oldu ki adı nûr imiş, ⁽⁵⁾ ammâ nûr-i ma'nevî degül imiş. Zîrâ ki nûr-i ma'nevî her kanda kim irişe, tâze cân virür. 'Aşq u şevk arturur. Bu nûrlar ki ma'nevîdür, ⁽⁶⁾ işitdün, bunların aşlı vü fer'i yüz biñ anların gibi nûruñ aşlı Allâh'dandır ve sirru'llâh ol sitâre-i dıraşşândur ki velîlerün ⁽⁷⁾ cismi kândîli mişbahı zebânesinden cemî' âlem ü âdemi, belki on sekiz biñ âlemi münevver kıldı. Bu meşel degüldür, belki mişaldür. 'Aqlıla ⁽⁸⁾ bunı hâll itmek gerek. Şıdğ u 'aşq kanadıyla bu hevâya uçmağ gerek ve hem görmek gerek. "Men lem yezuk lem ya'rif."⁹⁵ Dadmayınca bilmez.

⁽⁹⁾ "İstemeyince bulunmaz. Gerçi kim her ma' Lübular Allâh'ı istemez bulunmayınca."⁹⁶

⁽⁹⁾ Bu ma'lûba göre imdi her söz kim söylendi, bu geçen sözlerün şerhinün ⁽¹⁰⁾ hadd ü pâyânı yokdur. Bi'-aded 'ömrler gerek ki bu sözün bir şemmesin kişi tıyabile. Lîkin bu hâle vâkıf olana söz ma'lûm olur. ⁽¹¹⁾ ﴿Kul lev kâne'l-bahru midâden li-kelimâti rabbî lenefide'l-bahru kable en tenfede kelimâtu rabbî﴾.⁹⁷ Nite kim bir nice cemâ'at arasında ki bir ka'ziyye ⁽¹²⁾ vâkı' ola, elbette mecmû'ı mu'ţalı' olur. Tekrâr yine ka'ziyye-i mezbûreyi cemâ'ate taf'dîl eylediyseler şudâ' getirür. 'Ale'l-icmâl hemân ⁽¹³⁾ "fûlân ka'ziyye" diyicek, ma'lûm olur. Ammâ hilâf anlardur ki ol ka'ziyyeyi taleb itmemiş ola ve işitmemiş ola. Bi-tamâmihi tafşil ile ⁽¹⁴⁾ işitmeyince olmaz. ﴿Ve's-selâmu 'alâ meni'ttebe'a'l-hudâ﴾.⁹⁸

⁹⁵ "Tatmayan bilmez."

⁹⁶ Bu cümleler, *Ma'ârifte* ve aynı zamanda Hz. Mevlânâ'nın *Fihî Mâ Fihî*'inde de yer alan bir beytin mensur tercümesidir. Beytin Farsçası şu şekildedir (Mâyil-i Herevî, 1377, 76):

همه چیز را تا نجوی نیابی
جز این دوست را تا نیابی نجوی

Ahmed Avni Konuk, bu beyti şu şekilde tercüme etmiştir (Eraydın, 1994, 172): "Her şeyi aramadıkça bulmazsın; ancak bu dostu bulmadıkça aramazsın."

⁹⁷ **Qul lev kâne'l-bahru midâden li-kelimâti rabbî lenefide'l-bahru kable en tenfede kelimâtu rabbî** velev ci'nâ bi-mişlihi mededen. "De ki: 'Rabbimin sözlerini yazmak için denizler mürekkep olsa, bir o kadar mürekkep ilâve etseydik dahi rabbimin sözleri bitmeden mutlaka deniz tükenirdi.'" *Kur'ân* Kehf 18/109.

⁹⁸ Ve's-selâmu 'alâ meni'ttebe'a'l-hudâ. "Esenlik doğru yolu izleyenlerin olacaktır." *Kur'ân* Tâhâ 20/47'den.

[11. FASIL]

(14) Bil ve āgāh ol ki cemīc maḥlūḳāt ü mevcūdāt ma'dūm olacaḳdur, (15) ervāḥ-ı pāk u melāyike ve eflāk u zemīn ve 'arş u kürsī ve levḥ ü ḳalem ve ğayri zālik. Līkin mü'minler egerçi şūretā ölürlər, ammā kim aña (16) ölmek dimezler. Belki anlaruñ zindeliği ve ḥūblığıdır ve biñ olur bir iken. Bu ölmek degildir. Ölmek oldur ki ölmeye. Ölmeyicek, biri biñ (17) olmaz. Nite kim buğday ve sāyır eşcār aşlı kim yire ıřmarlanur, ol yir altında şū olur ve maḥv olur. 'Aḳıbet nefḥ-i şūr-ı bahār (18) iriřdükde, cemīc ḥubūbāt ve ol yoḳ olmuřlar yüz biñ leṭāfetle zinde olup rebīc yüzün münevver ü müzeyyen eyler. Pes kim (19) ḥaḳīḳatde ol dāneler ölmüř olmaz. Ammā ki eşḳıyāya merg-i ḥaḳīḳī hemān mergdür. Līkin enbiyāya ve evliyāya ve sāyır mü'minīn (20) ü şuleḥāya merg 'ayn-ı ḥayātđur. «Ve lā-teḥsebenne'llezīne ḳutilū fi-sebīli'llāhi emvāten bel aḥyā'un 'inde rabbihim yurzeḳün».99 (21) Eyle řanma ki Allāh yolında ölmediler. Belki anlar diridir Allāh ḳatında ve uḳmaḳ içinde dürlü dürlü luṭfla rızḳların yirler, řādmānlardur (22) ve anlaruñ varlığı buğday ve arpa ve řarı olmadı. Belki bir dāneye yüz dāne oldu. «Fī-kulli sunbuletin mi'etu ḥabbetin».100 Ve daḫı mü'minler (23) kendi ḥālleri diliye söylediler:

[mef 'ü lü / me fā 'ī lü / me fā 'ī lü / fe 'ü lün]

Öldümse ben ol yār cefası ile öldüm

Belki dirilüp şimdi ben o yāre yöneldüm (32a/23)¹⁰¹

(24) Allāh Tebāreke ve Te'ālā buyurur ki, “Benden ğayrısı hep helāk olacaḳdur. Ben tenhā ḳalırım.” «Kullu şey'in ḥālikun illā vechehu».102 Līkin mü'minler (25) ve ferīřteler gerçi kim şūretde ölürlər, ammā ol 'ayn-ı ḥayātđur. Nite kim yir altında dāneler eken görür ki vaḳtinde bir iken (26) biñ olur. Ammā eşḳıyā vü güm-rāh mergi, merg-i

99 وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْفَعُونَ : Ve lā-teḥsebenne'llezīne ḳutilū fi-sebīli'llāhi emvāten bel aḥyā'un 'inde rabbihim yurzeḳün. “Allah yolunda öldürülenleri sakın ölüler sanma! Bilākis onlar diridirler ve Rableri yanında rızıklara mazhar olmaktadırlar.” *Kur'an* Âl-i İmrān 3/169.

100 مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلٍ فِي كُلِّ سَنَابِلٍ مِائَةٌ حَبَّةٌ : Meşelü'llezīne yunfiḳüne emvālehum fi-sebīli'llāhi ke-meşeli ḥabbetin enbetet seb'a senābile **fi-kulli sunbuletin mi'etu ḥabbetin**. “Mallarını Allah yolunda harcayanların örneği, **her başağında yüz tanenin** bulunduğu yedi adet başak çıkararak bir tohum tanesi gibidir.” *Kur'an* Bakara 2/261'den.

101 Bu řiir, Necib Māyil-i Herevī neřinde (1377, 79) geḳen řū řiirin manzum tercümesidir:

گر من بمرم مرا مگوئید که مرد

گو مرده بدو زنده شد و دوست ببرد

Ayrıca bu şiir, XII. yüzyılda yaşamış Reşidüddin-i Meybüdü'nin *Keşfü'l-esnār ve 'uddetü'l-ibrār* adlı Farsça Kur'an tefsirinde de geḳmektedir. Bk. <https://ganjoor.net/meybodi/kashfol-asrar/s002/sh39>.

102 كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ : Kullu şey'in ḥālikun illā vechehu. “O'nun zatından başka her şey yok olacaktır.” *Kur'an* Kasas 28/88'den.

ḥaḳīḳīdūr. Zīrā ḥaṣrde ol dirlikle kim anlar dirilürler, ölümden biñ mertebe yaramazdur. ⁽²⁷⁾ Pes egerçi kim mü'minler ölürler, ammā ḥaḳīḳatde 'ayn-ı zindegīdür. İmdi her kim ki yire dāne saçsa, yoḳ eylese, 'aḳıbet birisi [32b] ⁽¹⁾ yüz, belki biñ olur. Ol kim saçmaya, soñra peşimān olur. Hem dāneye ve hem kendüye ḡadr ider kim evinde ḳodı, yire ekmedi, 'azīm ⁽²⁾ taḳşırılık itmiş olur va'llāhi.

[12. FASIL]

(2) ﴿Allāhu nūru's-semāvāti ve'l-arzi meşelu nūrihi ke-mişkätin fihā mişbāhun el-mişbāhu fī-zucācetin (3) ez-zucācetu ke-ennhā kevkebun durriyyun yūkadu min-şeceretin mubāreketin zeytūnetin lā-şarqiyyetin ve lā-ğarbiyyetin﴾.¹⁰³ Hâk Te'âlâ Celle ve 'Alâ buyurur ki, (4) “Allāhu Te'âlâ semāvātuñ ve arzuñ nūridur. Mişâli şuñā beñzer ki bir mescid mihrâbında kıbleye karşı veya bir kelisâda bir mişkât ola. (5) Ol mişkât içinde bir mişbâh ola. Ol bir sırça kandil içinde ola. Ol sırça kandil bir kevkeb-i dürri gibi ola ve şu'le vire. (6) Yâ gâyet de yakılmış ola şecere-i mübareke zeytūnından ki ne şarqidür ve ne garbidür.” Murâd şecere-i nübüvveddür yâhud şecere-i velâyetdür. Ol (7) mişkât, şadr-ı vücūd-ı veliyu'llâhdur. Zeyt-i mübarek anuñ gönlidür kim Allāhu Te'âlâ andadur ve ol kandil kim 'aks-i nūrından 'âlem pür-nür (8) olmuştur. Ol nūr-i ma'nevîdür ki bî-çün u çirâdur. 'Ukûl ü nüfûs-i şerife üzerine doşınur. Anlardan hayvânâta irişür. Anlardan (9) cemâdâta irişür. Tâ kim issi kimi şovuk olur. Bi't-tabî' bu mecmû' ol nūruñ pertevî-yi âşârı ve 'aksidür. Pes haķîkatde zinde-i evvel-i (10) velî olmuştur kim kâyim-bi'llâhdur ve halîfetu'llâhi fi'l-arzi ve's-semâ'i bâķî nūr u dirlik andan müstefâddur. Hem-çün (11) âhen kim issi olur ve kıbkızıl olur, bu mecmû' nârdandur. Çün nârdan cüdâ ola, ol müste'âr olan nesnelere yine şifatına (12) varur. Hilâf-ı nâruñ ki issiligi ve kızkınlığı aña 'ariyetî degüldür, dâyim biledür. Kıtbu'l-aķtâbuñ daħı dâyim mededi kendüden (13) kendüyedür. Kimesneden meded istemez. Ğayrılar cemî' andan meded alurlar merâtib_ile. Nite kim âf-tâb, evvelâ kendü turduğı yiri rüşen (14) ider. Andan tâ şaķf-ı zemîne degin âfâķı rüşen ider. Ol kıtb-i evliyâ daħı âf-tâb-ı ervâh u 'ukûldur. Evvel, şaffa (15) doşınur kim öndindür. Hakezâ *ilâ-akşi'l-merâtibi tabaķan 'an-tabaķin*.¹⁰⁴ Bu gökleri yidi tabaķadur, yir daħı. ﴿Ve mine'l-arzi mişlehunne﴾.¹⁰⁵ (16) Bu nūrânî yirleri daħı tabaķât-ı âsmân gibidür. Zülmânî perdeleri tabaķât-ı zemîn gibidür, illâ bu perdeleri ma'nevîdür. Hem-çün (17) zât-ı melek ü mü'minân ü evliyâ ve tabaķât-ı zülümât hem-çün dîv ü perri vü şeytân ü şeytân. Nūrânî (18) nūrânîden, zülmânî zülmânîden istifâde iderler *'alâ-hasebi merâtibihim*¹⁰⁶ kendü isti'dâdlarınca. Pes ol kıtb-i 'âlem (19) nūr-i âsmân ü zemîn oldu. Nite kim ol mihrâb içinde rüşenlik ol fetilün nūrından idi. Kütâh nazarlar eyle şanurlar ki (20) ol

¹⁰³ اللَّهُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ مِثْلُ نُورِهِ كَمِشْكُوتٍ فِيهَا مِضْبَاحٌ الْمِضْبَاحُ فِي رُجَاةِ الْأُرْجَاةِ كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ : Allāhu nūru's-semāvāti ve'l-arzi meşelu nūrihi ke-mişkätin fihā mişbāhun el-mişbāhu fī-zucācetin ez-zucācetu ke-ennhā kevkebun durriyyun yūkadu min-şeceretin mubāreketin zeytūnetin lā-şarqiyyetin ve lā-ğarbiyyetin. “Allah göklerin ve yerin nūrudur. Onun nūrünün misali, içinde kandil bulunan bir kandilliktir. Kandil bir cam içindedir, cam inciyi andıran bir yıldızdır; (bu kandil) doğuya da batıya da ait olmayan, mübarek bir zeytin ağacından yakılır.” *Kur'an* Nūr 24/35'ten.

¹⁰⁴ “Tabakdan tabakya mertebelerin en uzağına kadar.”

¹⁰⁵ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَوَاتٍ وَمِنَ الْأَرْضِ مِثْلَهُنَّ : Allāhu'llezi hālaķa seb'a semāvatin ve mine'l-arzi mişlehunne. “Yedi göğü ve yerden de onların benzerlerini yaratan Allah'tır.” *Kur'an* Talâk 65/12'den.

¹⁰⁶ “Kendi derecelerine göre.”

mihrâbuñ direği rûşen ider. Ammâ 'arif olanlar bilürler ki ol kândilûn pertevîdür. Nite ki cân şüretin beden sebebiyle ⁽²¹⁾ görürler. Beden olmayıcağ görünmez. Zîrâ cân bî-çün u çirâdur. Pes ecsâm, cilvegâh-ı ervâhdur. Eger bir kişi su'âl itse ki, "Cân ⁽²²⁾ nedür?". Di ki, "Ey kör, gâfil! Cân oldur ki saña su'âl itdürür. Bî-cân hüd su'âl itmez. Gözi dahı görmez, kulağı dahı işitmez. ⁽²³⁾ Cân bir dîvâr degül ki aña tayanasın. Cân, Allâh emrinden gelmiş bir nesnedür ki anı Allâh bilür yâhud 'ayn-ı cân olan bilür. ⁽²⁴⁾ Müşk ü gül, 'anber ü sünbül çoğusun burun bilür. Laţîf âvâzları kulağ işidür. Ta'âm lezzetini ağız bilür. Hîc kimse gözle ⁽²⁵⁾ âvâz işitmedi, kulağıla görmedi. Her nesneyi görüp bilmege anuñ lâylığı gerekdür. Nite kim hükemâ-yı zâhir helileyi bilmek istese ⁽²⁶⁾ tecribe ider. Bilür ki helile ishâl ider. Bādâm yağı oldur ki dimâğı taze vü ter ider. Baş ağrısın giderür. Şarâb-ı erğuvânî ⁽²⁷⁾ vü şarâb-ı reyhânî'nün hâşşası oldur ki mest ider. Buğâr-ı fâsidi dimâğa urmaz. Lîkin bu eşyanuñ hâşşiyetin ve sırrın gözle [33a] ⁽¹⁾ görmek mümkün degüldür. İdrâkine fehm gerek. Pes cân dahı ol şey degüldür ki göz ile göreler veyâ dil ile vaşf oluna. Hem-çünân me'ânî-yi Qur'an ü delâyil, ⁽²⁾ 'aql-ı kâmil¹⁰⁷ ü idrâk-ı şâmil ile bilinür. Cân işbu kadar görünür ki seni harekete getürür ve nice âşâr zâhir olur. Cân senden ayrıldıkda ⁽³⁾ bir cemâd olursun. Ey nâ-bînâ! Çün cânı bir vech_ile bilürsün, cân nedür ve şorduğuñ nedür? Âhîr ey bî-'aql! Me'ânî kim vicdânîdür. Rûşen ⁽⁴⁾ göz_ile kudretinden nite kim bir hüb şüret dahı görseñ gözün yumıcağ, göremezsin. Ammâ gönül levhinde nağş-ı münakkaş olsa dâyim görürsün. ⁽⁵⁾ Gerek gözün yum, gerek aç ve bir şey görseñ gözün andan ayırıcağ, yine baksañ göremezsin ve sözüñ kulağıñ açuğ olmayınca işitmezsin. ⁽⁶⁾ Lîkin gönülde gam ya ferağ olsa anı görürsün, kendözünde bilürsün. Pinhân olmaz senden. Gerek gözünü aç, gerekse yum hergiz senden ⁽⁷⁾ gâ'ib olmaz. Bir şâdlık ve bir guşsa gâh gelür ve gâh gider. Ammâ kim gayrı nesnelere çün buhl u hased ve 'aşk u şevk ve râhat ⁽⁸⁾ u renc gibi dâyim senünle turur gitmez şanma.

[fe 'i lâ tün / fe 'i lâ tün / fe 'i lâ tün / fe 'i lün]

Tâ cihân gâh be-râhat güzered gâh be-renc
V'âdemî gâh misâfir şevved ü gâh muķîm (33a/8)¹⁰⁸

⁽⁹⁾ Cemî'isin görürsün, körsün bilürsün. Şimdi geldi veyâ gitdi dîrsin. Vardur yâhud yokdur dîrsin. Cân kim dâyim senünle ⁽¹⁰⁾ biledür, n'içün şorarsın bilmezsin? *Subhâne meni'htefâ li-şiddeti zühürîhi*.¹⁰⁹ Senün cümle cüz'ün cânıla müşerrefdür ve göz gördüğü

¹⁰⁷ [33a/2] 'aql-ı kâmil: 'aql u kâmil.

¹⁰⁸ Tâ cihân gâh be-râhat güzered gâh be-renc: Tâ cihân râhat pervered ü gehî gâh be-renc 33a/8. (Birinci mısranın nüshadaki hâli vezne uymamaktadır. Metin tamiri, aşağıda kaynağı verilen Zahîr-i Fâryâbî Dîvânî'ndan hareketle gerçekleştirilmiştir.)

"İnsan ister misafir ister mukim olsun; bu dünyada ona bazen rahat bazan eziyet vardır." Bu beyit, İranlı kaside şâiri *Zahîr-i Fâryâbî*'ye aittir. İlgili beyit, dîvânın Hâşim Râzi (t.y., 81) tarafından yapılan neşrinde şu şekilde yer almaktadır:

تا جهان گاه به راحت گذرد گاه به رنج
و ادمی گاه مسافر بود و گاه مقیم

¹⁰⁹ "Zuhurunun şiddetinden gâ'ib olan Allah, her türlü kusur ve noksandan münezzehtir."

⁽¹¹⁾ ve kulağ işitdiği ve el tutması ve ayak yürimesi cânladur. Bâkî ne var ise cân gidicek cümlesi mu'atçal olur. Aqvâl u 'amelden, ⁽¹²⁾ ef'âl u emelden kalur. El ayak kim baş âsmânınuñ zemînidür, fi'l-cümle her ne ki var_ise h̄arâb olur. Hem-çünân saḳf-ı semāvāt ⁽¹³⁾ t̄ab-ı âf-t̄ab ü m̄ah-t̄ab ve dırahşân-ı sitâregân, çün ol nūr-i cân bunlardan cüdâ ola, cümlesi mu'atçal olup helâk olur. ⁽¹⁴⁾ ﴿İze's-semâ'u'n-feferet﴾. ¹¹⁰ Daḳı buyurur ki, ﴿İze's-semâ'u'n-feferet﴾. ¹¹¹ Ve daḳı, ﴿İzâ zulzileti'l-arzu zilzâlehâ﴾. ¹¹² Hem-çün ten-i âdemî daḳı cânla zindedür. Çünkim cüdâ ⁽¹⁵⁾ ola, ol t̄azelik ve h̄ublîk gide. Pes ol ḳuṭb-i 'âlem kim ḳalkuñ nūr-ı cânıdır, daḳı âsmân u zemîn anuñla zindedür ve rüşendir. ﴿Yekâdu zeytuhâ ⁽¹⁶⁾ yuzî'u﴾. ¹¹³ Ol vücüd ḳandîlinüñ zeyti kim ol velî-yi zamânuñ göñlidür, ḳuṭb olmazdan evvel çün kemâl-i ma'sûḳa irişdi, cüz' külle ḳarışdı, ⁽¹⁷⁾ hem ḳaṭre deryâya vâşıl oldı, nûrun 'alâ-nûr oldı. Eger ol nûrdan gelme ve ol nûr anuñ cüz'i olmasa, aña ulaşup vâşıl olmazdı. ⁽¹⁸⁾ Nazm:

[fâ 'i lâ tün / fâ 'i lâ tün / fâ 'i lün]

Çün ene-yi bende lâ-şüd ez-vücüd
Pes çî-mâned tû bi-yendîş ey 'anüd (33a/18)

Tercüme:

Çünkü ola her ḳuluñ varlığı lâ
Fıkr ḳıl şoñra ne ḳalur ey fetâ

Var_ise göñül gözi bir aç baḳ
Lâ gidicek ne ḳalur ey ehl-i Ḥaḳ (33a/18-19)¹¹⁴

⁽¹⁹⁾ Cân maḳşûda irmeden ol nûrdan bir nûr idi, rüşen ü t̄abân. ⁽²⁰⁾ Çün kemâle irişdi, kendü aşlına vardı. Rüşenliği daḳı ziyâde oldı. Kemâlin buldı. Ḳuṭb-ı 'aşr oldı. ﴿Yehdi'llâhu li-nürihî men-yeşâ'u﴾. ¹¹⁵ ⁽²¹⁾ Allâhu Te'alâ her ḳişiye hidâyet virmez ki anuñ gibi ḳuṭba vara, bulışa, belki 'azîz ü pâk aşlıdan ola. Bunlar nûrıla nûrânî

¹¹⁰ إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ : İze's-semâ'u'n-feferet. "Gökyüzü yarıldığında." *Kur'an* İnfitâr 82/1.

¹¹¹ إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ : İze's-semâ'u'n-feferet. "Güneş dürülüp karardığında." *Kur'an* Tekvîr 81/1.

¹¹² إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا : İzâ zulzileti'l-arzu zilzâlehâ. "Yer o dehşetli sarsıntısıyla sarsıldığında." *Kur'an* Zilzâl 99/1.

¹¹³ يَكَادُ زَيْتُنَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ : Yekâdu zeytuhâ yuzî'u velev lem temseshu nârun. "Yağı neredeyse ateş dokunmasa bile ışık verir." *Kur'an* Nûr 24/35'ten.

¹¹⁴ Bu şiir Hz. Mevlânâ'nın *Mesnevî-i Ma'nevî*'sinin altıncı defterinde yer almaktadır (Örs - Kırılancı, 2015, 849):

²⁰⁹⁶ Kulun "beni" varlıktan yana yok olunca, geriye ne kalır? Sen düşün, a inkârcı!

²⁰⁹⁷ Eğer sende bir göz varsa aç da bak; yokluktan sonra geriye başka ne kalır?"

Necib Mâyil-i Herevî neşrinde (1377, 83) "گر ترا چشمیست بگشا در نگر / بعد لا آخر چه می ماند دگر" şeklinde yer alan ikinci beyit, nüshada aslıyla yer almayıp sadece manzum tercümesine yer verilmiştir.

¹¹⁵ يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَن يَشَاءُ : Yehdi'llâhu li-nürihî men-yeşâ'u. "Allah nûruna dilediğini kavuşturur." *Kur'an* Nûr 24/35'ten.

olmuşlardır. Anlar ki şakî⁽²²⁾ vü maḥrûmdur, zulmetden halk olmuşdur, dâlâletle vücüd bulmuşdur, bunun gibi kuṭb-ı âlemün ḥuzûr-i şerîfine yol bulmaz.

⁽²²⁾ “Bu aşk şerâbıyla anlar⁽²³⁾ mest olurlar ki ḥiṭâb-ı elest idüp cevâb virdiler ve virdükleri cevâbda yalan çıkmadılar.”¹¹⁶

[mef ‘ü lü / me fâ ‘i lün / fe ‘ü lün]

Ânha ki rebûde-i elestend

Ez ‘ahd-i elest bâz mestend (33a/23-24)¹¹⁷

⁽²⁴⁾ ﴿Es-sa’îdu sa’îdun fî-baṭni ümmihi ve’ş-şakîyyu şakîyyun fî-baṭni ümmihi﴾.¹¹⁸ Ba’zı ki şüretde sa’iddür, evet ezelde şakîdür.⁽²⁵⁾ Yine kalem-i evvel sebkat ider, anı şakî kılar, şakî bölümünde kalur. Hem-çünân şüret-i şakî ki ezelde sa’id yaratılmışdur, yine ‘akıbet sa’id olur.⁽²⁶⁾ Rûz-i maḥşerde sa’d ile ḥaşr olur. Allâh işinde ki eşkâ vü is’addur, tebeddül yokdur. Ammâ tebeddül-i şür kim zâhir ‘âlemde olur, aña muḥâlif⁽²⁷⁾ degüldür. Velikin ḳazâ-yı mübremde olur. Bu maḳâmı ḥoş gör kim ḥükm ezeldür.

¹¹⁶ Altra yer alan beytin mensur tercümesidir.

¹¹⁷ Bu beyit, Hz. Mevlânâ’nın *Mecâlis-i Seb’â*’sında geçmektedir (Gölpınarlı, 1965, 68): “Elest buyruğuna kendilerini kaptırmış olanlar, o elest meclisinin ahdinden sarhoş olmuşlardır.”

¹¹⁸ السَّعِيدُ سَعِدٌ فِي بَطْنِ أُمِّهِ وَالشَّكِيُّ شَكِيٌّ فِي بَطْنِ أُمِّهِ : Es-sa’îdu sa’îdun fî-baṭni ümmihi ve’ş-şakîyyu şakîyyun fî-baṭni ümmihi. “Sa’id olan annesinin karnında da sa’iddir. Şakî olan annesinin karnında da şakîdir.” Hadîs-i şerif. Ayrıntılı bilgi için bk. <https://dorar.net/hadith/sharh/152418>.

[5. FASIL]

(27) Bil ve āgāh ol ki maḥlūkāt-ı ḥayvāndur, ḥareketdedür [33b] ⁽¹⁾ ve rāḥat olmadan ḥaber-dārdur ve müte'essirdür, bunlar üç nev'dür. Bir nev'i ol 'ālemden ve ol 'ālemün ḥālinden ḥaber-dār degüldür ve bî-naşıbdür. ⁽²⁾ Anlar ḥayvānāt-ı 'ucūmdur¹¹⁹ ve bir nev' daḥı anlardur ki bu 'ālem-i sefilden bīgānedür ve muḥtāc-ı ḥ'āb u ḥord degüldür. Anların kuvveti, kuvvet-i zikru'llāhdur. ⁽³⁾ Balıklar şudan zinde oldukları gibi anlar da zikr ile dirilürler. Anlar ferişte nev'idür. Bir nev' daḥı ādemdür ki anlara ḥayvān-ı nāṭıq dirler. 'İlm-i nuṭḡ ⁽⁴⁾ anların mülkidür ve cisimleri ki āb u gildendür, ḥayvānīdür. Feriştelere kalem yoḡdur¹²⁰ ve hem cezā-yı tāt ü ḥayr daḥı yoḡdur. Zīrā anların ṭabī'atı ⁽⁵⁾ oldur ki dāyim ḥayr içinde olar. Nite kim ādemī ṭā'ām yimekten ve lehv ü ṭarab itmekden şevāb bulmaz, feriştelere daḥı şevāb ü müşāb ⁽⁶⁾ bu meşābededür. Nev'-i ḥayvāna daḥı kalem yoḡdur. Zīrā ḥayvān kābil-i tāt ü 'ibādet degüldür. Yimekten, içmekten ve cem' olmaḡdan ḡayrı nesne ⁽⁷⁾ yoḡdur. Ammā nev'-i ādemīnün yarısı¹²¹ ḥayvān ve yarısı feriştedür. Yarı süflī yarısı 'ulvīdür. Ba'zı bu cihān ḥākından ve ba'zı ol cihān ⁽⁸⁾ pākındandır. Kimi meşelā ḥayvān gibi yılana beñzer ki dāyimā ḥāki gözēdür ve ferişte balıklara beñzer kim dāyim deryā gözēdür. Ādemī daḥı şü yılan ve balıḡa beñzer ki ⁽⁹⁾ dāyim deryāya çeker ve hem yılandur ki dāyim ḥāki ārzü ider ve bu iki muḥālif dāyimā ceng ü keş-ā-keşdedür. Nite kim bir şehrūn nışfı kāfir ü nışfı ⁽¹⁰⁾ Müselmān olsa, dāyim ol şehrūn içinde ceng ü cidāl olur. Müselmānlar ister ki şehir tamām Müselmān ola. Hergiz küfre ḡalmaya. Kāfirler daḥı ⁽¹¹⁾ hem-çünān. Çün Müselmānlar ḡālib ola, kāfirler maḡlūb ola, ol şehre Müselmān şehri dirler. Zīrā ḥüküm, ḡālibūndür. Nite kim at maḡlūb, ⁽¹²⁾ süvārī ḡālib olıcaḡ, anın yürimesin ol süvāra nisbet iderler. Şüretde egerçi kim giden atdur, ammā 'āķiller, "Fülān kişidür ki Edrene'ye ⁽¹³⁾ yāḡud Burusa'ya gitdi." dirler. Zīrā at otaḡa ve mer'āya gider, şehre ve ma'mūr u ābādān menzile gitmek ādem işidür. At bu yollarda ⁽¹⁴⁾ ādeme ālet olmuşdur. Çünkim küfr daḥı ādeme maḡlūb ve nefş maḡkūm ola, ol ādeme rabbānī dirler. Egerçi şeytāndan anda nesne de var_ise ⁽¹⁵⁾ çün ol dīv, ādeme maḡkūm oldu, hemān ferişte ḥükminde olur. Bu ma'nāya münāsib Ḥāzret-i Şāh-ı risālet-penāḡ şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem ⁽¹⁶⁾ buyururlar ki, "Eslime şeytānī fi-yedī".¹²² Ya'nī kim, "Şeytānum benüm elimde Müselmān oldu." Her kişinün ḥālīne bir şeytānı vardur. Nite kim ⁽¹⁷⁾ ba'z-ı ḥikāyetde gelmişdür ki bir veliyu'llāḡ 'azīze bir 'avret alıvırmışler ki ḥüsnde nazīri

¹¹⁹ [33b/2] 'ucūmdur: 'ucūmdur.

¹²⁰ "Dīvāne-rā ḡalem nīst: Deli için hüküm yoktur." Bk. Bankır, 2022, 219-220.

¹²¹ [33b/7] yarısı: birisi; yarı: biri; yarısı: birisi. Metin tamiri, müstensih tarafından y harfinin bir noktasının yazılmadığı düşüncesiyle yapılmıştır. Zira 33b/7'de "yarısı feriştedür" cümlesinde "yarısı" imlasının mevcut olması; *Ma'ārif* tercümesinde (Tarıkāhya Anbarcıoḡlu, 2011, 36) ilgili yerin, "İnsanın ise yarısı melek, yarısı hayvan, yarısı süflī, yarısı ulvī, yarısı toprak (ḥāk) olan cihandan ve yarısı temiz (pāk) olan cihandan ibarettir." şeklinde geçmesi ve Necib Māyil-i Herevī neşrinde (1377, 39) "nīmeş" (yarısı) kelimesinin yer alması ilgili metin tamerinin gerekçelerindedir.

¹²² *يدي* : أسلم شيطاني في يدي. "Benim şeytanım bana teslim oldu." Hadis-i şerif. Ayrıntılı bilgi için bk. <https://shamela.ws/book/23613/2556#p9>.

yoğ. Hür-i cinân, cemâl-i bâ-kemâline reşk iderdi. ⁽¹⁸⁾ Hemân vuşlat deminde ٲalâk virmiş. “N’içün böyle eyledün?” dimişler. Anlara cevâb virüp, “Va’llâh ben yalınız kendü şeytânüm ile ⁽¹⁹⁾ dirlik idemem, n’eyleyeceğüm bilmem. Şimdi hüd üç şeytân oldı. anķı birine cevâb vireyin?” didi. İllâhî, seyyidî ve mevlâyî! Cemîc ümmet-i Muhammed’i ⁽²⁰⁾ şeytân şerrinden sen hâlâş eyle, âmîn.

[fâ ‘i lâ tün / fâ ‘i lâ tün / fâ ‘i lâ tün / fâ ‘i lün]

arşuña şaf şaf  ururlar leşker-i dîv ü perî

Şimdi sensin çün Süleymân pek şaķın engüşteri (33b/20-21)¹²³

⁽²¹⁾ İmdi zât[-ı âdemî]¹²⁴, Süleymân-ı vaktür kim tahtı e rafında ervâh u melâyîke ve dîvler ve perriler ve cînler şaf bağlamışdur ve bendevâr ⁽²²⁾ hizmete bil bağlamışlardır. Mâdam ki Süleymânlık hâtemi emânetinde şaķlı ola, ol kim hâtem dinilür, gönüldür. Eger dîv-i nefsanî ol hâtemi şüret-i hüsn ⁽²³⁾ ‘arz itmek ile yâhud bir vech-i âhîr ile elinden alursa ol Süleymânlıktan ma’zûl olur ve ferîstelik şıfatı mağlûb olur. ⁽²⁴⁾ Pes çünkim dîv ü perrî, mâr u mûr, vu uş u tıyûr Süleymân hükminde oldı ve anuñ âleti oldı, nite kim süvâr ile esb hikâyeti ve ol dîvün ⁽²⁵⁾ ve perînün itdügi, Süleymân’uñ işi oldı. Haķıķatde nefs-i mü’min dahı egerçi kim zindedür, ammâ mutaşarrıfdir çünkim ‘aql fermâniyla oldı; ⁽²⁶⁾ aña nefs dimezler, belki ‘aql dirler. Kalbu’l-mu’mini beyne uşbu’eyni min-eşâbi’îr-rahmân yukallibuhu keyfe yeşâ’. ¹²⁵ Ya’nî, “Mü’minlerün gönlü Hudâ’nuñ ⁽²⁷⁾ kudreti barmağınuñ arasındadır. Nice dilerse döndürür.” Pes ‘aķiller anı Allâhu Te‘âlâ’dan bilürler, gönülden degül ve hem ma’nide Haķ Te‘âlâ buyurmuşdur ki, ⁽²⁸⁾ Vemâ rameyte iz rameyte velâkinne’llâhe ramâ. ¹²⁶ Ya’nî, “Ya Muhammed! Ol  oprağı kim sen atduñ, anı haķıķatde ben atdum ki senün varlığun benüm ‘azametüm yanında [34a] ⁽¹⁾ yoķlukdur. Saña ecel-i zarûrî gelmişdir. Ölmekden öndin benüm ‘aşķumda ölmüş, yoķ olmışsın.” Dahı, Mütü able en temütü ¹²⁷ hadîşine mazhar düşen, ölmüş âdem gibi ⁽²⁾ deprenmez ve hareket itmez. Deprenmek lâzım gelse anı bir ğayrı kişi depredür. İmdi haķıķatde merdân-ı Haķ

¹²³ Bu beyit, *Ma’arîf*’de yer alan şu beytin manzum tercümesidir (Mâyil-i Herevî, 1377, 40):

گردد رخت صف زده لشکر دیو و پری
ملک سلیمان تر است گم مکن انگشتری

Abdülbâki Gölpinarlı bu beyti şu şekilde tercüme etmiştir (Gölpinarlı, 1965, 14): “Yüzüne karşı şeytan ve peri ordusu, çevrende saf düzmüş. Süleyman saltanatı senin, yüzüğü yitirme.”

¹²⁴ Metin tamiri, *Ma’arîf* tercümesinde (Tarıkâhya Anbarcıoğlu, 2011, 37) ge en “**İnsanın** zatı, vaktin Süleyman’ı gibidir.” cümlesinden ve Necib Mâyil-i Herevî’nin neşrinde (1377, 41) ge en “ذات آدمی سلیمان وقت است.” cümlesinden hareketle yapılmıştır.

¹²⁵ Bk. 47. dipnot.

¹²⁶ وَمَا رَمَيْتْ إِذْ رَمَيْتْ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَى : Vemâ rameyte iz rameyte velâkinne’llâhe ramâ. “(Oku) attığında da sen atmadın, Allah attı.” *Kur’an* Enfâl 8/17’den.

¹²⁷ مَوْتُوا قَبْلَ أَنْ تَمُوتُوا : Mütü able en-temütü. “Ölmeden evvel ölüünüz.” Bu ibare Mollâ Ali el-Kârî’ye göre sûflerin sözlerindedir. İbni Hacer el-Askalânî ve El-Zerkânî’ye göre ise senedi yoktur. Ayrıntılı bilgi için bk.

<https://dorar.net/h/8abdeb6b451b8acf55567d88bd5c6822?sims=1>.

olmuşlardır. Anuñ kim 'azamet ü 'aşkıında helâk olmuşlardır. ⁽³⁾ Şol der ü dīvār gibi kim eger bir tağdan veyâ bir taşdan veyâhud bir dīvārdan hitâb u âvâz gelse, cemî' halk bilürler ki ol âvâz dīvārdan degüldür. Belki hâtif ⁽⁴⁾ âvâzıdır yâ bir ğayrı kişi âvâzıdır ki 'aksi dīvāra düşmişdür. Pes enbiyâ vü evliyâ ve şeyhân ü kâmilân ki ölmezden evvel ölmüşlerdür, eger anlardan âvâz işitseñ ⁽⁵⁾ yaqîn bil ki ol âvâz bir ayruq kişidendür. Zîrâ ki anlar yoq olmuşlardır. Anlardan her ne âvâz ki işitseñ ve ne hüner ki müşâhede itseñ cümlesin Allâhu Te'âlâ'dan bil ki ⁽⁶⁾ bir âdemi perri vü dīv ıtıtsa dürlü dürlü işler ider ve muhtelif diller söyler ve Qur'an-ı 'azîmu's-şânı bilmez iken ez-ber oqur. İmdi anı dīv ü perri söyledür. Dağı bilürsün ki ⁽⁷⁾ ziyâde şerâb içen kişi mest ü bî-hüş olup dürlü dürlü işler ider. İtdügin dağı bilmez. Anı aña şerâb itdürür. Dīv ü perride ve şerâbda bu qadar kuvvet olicaq, n'icün ⁽⁸⁾ bu mañlûkâtı halk idenün güci yitmeye? İmdi âdemün ol işlerde medhali yoqdur. İşi işleyen Allâhu Te'âlâ'dur ki 'âlemu's-sır ve'l-hafıyyâtdur. Nite kim Qur'an-ı 'azîm, Hazret-i ⁽⁹⁾ Resül-i ekrem şalla'llâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem ağızından zâhir oldı âvâzıla ve hurûfila. Pes 'âkıller ol kelâm-ı sa'âdet-encâma *Kelâmu'llâh* dirler. Kelâm-ı Muhammed dimezler kim kelâm-ı ⁽¹⁰⁾ Muhammed dise kâfir olur ne'uzu bi'llâh, evet Hazret-i Peyğam-ber'den zâhir olmuşdur. Hazret-i şâh-ı nübüvvet-i destgâh Muhammed Resülü'llâh 'aleyhi's-selâm kendi ihtiyârı ile ⁽¹¹⁾ şol qadar faqîr oldı ki mazhar-ı Haq oldı. Nite kim hadîşde vâkı' olmuşdur ki, *İzâ temme'l-fakru fe-huva'llâh* ¹²⁸ Çünkim bu faqr, zât-ı kemâle, maqâm-ı vahdete vâşıl olur, *vahdehu lâ-şerike lehu* ¹²⁹. ⁽¹²⁾ Bu ma'nâ sebebinden Mansûr "Ene'l-haq!" didi ve Bâyezîd-i Bestâmî, "Leys e fi-cubbeti siva'llâh." ¹³⁰ didi. Velîkin debîr-i ğaddârî ezel kalemiyle tañrîr itmiş idi kim Mansûr ber-dâr olaydı.

[fâ 'i lâ tün / fâ 'i lâ tün / fâ 'i lün]

Çün qalem der-dest-i ğaddâr[î] buved

Lâ-cerem Mansûr ber-dâr[î] buved (34a/13) ¹³¹

⁽¹³⁾ Mâdâm ki sende faqr yolından eşer qala, saña müşrik dirler. Muvahhidlerden şaymazlar. Zîrâ ki şirk iki dürlüdür. ⁽¹⁴⁾ Ba'zılar qatında şirk-i kâlîdür ve şirk-i hâlîdür. İmdi şirk-i kâlî oldur ki Allâhu Te'âlâ'ya şirk getirüp hâşâ oğul kız işbât ide, ne'uzu bi'llâh ve şirk-i hâlî ⁽¹⁵⁾ oldur ki 'âlem-i bâtıında Allâh'dan ğayrıya yol ola.

[fâ 'i lâ tün / me fâ 'i lün / fe 'i lün]

Düş-i pîrî merâ be-h'âb güft-est

¹²⁸ إذا تم الفقر فهو الله : İzâ temme'l-fakru fe-huva'llâh. "Fakr tamam olduğı vakit işte O Allah'tır." *Ma'arîfte* hadis olarak geçen bu söz için ayrıca bk. Seyyid Şerif Cürçânî, 1985, 129. Şehâbeddîn Mahmûd el-Âlûsî (1994, 382) ise bu sözün mutasavvıflara ait olduğunu belirtmiştir.

¹²⁹ "O tektir, O'nun ortağı yoktur."

¹³⁰ Bk. 54. dipnot.

¹³¹ Bu beyit, Hz. Mevlânâ'nın *Mesnevî-i Ma'nevî*'sinin ikinci defterinde yer almaktadır (Örs - Kırılgaç, 2015, 224; <http://www.masnavi.net/1/10/tur/2/1398/>):

¹³⁸⁹ "Kalem bir gaddarın elinde olunca, kuşkusuz Mansur (Hallac) asılır."

Ki_âfet-i rāh-ı 'aşk ez men u māst
 Güftemeş mā vü men kūdām buved
 Ki heme müşkilāt ḥal zi-şumāst
 Güft her-çiz ki ne 'ayn-ı Ḥudāst
 Ān mā vü men-est hem 'ayn-ı ḥaṭāst (34a/15-16)¹³²

(16) [«Kullu şey'in hālikun illā vechehu»]¹³³ İmdi bu ma'nide müfessir'in böyle buyurmuşlardır ki, “Bāķī (17) Allāh'dur. Andan ğayrı cemī' yaratılmış ki vardur, hep fenā bulacaqdur.” Sulṭān Veled ḳaddesa'llāhu sirruhu'l-'azīz buyururlar ki Allāh Tebāreke ve Te'ālā'ya bu sözden müfāḥaret (18) ü mübāhāt ve ululuk ve pādīşāhlık 'arz itmek degüldür. Bāķī kendü idrākin bildürüp maḥlūḳāta “fānī olursuz” diyü 'itāb ide. Belki ḥiṭāb-ı raḥmetdür. Ya'nī, “Eger beḳā (19) isterseñüz beḳā benüm. Baña gelün, benümle vaḥdete sa'y idün ve kendöziñüzden geçün. Tā kim benüm varlığım sizün ola.” Evet kim müfessirler sözinde fikr idersek maḳşūd (20) bu ma'nā ola hemān. «İzā aḥbebtu 'abden kuntu lehu sem'an ve başaran». ¹³⁴ “Çünkü bir ḳula dōst olam, aña sem' olurum ve başar olurum.” İmdi, «mā yenṭiḳu ve bī-yesme'u (21) ve bī-yubşirü»¹³⁵ “Anuñ nuṭḳı ben olurum. Benüm ile söyler ve benüm ile görür ve benüm ile işidür.” Zīrā ki evvel ol cān-ı cüz'ī birle zinde idi. Göz nūr, 'ilm nūr, sem' nūr (22) nuṭḳ nūr, ol cānda olmuş idi. Çün ol cān-ı cüz'ī kim bu deryādan bir ḳaṭredür, deryāya ulaşıcaḳ hem varlık ve ḥicāb ortadan gidicek, lā-büdd (23) anuñ cünbişi ve gūşişi ve ḥarekāt ü sekenāti Allāh'dan olur ki ḳāyim-bi'llāhdur. Çün böyle ola, fenā bulmaya,

¹³² Bu şiir, Necib Mâyil-i Herevî'nin neşrinde (1377, 43) şu şekilde geçmektedir:

دوش پیری مرا بخواب بگفت
 کافت راه عشق از من و ماست
 گفتمش ما و من کدام بود
 کین همه مشکلات حل ز شماست
 گفت هر چیز کان نه از حق است
 همه ما و من است و عین خطاست

Ma'arif tercümesinde bu şiirin tercümesi şu şekilde verilmiştir (Tarıkâhya Anbarcioğlu, 2011, 40-41): “Dün gece bir ihtiyar rüyamda bana: ‘Aşk yolunun âfeti, benlik ve bizliktendir’ demişti. Ben ona: ‘Benlik’ ‘bizlik’ nasıl olur? Bunu bana anlatın. Çünkü bütün müşküllerin halli sizin elinizdedir.’ dediğim zaman o ihtiyar, bana cevaben: ‘Hakk’ın aynı olmayan her şey ‘ben’ ve ‘biz’dir ve bu aynı hatanın ta kendisidir.’ dedi.”

¹³³ «كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ»: Kullu şey'in hālikun illā vechehu. “O'nun zatından başka her şey yok olacaktır.” *Kur'an* Kasas 28/88'den. Metin tamiri, *Ma'arif* tercümesine (Tarıkâhya Anbarcioğlu, 2011, 41) ve Necib Mâyil-i Herevî'nin neşrine (1377, 43) dayanılarak yapılmıştır.

¹³⁴ Bk. 48. dipnot.

¹³⁵ Yukarıdaki hadisin devamıdır. Bk. 4848. dipnot.

Allâh ile bâkî ola. Nite ki bir destü zarf⁽²⁴⁾ içinde deryâdan bir miqdâr şu maḥbûs olsa ve cidde[ye] düşse ol bigânelikte dem-be-dem eksilmekte olur ve reng ü ta'mı müteğayyir olur, çoşar. Belki ol şuyuñ^{136 (25)} varlığın havâ yok ider, toprak şorur ve yil kurudur ve güneş cezbe ider. Hâk Te'âlâ eger seyl virmeyüp yine aşlına iletmezse zâyî' olur gider. Ol seyl, ⁽²⁶⁾ vücûd-ı pāk-i şeyḥ-i kāmıldür yâ cezbe-i İllâhî'dür. ﴿Cezbetun min-cezebâti'l-ḥaḳ ḥayrun min-'ibâdeti's-şâḳaleyn﴾¹³⁷ Bu iki mevc daḥı seyl-i deryâdur, illâ kim biri şüret-i âb u gilde⁽²⁷⁾ görindi. Ol ḳatre-i üftâdeyi kendüye çeküp yine deryâya vâsıl ider ki evvelki zevâl hâline ḳâyil degüldür. ﴿İnnâ li'llâhi ve innâ ileyhi raci'un﴾ ﴿ve ileyhi turce'un﴾^{138, (28)} anuñ gibi ḳatrenüñ şânında gelmişdür ki deryâyıla vaḥdet maḳâmına irişmişdür.

[fâ 'i lâ tün / fâ 'i lâ tün / fâ 'i lâ tün / fâ 'i lün]

Âb-i deryâ her kucâ bâşed hem ez-deryâ buved.

Hem be-deryâ bâz gerded nîst in dür ez-gümân (34a/28-29)¹³⁹

⁽²⁹⁾ Mü'minlerüñ cānı kim Hâḳḳ'uñ âf-tâb-ı nûrı pertevindendür. ﴿Ḥalaḳa'l-ḥalaḳa fi-zulmetin şumme reşşe 'aleyhim min-nûrihi﴾.¹⁴⁰ Velî tenler ḳalebi, âb u gildendür, ⁽³⁰⁾ târîkdür. Bu ḥâk-i muzlim üzerine ol nûr-i lâ-yezâlîden tecellî ḳılımışdur ve nişâr olunmuşdur. Nite kim âf-tâb-ı âsmân-ı çehârum, ol 'arîzî nûrını şehrlere ve hücrelere ve cemî' ḳarañlık ⁽³¹⁾ yirlere şaçar. Ol 'aḳıbet yine kendi nûrına gelür. Çün âf-tâb-ı âsmân bir burcdan bir burca seyr ider ve bir dereceden bir dereceye geçer. Ol nûr-i 'arîzî daḥı bir yirden ⁽³²⁾ intikâl ider. Nite kim göklere müşâhede olunur ve çün güneş mağrib ḳarafında ğurûb itmege gide, anuñ nûrınıñ şâḥları ve pertevleri ki evlerde ve sâyir

¹³⁶ [34a/24] şuyuñ: şunuñ.

¹³⁷ جَذْبَةٌ مِنْ جَذَبَاتِ الْحَقِّ خَيْرٌ مِنْ عِبَادَةِ اللَّهِ قَالَيْن : Cezbetun min cezebâti'l-ḥaḳ ḥayrun min-'ibâdeti's-şâḳaleyn. "Allah'ın bir lütfunun tecelli edip de insanı onun yoluna çekmesi, insanların ve cinlerin tümünün yaptığı amellerden daha çok kâr getirir." Hadîs-i şerif. Bu hadis metni, çoğu kaynakta şu şekilde geçmektedir: جَذْبَةٌ مِنْ جَذَبَاتِ الْحَقِّ تُوَازِي عَمَلَ التَّقْوَى : Cezbetun min-cezebâti'l-ḥaḳḳi tuvâzî 'amele's-şâḳaleyni. "Allah'ın bir lütfunun tecelli edip de insanı onun yoluna çekmesi, insanların ve cinlerin tümünün yaptığı amellere denktir." Ayrıntılı bilgi için bk. <https://shamela.ws/book/23612/1954#p1>; <https://shamela.ws/book/23635/757#p7>; <https://shamela.ws/book/150960/3245#p4>.

¹³⁸ إِنَّ اللَّهَ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاغِبُونَ : İnnâ li'llâhi ve innâ ileyhi raci'un. "Doğrusu biz Allah'a aidiz ve kuşkusuz O'na döneceğiz." *Kur'an* Bakara 2/156'dan ve وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ : Ve ileyhi turce'un. "Ve hepiniz sonunda O'na döndürüleceksiniz." *Kur'an* Yâsîn 36/83'ten.

¹³⁹ "Denizin suyu, her nerede olursa olsun yine denizdendir. Denizden çıkar ve tekrar denize döner. Bunun başka türlü olmasının imkânı yoktur." (Tarîkâhya Anbarcıoğlu, 2011, 42). Necîb Mâyil-i Herevî neşrinde (1377, 45) bu beyit, manzum değil mensur olarak alınmıştır.

¹⁴⁰ خَلَقَ الْخَلْقَ فِي ظُلْمَةٍ ثُمَّ زَسَّ عَلَيْهِمْ مِنْ نُورِهِ : Ḥalaḳa'l-ḥalaḳa fi-zulmetin şumme reşşe 'aleyhim min-nûrihi. "Allah, halkı karanlıktan yarattı. Sonra onlar üzerine kendi nurundan saçtı." Hadîs-i şerif. Ayrıntılı bilgi için bk. <https://shamela.ws/book/720/1199#p1>.

yirlerde vardı, [34b] ⁽¹⁾ cemî' güneş ile bile gurûb ider. Hem-çünân evliyânun cânları ki ol bâkî âf-tâbuñ şâhları pırtıvleridür, egerçi ki bu kıaleb hücrelerinde toğmışdur. ⁽²⁾ Nite kim,

[fâ 'i lâ tün / fâ 'i lâ tün / fâ 'i lün]

Şâh-ı nûram ez-tû ber-men âf-tâb
Muttaşıl bâ-tû be-her-câ k'efkenî

Der-cihân-ı zûlmet ey hırşîd-i cân
Mî-dehem çün mâhtâbî rüşenî (34b/2)¹⁴¹

⁽³⁾ Ayuñ nûrı güneş nûrındandır. 'İlm-i hey'etde ehline ma'lümdür. Pes hâkîkatde anuñ nûrı, güneş nûrı olmuşdur. Ammâ bu nûr-i âf-tâb-ı Celâl'e çün cemî' halk taħammül idemezdi ⁽⁴⁾ ve kıâbil degül idi. Nite ki tâb-ı tecellîye tađ döymedi. «Fe-lemmâ tecellâ rabbuhu li'l-cebeli [ce'alehu] dekkân».¹⁴² «Vağtı ki Allâhu Te'âlâ tađa tecellî kııldı, tađ pâre pâre oldu.» Dağı ⁽⁵⁾ «Ve ĥarre Mûsâ şa'ıķan»¹⁴³ Ya'nî, «Mûsâ peyđam-ber 'aleyhi's-selâm yüziķoyı düşdi.» Mest ü lâ-yaķıl oldu. Pes âf-tâb-ı Ĥaķ enbiyâ vü evliyânun cânlarıña ⁽⁶⁾ anuñ 'aşķında naĥîf ü ĥamîde¹⁴⁴ olmuşlardır. Kendi celâli nûrından pür-nûr kıılmışdur ve sâyir ĥalâyıķa göndermişdür. Tâ ki anlarıñ nûrı sebebiyle bâkî halk dağı ⁽⁷⁾ zûlümât-ı küfr ü fesâddan ve ol zıkr olınan nûr birle tařîķ-i đalâletden necât bulalar ve eyüyi yaramazdan farķ ideler ve âsmânun sitâreleri gibi ⁽⁸⁾ [mürîdân -ı]¹⁴⁵ řeyĥ çünkim âf-tâb-ı celâl-i ezeli ĥidmetinde dıraĥřân ola kim,

¹⁴¹ Bu şiirin birinci mısrası, Necîb Mâyil-i Herevî neşrinde (1377, 45) şu şekilde geçmektedir:

شاخ نورم از تو من ای آفتاب

Şiirin tercümesi, *Ma'ârif* tercümesinde şu şekilde verilmiştir (Tarıkâhya Anbarcıoğlu, 2011, 43): «Ey güneş! Bendeki bu ışıklı parılular sendendir. Ben, her nereye sağarsan sağ, yine sana bağlıyım. En can güneşi! Sen karanlık dünyaya bir ay ışığı gibi ışık veriyorsun.» Hülya Küçük ise bu şiirin tercümesini şu şekilde vermiştir (Küçük, 2005, 417): «Nûrumun dalları sendendir ey güneş! Nereye sağarsan sağ, sana bağlıyım. Ey cân güneşi, karanlık cihânda, ışıklı ay gibi ışık veririm.»

¹⁴² فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا : Fe-lemmâ tecellâ rabbuhu li'l-cebeli ce'alehu dekkân. «Rabbi o dağa tecellî edince onu paramparça etti.» *Kur'an* A'râf 7/143'ten.

[34b/4] dekkân: dekkân dekkâ.

¹⁴³ وَحَرَّ مُوسَى صَعَقًا : Ve ĥarre Mûsâ şa'ıķan. «Mûsâ da bayılıp düştü.» *Kur'an* A'râf 7/143'ten.

[34b/4] ĥarre: ĥayye.

¹⁴⁴ [34b/6] ĥamîde: ĥamîde.

¹⁴⁵ Metin tamiri, *Ma'ârif* tercümesindeki (Tarıkâhya Anbarcıoğlu, 2011, 43) «Gökteki yıldızlar, parlak ve ezeli bir güneş olan řeyĥin ĥizmetindeki mürîtler gibidir.» cümlesine ve Necîb Mâyil-i Herevî neşrindeki (1377, 46) «استاره های آسمان چون مریدان در خدمت شیخ که آفتاب ازلی است» «درخشان» cümlesine dayanılarak yapılmıştır.

﴿Aşhâbî ke'n-nücûmi bi-eyyihim iktedeytum ihtedeytum﴾.¹⁴⁶ Pes nûr virmek âf-tâb-ı ezalîdür ve kuṭb-i⁽⁹⁾ zamândur ve maḫhar-ı âf-tâb-ı Raḫmân'dur. Mürîdler, mü'minler sitâre mişâl anuñ nûrından pür-nûr olmuştur ki cennet-i beḳâdur. Cennet-i beḳâ, vişâl-i Ḥudâ'dur. Hem⁽¹⁰⁾ ol âf-tâb-ı Celâl nûrınıñ peymâneleri ve ḫalîfeleri ki envâr-ı bî-zevâl-i Ḥaḳ'dur. ﴿İnnî câ'ilun fi'l-arzi ḫalîfeten﴾.¹⁴⁷ Ya'nî, “Yir yüzinde ḫalîfe kılmak⁽¹¹⁾ diledi.” Egerçi ki şüretâ lâkin ma'nide cemî' maḫlûḳâta ḫalîfedür ve ol ḫalîfenüñ şüreti ve ḫilḳati âb u gildendür ve kıble-i zemînândur. Ammâ ki⁽¹²⁾ bî-naḳş-i cemâl-i cân ü kıble-i âsmâniyândur. Ol sebebden ferîştelere “Sücûd idüñ!” diyü emr geldi ki, ﴿Escudü li-âdeme﴾¹⁴⁸ ﴿Fe-secede'l-melâ'iketu kulluhum ecma'üne﴾¹⁴⁹ (13) Cemî' bu ferîştelere 'ulvî vü süflî secde kıldılar, illâ ki şeyṭân-ı la'în secde kılmadı ki ol_dahı ba'z-ı rivâyetde “Cinnîdür.” dirler bir nev' ferîştelere⁽¹⁴⁾ vardur, anlardandır. Pes ol şeyḫ ki ḫalîfetu'llâhi fi'l-arzi ve's-semâdur. Nite kim bu süflîlere pişvâdur. Cemî' anuñ maḫkûmıdır. Hem-çünân 'ulvîler dahı⁽¹⁵⁾ anuñ maḫkûmıdır ve nite kim ol şeyḫ ile yir yüzinde ḫaḳkı bâtıldan ve yâri aḡyârdan ve naḳdi ḳalbden ki cemî' bir olup ḳarışmış idi⁽¹⁶⁾ cehl zulmetinde, farḳ oldu bunuñ sebebi ile cemî' gizlü zâhir oldu.

[fâ 'i lâ tün / fâ 'i lâ tün / fâ 'i lün]

Çün ber-âmed âf-tâb-ı enbiyâ

Güft ey giş dür şev şâfi (34b/16)¹⁵⁰

(17) Ebü Bekr-i Şiddîḳ raziya'llâhu 'anhu Ebü Cehl'den mümtâz oldu ve göklerde ferîştelere şeyṭândan mümtâz oldu. Pes bu iki 'âlem dahı ol şeyḫ-i⁽¹⁸⁾ vücûdıla ârâste oldu ve ma'mûr u âbâdân oldu. Ḥaḳîḳatde bu işler Ḥaḳḳ'ındur. Bedr ayuñ nûrı gibi ki

¹⁴⁶ أَشْحَابِي كَالنُّجُومِ بِأَيِّهِمْ أَقْتَدَيْتُمْ اهْتَدَيْتُمْ : Aşhâbî ke'n-nücûmi bi-eyyihim iktedeytum ihtedeytum. “Ashabım, yıldızlar gibidir. Hangisine uyarırsanız hidayete erişirsiniz.” Birçok hadis âlimi tarafından zayıf hadis olarak tespit edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. <https://dorar.net/h/vQnAfVpD?sims=1>.

¹⁴⁷ وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً : Ve iz ḳâle rabbuke li'l-melâ'iketi innî câ'ilun fi'l-arzi ḫalîfeten. “Hani rabbın meleklere, ‘Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım.’ demişti.” *Kurân* Bakara 2/30'dan.

¹⁴⁸ وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ : Ve iz ḳulnâ li'l-melâ'iketi'scudü li-âdeme fe-secedü illâ iblîs. “Meleklere, “Âdem'e secde edin” dediğimizde İblîs dışındakiler derhal secde ettiler.” *Kurân* Bakara 2/34'ten.

¹⁴⁹ فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ : Fe-secede'l-melâ'iketu kulluhum ecma'üne. “Bunun üzerine meleklere hepsi secde ettiler.” *Kurân* Hicr 15/30.

[34b/12] fe-secede'l-melâ'iketu: feseceğü el-melâ'iyiketu.

¹⁵⁰ Bu şiir, Hz. Mevlânâ'nın *Mesnevî-i Ma'nevî*'sinin ikinci defterinde yer almaktadır (Örs - Kırlangıç, 2015, 188):

²⁸⁶ Sonunda peygamberlerin güneşi geldi ve ey katışık, dedi, sen uzaklaş, ey katışiksız, sen gel.

güneşdendir. Velîkin Allâh Tebâreke ⁽¹⁹⁾ ve Te'âlâ ol şeyh şüretinde izhâr kıldı, [geh] be-vâsiṭa [geh] bî-vâsiṭa ¹⁵¹. *Ve huve yef'alu mâ-yeşâ'* ¹⁵².

¹⁵¹ [34b/19] bu vâsiṭa-i bî-vâsiṭa geh: [geh] be-vâsiṭa [geh] bî-vâsiṭa. Metin tamiri, *Ma'ârif* tercümesinde (Tarîkâhya Anbarcıoğlu, 2011, 44) geçen “Bazen doğrudan doğruya, bazen vasıta ile.” yapısına ve Necîb Mâyil-i Herevî neşrinde (1377, 47) geçen “گه به واسطه گه بی واسطه” yapısına dayanılarak yapılmıştır.

¹⁵² “Ve O, dilediği şeyi yapar.”

[6. FASIL]

(19) ﴿Tefekkerü fi-alâ'i'llâhi (20) ve lâ-tefekkerü fi-zâti'llâh﴾.¹⁵³ Eger dilerseñ kim Hâk'ı temâşâ kılasın, 'ayn-ı zâtında fikr itme ki anuñ tâbına hıc tãkat getürmez (21) ve gözler aña döymez ve 'aql anı idrâk itmekde bî-bâl ü perdür. Belki tefekkür iderseñ anuñ maşnû'âtında ve ni'metlerinde it ki nazâr oqları (22) fi'l-cümle nişâna irişe. Nite kim bir kişi 'ayn-ı bahârı ve reb'i temâşâ kılamak fikr eylese, anda hayrete varur, maħrûm qalır ve güci yitmez ki (23) bir qadem ilerü vara. Likin çün şahrâlara ve daħı murğzârlara ve eşcâr u ešmâra ve ğonçelere, enhâr-ı revâna nazâr kıla, bunlaruñ şun'ın fikr ide, (24) hoş laţif bahâr temâşâ kıla ve küşâdegî-yi inbisât kılıp hâşıl ide ve ğuşşa vü miħnetden necât bula. Hem-çünân Zâtu'llâh[ı] daħı (25) bilâ-teşbih anda fikr iden dâyim melâl içinde olur ve hayretde ve iztırâbda qalır. Likin maşnû'âtında teferrüc kılan, enbiyâdan ve evliyâdan (26) ve ħüb-cemâllerden temâşâ kılan, bunlaruñ cemâli şevkiyle dâyimâ mest ü bî-hüş olur. Gönli zevk ü feraħda olur. Hâkkanî olanı (27) andan Hâk bilür ve bulur. Nite kim Qur'an-ı mecîd içinde buyurur ki, ﴿Efelem yenzürü ile's-semâ'i fevkahum﴾. “Nazâr itmezler mi bu yüksek göklere kim üzerlerindedür.” (28) ﴿Keyfe beneynâhâ﴾.¹⁵⁴ “Nice binâ kılduk.” Ve hem buyurur ki, ﴿Ve'l-arze fereşnâhâ﴾.¹⁵⁵ “Daħı yiri görmezler mi kim gökler altında nice ferş itdük.” Daħı (29) Tenğri Tebareke ve Te'âlâ buyurur ki, ﴿Efelâ yenzürüne ile'l-ibili keyfe ħuliqat. Ve ile's-semâ'i keyfe rufi'at. Ve ile'l-cibâli keyfe nuşibet. (30) Ve ile'l-arzi keyfe suţihat﴾.¹⁵⁶ “Ve nazâr itmezler mi kim deve nice yaradıldı? Göge nazâr itmezler mi kim nice yüksek yaradıldı? Tağlara bakmazlar mı kim [35a] (1) nice yüksek dikilüp tırur? Yire bakmazlar mı kim nice böyle döşenüp tırur.” Daħı Allâh Tebareke buyurur ki, ﴿Ellezîne yezkurüne'llâhe kıyâmen ve ħu'üden (2) ve 'alâ cunübihim ve yetefekkerüne

¹⁵³ تَفَكَّرُوا فِي آلَاءِ اللَّهِ وَ لَا تَتَفَكَّرُوا فِي ذَاتِ اللَّهِ : Tefekkerü fi-alâ'i'llâhi ve lâ-tefekkerü fi-zâti'llâh. “Allah'ın işleri hakkında düşününüz. Allah'ın zatı hakkında düşünmeyiniz.” Kaynaklarda mevkûf hadis olarak geçmektedir (Demir, 24 Kasım 2022).

¹⁵⁴ أَلَمْ يَنْظُرُوا إِلَى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَاهَا وَزَيَّنَّاهَا وَمَا لَهَا مِنْ فُرُوجٍ : Efelem yenzürü ile's-semâ'i fevkahum keyfe beneynâhâ ve zeyyennâhâ ve mâ-lehâ min furüc. “Üstlerindeki göge bakmıyorlar mı? Hiçbir kusuru olmaksızın onu nasıl kurduk, nasıl süsledik.” Kur'an Kâf 50/6.

¹⁵⁵ وَالْأَرْضِ فَرَشْنَاهَا فَنِعْمَ الْمَاهِدُونَ : Ve'l-arze fereşnâhâ fe-ni'me'l-mâhidüne. “Yeri de biz döşedik; güzel de yaptık!” Kur'an Zâriyât 51/48.

¹⁵⁶ وَالْإِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ. وَالْإِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ. وَالْإِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ. وَالْإِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ. وَالْإِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ. : Efelâ yenzürüne ile'l-ibili keyfe ħuliqat. Ve ile's-semâ'i keyfe rufi'at. Ve ile'l-cibâli keyfe nuşibet. Ve ile'l-arzi keyfe suţihat. “Peki insanlar devenin nasıl yaratıldığına, göğün nasıl yükseltildiğine, dağların nasıl dikildiğine, yeryüzünün nasıl yayıldığına bakmazlar mı?” Kur'an Gâşiye 88/17-20.

fi-halkî's-semâvâti ve'l-arzi. Rabbenâ mâ-halaḳte hâzâ bâṭilen¹⁵⁷ “Anlaruñ ḫaḳḳıçün ben kim Ḥudâ'yım, beni zıkr iderler, ṭururken ve otururken ⁽³⁾ ve yaturken. Fıkr iderler gökleriñ ḫalk itmesinde ve yirüñ var itmesinde. Bunları bî-fâ'yide ve bî-serencâm ve bî-netice ḫalk itmedüñ.” Bunlaruñ ḫikmeti ⁽⁴⁾ bî-ḫadd ü bî-nihâyetdür ve bu ḫikmetlerden ve bu mâ'yidelerden ve ḳâyidelerden ḳabül idüp dururlar ve anı görmediler ve bilmediler. Ammâ kim şorup bildiler ve gördiler ⁽⁵⁾ ve dem-be-dem ḫâllerin ziyâde ḳıldılar. Pes ol kim cemâl-i bahârî temâşâ itmek istese, murğzâra ve göklere nazâr ide. İnbisâṭ bula. Tâ ḡarḳ-ı dîdâr ⁽⁶⁾ ola.

Ân mâh ki be-âlem âmed nihân peydâ
O cân İn cihân-est ez zîr tâ-be-bâlâ
Ḥüsneş çü nev-bahârî âlem mişâl-i bâḡî
Luṭf [u] cemâl o-râ der-bâḡ kun temâşâ (35a/6-7)¹⁵⁸

⁽⁷⁾ Ol âf-tâb-ı celâlî hem nihân u hem peydâdur. Nihândur zât yüzinden ki bilmege ve görmege imkân yoḳdur. Ammâ kim şifât-ı ⁽⁸⁾ şun'ı yüzinden zâhir ü peydâdur. Nite kim cân, ten içinde hem peydâ ve hem nihândur. Naḳş-ı cânı görmek ve bilmek mümkün degül. Ammâ eşerlerinden ma'lûmdur. ⁽⁹⁾ Zîrâ ayak yürümek, göz görmek ve cem' a'mâl-i nefsiñdür. Çün bu âşâra nazâr ḳılasın, cemâl-i naḳş-ı cânı âşkâre göresin ve cânüñ ḳadrin ⁽¹⁰⁾ bilüp 'aşık olasın ve eger kim bir kişi gür-sitâna varsa, bî-vâsıta-i ten cânı görmek için, bilmekden ve görmekten daḫı ıraḳ olur. Zîrâ cânı ⁽¹¹⁾ görmek ve bilmek tensiz mümkün degüldür. Nite kim Ḥaḳ Te'âlâ buyurur: ﴿Küntü kenzen maḫfiyyen fe-aḫbebtu en-u'rafe﴾.¹⁵⁹ Ya'nî, “Bir gizlü ḫazîne idüm. Dilêdüm kim ⁽¹²⁾ zâhir ü peydâ olam. Tâ kim beni bileler. 'Âlemi yaratdım. Andan Âdem'i yaratdım. Daḫı bunca mevcûdât ki var, hep beni bilmek için yaratdım. Kim ki beni ⁽¹³⁾ isterse bile.” Görmez misiz ki bir kişi dilese ki kendüyi mecmû' ḫalk bile ve göre, bir şan'at yâ bir hüner izhâr ider ki anı bileler kimdür ve ne kişidür. ⁽¹⁴⁾ Ol hüneri izhâr itmeden şüretâ şöyle kim görürlerdi, ammâ bilmezler idi kim nice kişidür ve ne hüneri vardur. Ol hünerleri ve ol şan'atları ⁽¹⁵⁾ göricek bildiler ki bir ma'nevî cevherdür. Ol sebebden ki andan bunuñ gibi işler zâhir oldu. Pes çend-ân ki bu 'acâyib işleri görelere ki ⁽¹⁶⁾ aña meyl ideler evvelkiden daḫı artuḳ. Pes Allâh Tebâreke ve Te'âlâ kim anuñ gibi kişinüñ

¹⁵⁷ الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا : Ellezîne yezḳurüne'llâhe ḳıyâmen ve ḳu'üden ve 'alâ cunûbihim ve yetefekkerüne fi-halkî's-semâvâti ve'l-arzi. Rabbenâ mâ-halaḳte hâzâ bâṭilen. “Onlar ayakta dururken, otururken, yatarken hep Allah'ı anarlar; göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler (ve şöyle derler:) “Rabbimiz! Sen bunu boş yere yaratmadın.” *Kur'an Âl-i İmrân* 3/191'den.

¹⁵⁸ “O ay, gizlilikten âşikâr olarak âlemden göründü. O, baştan sona kadar bu cihânın canıdır. Âlemin güzelliğiyle kastımız, baḡın ilk baharıdır. Onun cemâli ve lutfunu baḡda temâşâ et.”

¹⁵⁹ كُنْتُ كَنزًا مَخْفِيًّا فَأَخْبَيْتُ أَنْ أُعْرَفَ : Küntü kenzen maḫfiyyen fe-aḫbebtu en-u'rafe. “Ben gizli bir hazîne idim. Bilinmeyi arzu ettim.” İbni Teymiye'ye göre hadis degildir (Aydın, 26 Kasım 2022).

Ḥālîk'ı ve Râzîk'idur, şad-hezârân daḥı şad-hezârân anuñ ⁽¹⁷⁾ 160 gibinüñ ḥadd ü nihâyeti yokdur. Yirüñ, gögüñ, cemîc mevcüdâtuñ Ḥālîk'idur. Nice şanâyîc ki izhâr itmişdür, n'îçün beşer anı bilmeye ve n'îçün anı ⁽¹⁸⁾ görmeyeler ve añlamayalar? Cehl ü ğaflet perdesinde ħalup “ ‘Aceb Tenĝri var mıdır? Eger varmışsa anı kimse gördi mi ki?” diyeler. “Vardur, ammâ ⁽¹⁹⁾ anı görmek muḥâldür.” diyeler. ¹⁶¹ Maḥal bir ‘alâmet göricek, “Anı a'lâ bildüm ve añladum.” dirsen, pes şâni' cemîc maşnû'âtı ve Ḥālîk cemîc ⁽²⁰⁾ maḥlûkâtı nice bilmezsün ¹⁶² ve senüñ meşelün şol kişiye beñzer ki bir bâĝ içine gire daḥı “Bir küçük yaprak görürüm, bâĝı görmedüm.” diye. Bunuñ gibi ⁽²¹⁾ şahşı hicv itseñ daḥı yazık ol hicve ki hicv daḥı bir vücûda olur. Anuñ gibi kişiden ḥod ‘adem yegdür. Bu sebebden ötüri kâfirler kıyâmetde ⁽²²⁾ diyeler ki, ﴿Yâ leytenî kuntu turāban﴾. ¹⁶³ Ba'zılar dir ki, “Kâfirden murād bu mevzî'de şeytân-ı la'îndür.” Diye ki, “Kâşki n'olaydı toprak olaydum, bârî benden otlar ⁽²³⁾ ve ağaçlar olaydı, fâyideye yarardı. Şimdiki verim nebâtı benüm vücûdumdan bitdi, zehrînak ve bî-ḥâşıldur. Dimişlerdür ki, “El-ḥaḫku ezharu mine'ş-şemsi femen talebe” ⁽²⁴⁾ l-beyâne ba'de'l-'ayâni fe-huve fi'l-ḥusrâni.” ¹⁶⁴ Ya'nî, “Allâh Tebareke ve Te'âlâ güneşden âşkâre ve zâhirdür. Her kim delîl istese ¹⁶⁵ güneşün varlığına, ⁽²⁵⁾ ol 'ayn-ı ziyâdadur ve a'mâdur.” Anuñ marazına 'ilâc olmaz ve olursa ḥayvân-ı bî-'aḫl ve bî-temyîzdür. Belki cemâddan daḥı kemterdür. Zîrâ ki cemâdât ⁽²⁶⁾ her ne için maḥlûk ise anı yirine getürür. Meşelâ ğarâz anuñçündür ki andan otlar ve ağaçlar biter; fâyideye lâyıḫ olur ve emânet ne virürler ise ⁽²⁷⁾ şaḫlar; ḥıyânet itmez ve birine on, onına yüz, belki biñ virür. Eger arpa ışmarlasalar yine arpa virür ve eger buĝday ışmarlasalar yine buĝday virür ⁽²⁸⁾ ve ğayr-ı zâlik fi'l-cümle ne kim vîrseler anı bunca ziyâde ile virür ve ḥayvânâtı anuñçün yaratdı ki seni bir yirden bir yire ilêde ve yükün ⁽²⁹⁾ götüre. Pes seni anuñçün yaratdı ki Allâh'ı bilesin. ﴿Ve mâ-ḥalaḫtu'l-cinne ve'l-inse illâ li-ya'budüne﴾ ey li-ya'rifün. ¹⁶⁶ Çünkim

¹⁶⁰ [35a/17] anuñ: +

¹⁶¹ [35a/19] ol: i

¹⁶² [35a/20] bilmezsün: bilürsün. Metin tamiri, *Ma'ârif* tercümesinde (Tarıkâhya Anbarcıoĝlu, 2011, 49 geçen “O halde bu kadar işler, hüneler ve hadsiz, hesapsız, sonsuz ilimleri ile Tanrı'yı niçin görmüyorsun ve bilmiyorsun?” cümlesine ve Necîb Mâyil-i Herevî neşrinde (1377, 52) geçen “... خدا را چون نمی بینی و نمی دانی؟” cümlesine dayanılarak yapılmıştır.

¹⁶³ إِنَّا أَنْذَرْنَاكُمْ عَذَابًا قَرِيبًا يَوْمَ يَنْظُرُ الْمَرْءُ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ وَيَقُولُ الْكَافِرُ يَا لَيْتَنِي كُنْتُ تُرَابًا : Innâ enzernâkum 'azâben ḫarîben. Yevme yenzuru'l-mer'u mâ-ḫaddemet yedâhu ve yeḫûlu'l-kâfiru **yâ leytenî kuntu turāban**. “Kuşkusuz biz insanın önceden yapıp ettiklerini karşısında göreceği ve inkârcının, ‘**Keşke toprak olsaydım!**’ diyerek dövüneceği gün gerçekleşecek olan yakın bir azaba karşı sizi uyardık.” *Kur'ân* Nebe 78/40.

¹⁶⁴ “Hak güneşten daha da görünürdür. Kim onu gördükten sonra açıklama ararsa hüsrandadır.”

¹⁶⁵ [35a/24] istese: isteseñ.

¹⁶⁶ وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ أَيُّ لِيُغْرَفُونَ : Ve mâ-ḥalaḫtu'l-cinne ve'l-inse illâ li-ya'budün ey li-ya'rifün. “Ben cinleri ve insanları, başka değil, sırf bana kulluk etsinler yani bilsinler diye yarattım.” Zâriyât Sûresi 56. âyetin tefsirinden (İsmail Hakkı Bursavî, 2018, 9/174).

anı bilmeyesin ve kulluk⁽³⁰⁾ itmeyesin, hayvândan ve cemâddan daḥı ednâ olursun. ﴿Ulä'ike ke'l-en'âmi bel hum azall﴾¹⁶⁷ Ve anlaruñ gibi kişinüñ gönli taşdan biterdür. Zîrâ ki [35b]⁽¹⁾ ba'z-ı taşdan şular aḳar ve çeşmeler çıkar. Ol gönüllerden hışm u kînenen artuḳ nesne zâhir olmaz. Güneşüñ kim iki şıfatı var âşkâre:⁽²⁾ Biri 'âlemi rüşen ider ve biri cihânı ıssı kılmâḳ. Anlaruñ kim gözi görür, bu 'âlem rüşen olduḡın görüp bilmezler ise bârî sorup⁽³⁾ bilürler. Āf-tâb ḥod görür gözliye zâhir olıcaḳ, Allâh Celle ve 'Alâ kim Ḥalıḳ-ı âf-tâb u 'âlemdür ve âf-tâbuñ nûrı anuñ nûrınuñ bir zerresidir,⁽⁴⁾ nice pinhân olur ki cemî' 'âlem tolu anuñ âşârıdır ve mezâhir-i şıfâtıdır. ﴿Fe-eynemâ tuvellü feşemme vechu'llâhi﴾.¹⁶⁸ Bu ḥod işâretdür. Her taraḫa kim yüz⁽⁵⁾ tutsañ anda Allâh nûrın görürsün. Ḥilâf u ḡayrı nesnelere ki ol gördüḡün yirden gidicek, ḡayr ol-demde göremezsün. Meşelâ bu âf-tâb⁽⁶⁾ ḡurûb idicek, yine toḡmayınca görmek mümkün degüldür. Zîrâ ḳarañlıḳ gicede şıfat-ı âf-tâbı görmek ve anlamaḳ olmaz ve âf-tâbdan ḡayrınuñ meşeli⁽⁷⁾ daḫı bunuñ gibidür. Lîkin çün cemî' nesne Ḥudâ'nuñ şun' u şıfâtıdır; Ḥudâ'dan cüdâ degüldür ve cüdâ olmaḳ daḫı mümkün degüldür. Pes her ḳanda gitseñ⁽⁸⁾ ve her ḳanḳı taraḫa baḳsañ Allâhu Te'âlâ anda ḫâzırdu. Allâh, cemî' nesneden rüşendür ve âşkâredür. Kim murâd idinüp anuñ varlığına ve birliğine delîl ü bürhân⁽⁹⁾ taleb [itse], ḫalâlet [ü] ḫüsrân irişür.

⁽⁹⁾ “Ey deñiz ḳatında şu taleb eyleyen, ḫazîne üstinde yoḫsulluḳ ile 'ömr geçüren. Güneşüñ nûrı gözüñe girerken güneşi göre⁽¹⁰⁾ bilsem diyü te'essüf çekersin.”¹⁶⁹

¹⁶⁷ أولئك كالأنعام بل هم أضل : Ulä'ike ke'l-en'âmi bel hum azall. “Onlar hayvanlar gibidir, hatta daha da şaşkındırlar.” *Kur'an* A'râf 7/179'dan.

¹⁶⁸ والله المشرق والمغرب فأينما تولوا فثم وجه الله : Ve li'llâhi'l-meşriḳu vel-maḡribu **fe-eynemâ tuvellü feşemme vechu'llâhi**. “Doḡu da Allah'ındır batı da. **Nereye dönerseniz Allah'ın zâtı oradadır.**” *Kur'an* Bakara 2/115'den.

¹⁶⁹ Necib Mâyil-i Herevî neşrinde, bu tercümenin olduḡu yerde şu şiir yer almaktadır (Mâyil-i Herevî, 1377, 54-55):

ای در طلب گره گشایی مرده
در وصل بزاده در جدایی مرده
ای بر لب بحر تشنه در خواب شده
وی بر سر گنج از گدایی مرده

Bu şiir, Hazret-i Mevlânâ'nın *Divân-ı Kebîr*'inde yer alan 1601 numaralı rubâidir (Bedîüzzamân Fûrûzanfer, 1378, 8/269). Bu rubâinin tercümesini Abdülbâki Gölpinarlı şu şekilde yapmıştır (Gölpinarlı, 2009, 183): “Ey düğüm çözmeyi isteyiş yolunda ölüp giden; ey vuslattan doğan, ayrılıktan ölen... Ey deniz kıyısında susuz uyuyan; ey definenin baş ucunda yoksullukla can veren.” Bu bilgilerden hareketle “Güneşüñ nûrı gözüñe girerken güneşi görebilsem diyü te'essüf çekersin.” cümlesinin mütercime ait olduḡunu söylemek mümkündür.

Rubâî

Şâhî ki ne zîr-est ü ne bālâst kücâst
 Gencî ki ne bâmâst [u] ne bî-mâst kücâst
 İncâ vü ancâ megû begû râst kücâst
 ‘Âlem heme üst ân ki bînâst kücâst (35b/10-11)¹⁷⁰

⁽¹¹⁾ Nazm

[fe ‘i lâ tün / me fâ ‘i lün / fe ‘i lün]
 Ben senün derdüni devâ görürem
 Çahruñi cevruñi vefâ görürem (35b/11-12)¹⁷¹

¹⁷⁰ “Bir şah ki, ne aşağıdadır ne yukarıdadır, nerededir? Bir hazine ki ne bizimledir, ne bizden ayırır, nerededir? Orada burada deme de doğru söyle, nerededir? Âlem tamamen odur. Bu hakikati gören nerede?” (Tarıkâhya Anbarcıoğlu, 2011: 52). Bu şiir, Hazret-i Mevlânâ'nın *Dîvân-ı Kebîr*'inde yer alan 133 numaralı rubâidir. Bedüzzamân Fürûzanfer neşrinde bu şiir şu şekilde geçmektedir (Bedüzzamân Fürûzanfer, 1378, 8/23):

ماهی که نه زیر است نه بالاست کجاست
 نقدی که نه باما و نه بی ماست کجاست
 آنجا اینجا مگو بگو راست کجاست
 عالم همه اوست آنک بیناست کجاست

Abdülbâki Gölpınarlı, bu şiiri şu şekilde tercüme etmiştir (Gölpınarlı, 2009: 64): “Bir ay var, ne aşâda, ne yukarda, nerede o? Bir geçer akçe var, ne bizde, ne de bizsiz; o nerede? Burada-burada deme; doğru söyle, nerede? Âlem, tümünden o fakat bizsiz-bensiz kişi nerede?”

¹⁷¹ Necib Mâyil-i Herevî neşrinde bu şiir şu şekilde yer almaktadır (Mâyil-i Herevî, 1377, 55):

در درد همیشه من دوا می بینم
 در قهر و جفا لطف و وفا می بینم
 در صحن زمین بزیر این سقف فلک
 در هر چه نظر کنم ترا می بینم

Metinde yer alan nazmen tercüme, bu şiirin ilk iki mısrasına aittir. *Ma'ârif* tercümesinde, bütün bir şiirin tercümesi şu şekilde geçmektedir (Tarıkâhya Anbarcıoğlu, 2011, 52): “Her derde daima bir deva görüyorum, kahır ve cefada lütuf ve vefa görüyorum. Gök kubbesi altındaki bu yeryüzünde, her nereye baksam, daima seni görüyorum.” Bazı kaynaklar bu rubâiyi Hz. Mevlânâ'ya atfetmektedir (<https://ganjoor.net/moulavi/shams/robaeesh/sh1130>). Lâkin bu şiir Bedüzzamân Fürûzanfer'in (1378, 8) hazırladığı *Dîvân-ı Kebîr*'de ve Gölpınarlı (2009) çevirisinde yer almamaktadır.

[3. FASIL]

(12) Mu'allim-i ervâh-ı kudsiyân eyle buyurmuş ki bir kişi su'âl itdi ki, "Sebeb nedür ki ba'z-ı dervişler harâm nesnelere dinlemek, (13) çeng ü nây, erğanün u şeş-tâ ve hûb-âvâz ü semâc u şafâ ve ebrîşum gibi revâ görmişler? Dervişler mezhebinde bu nesnelere câyiz midür?" diyü (14) su'âl itdi. Ben_dahı cevâb virdüm ki bunun cevâbı tafşil iledür. Meşelâ ol dervîş eger kavlinde ve fi'inde şâdık ise ve envâc mücâhede ile (15) namâzda ve tâ'atde orucda ve hâlvette ve zikr ü fikrde dahı bunun gibi ziyâde riyâzetler ile Allâhu Te'âlâ Hazret'in taleb itmege cân u gönülden meşgûl ise (16) ve mîzân-ı bâtın ile anları dinleyüp derûnında ma'habbetu'llâh cûş u hürüş idüp lezzât-ı şehvânî aña müstevlî olmazsa, belki 'aşk-ı Hudâ (17) dahı artar ise müftiyân u kıziyân-ı 'aşk revâ görmüşlerdür. Zîrâ ma'şûd andan Allâhu Te'âlâ'ya kurbetdür. 'İşret-i zâhirî degül velîkin (18) çün namâzda ve tâ'atde ol şafâ, ol 'aşk ile girdikten sonra anılla mu'ayyed olsa dahı yigrek. Fetvâ-yı 'ulemâ-i 'aşkda bu vardur ki anı dinleye. (19) Zîrâ ol şafâ bir yüzden ele girmiş ki zâhiren ve bâtinen, şer'an ve haqîqaten ma'qbûldur. Kimsene câhil ü 'âlim, muvâfık u münâfık ta'na taş (20) atmaz. Velî bu cümlesi birle fi'l-cümle ol dervîşe bunun gibi semâc u 'işret revâdur, belki dahı ötesin ihtiyâr eylese. Zîrâ egerçi kim şüret-i küfrdür, (21) velîkin ol küfr içinde dîn ü îmân muzmer olur. Ma'nâda 'ayn-ı îmân içinde müstağrak olmuşdur. Ammâ bu sâzlarla haqkânî dervîş olmayanuñ (22) 'işreti küfr içinde küfrdür ve *zulumâtun fevkahâ zulumât*.¹⁷² El-kışşa bârî [faqr yolu]¹⁷³, şer'at yolunuñ mağzıdır. Lâ-büd bir nesnenün mağzı dahı içi ol nesnenün (23) 174 gayrı degüldür. Belki ba'z-ı kimesne bādām yağına, "Şulu ve tatlu, şusuz olan şahşı kandırur." dir, ammâ şeftâlû dimez. Pes faqr-ı haqîkiyyeye dahı (24) kaçan şer'at adı urulsa kim haqîkat, faqr bādām yağı gibi şer'at kavminün dimâğında key hayret yübüsetin ra'ib ü ter kıлмаğıçün biñ (25) zahmetle ele gelmişdür. Şer'at tâ'at-i 'âmdur ve tarîk-i âsândur. Bir ulu yoldur ki vaz' olunmuşdur. Hîc şapacağ azacağ yiri yokdur. (26) Dilerse giden kişi yatsun uyusun, gerek gitsün, gerekse yisün içsün, ol evkât-ı hamsede yol dükendüğü yiri añup beş (27) vaqt namâz kılsun, Allâh'ı zikr itsün. Çün bu zâhir ehlinün 'aşkı şeftâlû gibi tîz geçer, za'ifu'l-hâldür. Bundan bu kuru nesneye ta'hammül idemediler. (28) Lâ-cerem elleri irmedüğü nesneye merdûd dirilür. Nite kim yir yüzinde ve hevâda uçan kuşlar şuda olamazlar. Şuyu redd iderler. Zîrâ ki (29) anlaruñ menşe'i hevâ vü toprağdur. «Minhâ hâlağnâkum» "Toprağdan yaratduğ." «Ve fihâ nu'îdukum»¹⁷⁵ "Yine sizleri anda i'ade iderüz." Ammâ ki ba'z-ı evkâtta şu [36a] (1)

¹⁷² "Zulmet üstüne zulmet."

¹⁷³ Metin tamiri, *Ma'ârif* tercümesinde (Tanıkâhya Anbarcıoğlu, 2011, 18) geçen "Bundan başka faqr yolu, şeriatin özü ve içidir." cümlesine ve Necib Mâyil-i Herevî neşrinde (1377, 21) geçen "... باقى آنچه راه فقر است مغز شريعت است ..." cümlesine dayanılarak yapılmıştır.

¹⁷⁴ [35b/23] ol nesnenün: +

¹⁷⁵ مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرَى : **Minhâ hâlağnâkum ve fihâ nu'îdukum** ve minhâ nu'ricukum târeten uhrâ. "Sizi ondan yarattık, yine ona döndüreceğiz ve sonra oradan bir defa daha çıkaracağız." *Kur'an* Tâhâ 20/55.

kenârına gelseler, ol şudan içerler ve gövdelerin yurlar. Ba'd-ez-ân mesken-i hâkîlerine giderler. Ammâ dâyim şu içinde olmak balıklar vazîfesidir. ﴿Alâ¹⁷⁶ şalâtihim dâyimün﴾.¹⁷⁷ (2) Anlarıñ ayrılması bu acı deñizden mümkün degül. Kıyâs it ki mü'minler bunca 'aklıla vişâlî deryâsından kim lezzeti ne bala beñzer ve ne şekerde vardur, kaçan çıkalar? (3) Belki anlarıñ haqîkati ol deñizden alınmışdur ki, ﴿Reşşe 'aleyhim min-nûrihi﴾.¹⁷⁸ Pes maqşûd-i şerî'atden gönli gözün yine ol deryâya yöneltmekdür balıklar gibi ki bi'l-külliyeye (4) gözleri ve gönülleri ve cânları ol deryâdadur ve anuñla dirilerdür ve anlarıñ ta'amları ve libâsları deñizlerdür ve uyhusı ve uyanıklığı deryâdadur. Fi'l-cümle (5) bârî deryâdan artuğ bir yire teveccühleri yokdur. Nite kim kelâm-ı kadîmde buña işâret buyurur: ﴿Ellezîne yezkurüne'llâhe kıyâmen ve ku'üden ve 'alâ cunûbihim﴾. “Şunlar ki zıkr (6) iderler ve añarlar Allâh'ı ayağ üstünde iken ve otururken ve yanı üzere yaturken fikr iderler.” ﴿Ve yetefekkerüne fi-halkı's-semâvâti ve'l-arzi﴾.¹⁷⁹ Pes 'avâmu'n-nâs ki (7) bu halk-ı huşk kıru yir deresidür, kaçan havâş gibi olabilür? Deryâdan bir âdem taşra gelmez. Lâ-cerem 'avâmuñ tākati ve bizâ'ati az olmağın kendü kuvvetlerince (8) kulluğ buyurdılar ki, ﴿Lâ-yukellifu'llâhu﴾ “Teklîf idüp buyurmaz.” ﴿Nefsen illâ vus'ahâ lehâ﴾.¹⁸⁰ “İllâ güci yetdügin.” Ammâ kemâl-i bendegî ve şerî'atüñ mağzı¹⁸¹ oldur ki ol mâhiyân (9) deryâyı haqîkat eylediler. Pes her kim ki aḥvâl-i fuḳarâ vü evliyâyı -kim anlar dâyimâ Haḳḳ'ıladur, şerî'ata muḥâlif şandılar- anuñ meşeli şuña beñzer ki, “On batman etmek, (10) bir batman etmege muḥâlifdür.” dir ve “Bir bardağ şu, Fırât ırmağınuñ ğayrıdur.” dir ve “Gül-âb kim gülündür, ğayrıdur.” dir ve “Bādâm yağı kim bādâmuñdur, ğayrıdur.” dir. Bu (11) hücet ile bir kaç bādâm eline alur ve hisâb ider ve depredür, âvâz işidür anlardan. Görür ki bu nesnelere bāğda yok, daḥı mağlaḫadan fikri fâside (12) varur. Lîkin bu sözlerden ma'lûm olur ki anlar bādâmı bilmediler. Zîrâ bādâm, ol âvâze vü şağış u qablari şandılar, bādâmuñ mâhiyyetin bilmediler ki ne nesnedür. (13) Bunlarıñ gibi halka muḫallid dirler. İmân ḥod muḫaḳḳıḳ öñinde bir

¹⁷⁶ [36a/1] 'alâ: fî.

¹⁷⁷ الَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ دَائِمُونَ : Ellezîne hum 'alâ şalâtihim dâ'imün. “Namazlarını devamlı kılanlar.” *Kur'an* Meâric 70/23.

¹⁷⁸ إِنَّ اللَّهَ خَلَقَ فِي ظِلْمَةٍ ثُمَّ رَسَّ عَلَيْهِمْ مِنْ نَوْرِهِ فَمَنْ أَصَابَهُ ذَلِكَ النُّورُ اهْتَدَى وَمَنْ أَخْطَأَهُ ضَلَّ : İnne'llâhe ḥulîka halkâhu fi-zulmetin şumme reşşe 'aleyhim min-nûrihi fe-men eşâbehu zâlike'n-nûru ihtedâ ve men aḫṭa'ahu zalla. “Allah kâinatı karanlıkta yarattı. Sonra **onların üzerine nurundan saçtı**. Kime bu nurdan isabet ettiyse o kimse hidâyeti bulmuştur ve kime de isabet etmemişse o kimse dalalettedir.” Hadîs-i şerif. Ayrıntılı bilgi için bk. <https://dorar.net/hadith/sharh/89126>.

¹⁷⁹ الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ وَيَتَمَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ : Ellezîne yezkurüne'llâhe kıyâmen ve ku'üden ve 'alâ cunûbihim ve yetefekkerüne fi-halkı's-semâvâti ve'l-arzi. “Onlar ayakta dururken, otururken, yatarken hep Allah'ı anlar; göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler.” *Kur'an* Âl-i İmrân 3/191'den.

¹⁸⁰ لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا : Lâ-yukellifu'llâhu nefsen illâ vus'ahâ. “Allah hiçbir kimseyi, gücünün yetmediği bir şeyle yükümlü kılmaz.” *Kur'an* Bakara 2/286'dan.

¹⁸¹ [36a/8] mağzı: nağzı.

zerre degmez. Pes haқиқat ü şerî'at cümlesi Hâkık'ın aşkıla ve şıdıkıla kulluğına bil bağlamaқdır ve ⁽¹⁴⁾ yüzi aña tutmaқdır. Bi'l-külliyeye ve şeytana ve dünyaya kafa döndürmekdür. Eger namâz ü tâ'at fi'l-cümle bârî şerî'at naқşı zâhir olursa eyitmek gerek ki ⁽¹⁵⁾ cemî' şerî'atlar ve dînler ve mezhebler bir naқş ve bir şüret üzeredür. İmdi şöyle bil ki, ﴿Ve innehu le-fi-zuburi'l-evvelîn﴾¹⁸² Ya'nî, “Bu Qur'an ve bu şerî'at evvelki ⁽¹⁶⁾ peygâm-berlerün kitâblarında ve şerî'atlarında var idi.” Ammâ ki bu şüretle ve bu tertible degül idi. Bu 'Arabî'dür ve ol Süryânî'dür ve 'İmrânî'dür. Anlarun orucu ve bayramı ⁽¹⁷⁾ ve namâzı ve hacı ve helâl ü harâmı ayruksı idi. Ma'lûm oldu ki ol kim haқиқat-i dîndür, şüret ü zebân degüldür. Lîkin her şüretde ve her zebânda gelür, ⁽¹⁸⁾ görünür. Bu şüretler ve bu diller ve bu şerî'atlar peymânelere beñzer ve dînleri ve Allâh'ı bilmekleri ol şarâblara beñzer ki gâh şîşeden gâh humdan ve gâh kâsedden ⁽¹⁹⁾ gelür. Ammâ şarâb ü şerbetler ol zarflarun 'aynı degül. Ol kimesne kim zarfa tapar, anı bilür, şerbetlerden bigânedür. Tâ kim ol bardağı görmeyince şu varduğın ⁽²⁰⁾ inanmaz ve bunun gibi kişi şüret-perestdür ve muқalliddür. Şarâblar ile cinsiyeti yoқdur. Ammâ ol kimesne kim âb-şinâsdur ve şarâbıla cinsiyeti vardur, hemân ⁽²¹⁾ maқşûd şarâb olur. Қanқı қabda ki bula ve қabsız dağı bulursa қabûl ider ve ol peymâne-i zarf cânıla maқbûlidür ve peymâne öninde sücûd ider. Nite kim ⁽²²⁾ melâyike âdem zarfında şerbet-i haқиқî buldılar dağı sücûd itdiler. Ammâ anlarun maқşûdı peymâne-i âdem degül idi. Belki içindeki idi. Nite kim Peygâm-ber 'aleyhi's-selâm ⁽²³⁾ bir gün 'Âyişe-i Şiddîka'nun rağiya'llâhu 'anhâ ayağın öpdi ve getirüp yüzi üstine қodı. 'Âyişe çünki bu ta'zîmi cibilleti galebe idüp 'aқlı eksükligi ⁽²⁴⁾ zâhir oldu, 'ucb u tekebbür idüp kendüyü gördi. Peygâm-ber şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem dağı bu hâli müşâhede idüp bir kaç gün fi'l-cümle 'Âyişe'nün yüzine baқmadı. ⁽²⁵⁾ 'Âyişe-i Şiddîka razîya'llâhu 'anhâ ve 'an ebîhâ қatı melûl ü perişân oldu, ağladı, zârîlık қıldı. Hâzrete hitâb geldi ki, “Yâ Muhammed! 'Âyişe'yi tesellî қıl, ⁽²⁶⁾ hâtırın ele al.” Hâzret-i Resûl şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem dağı 'öзr dileyüp elin öpdi ve buyurdılar ki, “Yâ 'Âyişe! Ben senün elün ve ayağın öpdüğüm, şüret-i ⁽²⁷⁾ zîbâna meyl itdüğümден degül. Belki Hâk'dan ötüri öperem kim senün cemâlünde vechu'llâh gördüm. Pes sücûd-ı Hâk-ı kadîm қıldum. Eyle degül ki senün yoқdan ⁽²⁸⁾ var olmuş hâkî şüretüne baқam ve bu hûsn-i zîbâna mâ'yîl olam.” İmdi hikmet-i tağyîr-i şüret-i enbiyâ vü şerâyî' u edyân ü mezâhib tâ evvelden âhire ⁽²⁹⁾ böyle olmuşdur ki muhaққиқ ü muқallid farқ ola. Tâ ki muhaққиқün pâk gevheri, muқallidün yaramaz gevherinden seçile ve bu hikmetün izhârına ve âğâzına İblîs-i pür-telbîs ⁽³⁰⁾ oldu kim medrese-i 'ulvide melâyikeye sebaқ virürdi ve ol la'în ile tesbîh iderleridi. ﴿Naһnu nusebbiһu bi-һamdike﴾.¹⁸³ “Biz tesbîh iderüz senün ⁽³¹⁾ һamdün ile ve dağı taқaddeslik dağı biz taқdîs iderüz seni andan ki her gâfil künhün bilmez.” didi. Egerçi şüretde imâm ü pişvâ ve müderris idi, ⁽³²⁾ lîkin

¹⁸² وَأِنَّهُ لَفِي زُُبُرِ الْأَوَّلِينَ : Ve innehu le-fi-zuburi'l-evvelîn. “O Kur'an, şüphesiz öncekilerin kitaplarında da vardır.” *Kur'an* Şuarâ 26/96.

¹⁸³ [36a/30] neһnu nusebbiһu bi-һamdike: neһnu қasemnâ nusebbiһu bi-һamdike.

وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ : Ve neһnu nusebbiһu bi-һamdike ve nuқaddisu leke. “Biz seni övgü ile tesbih ederken ve senin kutsallığını dile getirip dururken.” *Kur'an* Bakara 2/30'dan.

hâkîkatde merdûd u mel'ûn oldu ve bir ayruk t̄ayîfeden idi. «Ve kâne mine'l-kâfirîn».¹⁸⁴ Allâh Tebâreke ve Te'âlâ diledi ki beyân eyleye. İblîs-i la'în⁽³³⁾ egerçi şüretde melekdür, ammâ aşlında melek degüldür. Pes Âdem-i şaffî 'aleyhi's-selâm âb u gil şüretinde peydâ kıldı ve kendünün vücdı nûrına peymâne [36b]⁽¹⁾ kıldı ve İblîs-i la'îne ve cemî' ferîştelere bu imtiḥân için "Secde kıluñ!" diyü buyurdu. Anlaruñ ki ezelde ol nûrıla âşnâlıkları varıdı, secde kıldılar⁽²⁾ ol peymâneye. «Escudü». "Secde kıluñ." «li-âdeme fescedü illâ-iblıse. Ebâ ve'stekbere». "Kendüyi ulu gördi ve büyüklendi. Secde kılmadı." «Ve kâne mine'l-kâfirîn».¹⁸⁵ La-cerem⁽³⁾ kalb, naḫdden cüdâ kıldı, ayrıldı ve ma'lûm oldu ki İblîs egerçi zâhir yüzinde âşnâ vü bigâne görindi, velî ma'nâda ve hâkîkatde muḫâlîf⁽⁴⁾ ü bigâne oldu. Pes Âdem ve heykeli hâkîkî bâtıldan fark itdi. Pes ḳudret-i Ḥudâ bu şüretde 'alâ-vechî'l-ekmel zâhir oldu ve bu şüret-i Âdemî zâhir oldu⁽⁵⁾ ve maḫhar oldu ve kâmil ü mükemmel oldu. Farḳ itmege ol añlana kim evvel ol birlik şüretin gösterdi ḳalbe ve naḫde, bir bahâ oldu ve bu tecellîde rüşenâlık⁽⁶⁾ ziyâde oldu. Nite kim cemî' dâneler acı ve ḫatlu ve ḫâr u gül yir altında cemî' ber-â-berdür ve biribirine tekye kılmış, döstlık bağlamışdur ve cümle ḫüb u zîbâ⁽⁷⁾ uḫuvvet üzere dururlar ve yüzlerin Allâhu Te'âlâ'ya ururlar ki, "Ey bâr-i Ḥudâ! Cemî' mevcûdâtı ve bizi bu zindân-ı ḫâkîden ḫalâş it. Tâ kim her birimizüñ⁽⁸⁾ mertebesi ma'lûm ola." Pes İsrâfil 'aleyhi's-selâm bahâra Ḥamel burcundan ḫandân gelüp germ-i nefesle mânend-i 'İsâ bunları bu merḫad-i ḫâkîden zinde idüp⁽⁹⁾ 'âlemüñ yüzün güldüre ve Ḳur'ân bu remz_ile, ekmel vech_ile kelâm-ı ḳadîmde beyân ider ki, «Yevme tebyezzu vucûhun ve te[s]veddu vucûhun».¹⁸⁶ Pes anlaruñ ki aşlında ve dânesinde⁽¹⁰⁾ ve tuḫmunda ḫübluk var idi, perr-i t̄avûs gibi ârâste ve envâ' ḫüsn ü cemâl_ile pîrâste idüp ḫüb u ra'nâ gösterdi. Ammâ ol dâneler ki⁽¹¹⁾ telḫ ü nâ-ḫoş idi, şöyle ki ḫâristân, büstân oldu. Velî hezâr-ı ḫacâlet ile zindegânî eyledi. Pes vazzân-ı mîzân-ı 'aḳl⁽¹²⁾ revâ görmedi ki cümlesi bir dâyîrede ola ve eyü kem bir şayıla. Her birin birbirinden ayırdı, cinsli cinsine iletđi ve cem' kıldı. «El-ḫabîşātu li'l-ḫabîşîne⁽¹³⁾ ve't-ḫayyibātu li't-ḫayyibîne».¹⁸⁷ Ya'nî Allâhu Te'âlâ ḳatında yaramaz yaramazlara virildi ve eyü nesnelere virildi. Bârî ezelde her kimüñ ne nesneye münâsebeti⁽¹⁴⁾ var ise aña göre virildi.

¹⁸⁴ وَأَشْتَكِبِرْ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ : Ebâ ve'stekbere ve kâne mine'l-kâfirîn. "O direndi, büyüklendi ve kâfirlerden oldu." *Kur'ân* Bakara 2/34'ten.

¹⁸⁵ وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَى وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ : Ve iz ḳulnâ li'l-melâ'iketi'scudü li-âdeme fescedü illâ-iblıse. Ebâ ve'stekbere ve kâne mine'l-kâfirîn. "Meleklere, 'Âdem'e secde edin' dediğimizde İblîs dışındakiler derhal secde ettiler; o direndi, büyüklendi ve kâfirlerden oldu." *Kur'ân* Bakara 2/34.

¹⁸⁶ يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ : Yevme tebyezzu vucûhun ve tesveddu vucûhun. "Bir gün ki nice yüzler ağaracak, nice yüzler de kararacaktır." *Kur'ân* Âl-i İmrân 3/106'dan.

¹⁸⁷ الْأَخْيَابُ لِلْأَخْيَابِ وَالْأَخْيَابُ لِلْأَخْيَابِ وَالْأَخْيَابُ لِلْأَخْيَابِ : El-ḫabîşātu li'l-ḫabîşîne ve'l-ḫabîşüne li'l-ḫabîşât. Ve't-ḫayyibātu li't-ḫayyibîne ve't-ḫayyibüne li't-ḫayyibât. "Kötü kadınlar kötü erkeklerle, kötü erkekler de kötü kadınlara lâyıktır. Temiz kadınlar temiz erkeklerle, temiz erkekler de temiz kadınlara yakışır." *Kur'ân* Nûr 24/26'dan.

[fe 'î lā tūn / me fā 'î lūn / fe 'î lūn]

Hest Hāq-rā ferīşte-i be-zemīn
K'o bered cins-rā be-cins yaqīn (36b/14)¹⁸⁸

(14) Yine Âdem'den sonra dağı ba'z-ı muqallid ü (15) muhāqıķıķ ve ba'z-ı bāde-perest ve ba'z-ı peymāne-perest oldu. Yine mīzān-ı 'adl revā görmedi ki cins nā-cins_ile ola. Nazm:

[me fā 'î lūn / me fā 'î lūn / fe 'û lūn]

Kuned her-cins bā-hem-cins pervāz
Kebüter bā-kebüter bāz bā-bāz (36b/15-16)¹⁸⁹

(16) Ve peygām-ber dağı göndürdi anlara kim aşl-ı nūr idi, bāde vü şerbet ehli idi. Peymāneyi ayruķsı görüp (17) muğalaţaya aldanmadılar ve ol evvelki hālden bir dürlü dağı olmadılar. Bir peygām-beri hemān Âdem'i gördiler. Zīrā kim Âdem'i bilmişleridi kim ol kaleb ü peymāne (18) fānī degüldür. Egerçi kim anda buldılar ve maķşūd-ı kün-fe-kān Âdem idi.

[mef 'û lū / me fā 'î lūn / fe 'û lūn]

Maķşūd zi-'ālem ādem āmed
Maķşūd zi-ādem ān-dem āmed (36b/18)¹⁹⁰

(18) Ammā anlar ki (19) peymāne-perest oldılar, düşmenligi ve inkārı izhār itdiler. "Biz Âdem'e 'aşıķız!" didiler ve bir peygām-ber ki sonra geldi, "Âdem-i şafnūn ğayrıdur." didiler. Ve (20) līkin ol peygām-ber hāl diliyle bildirdi bunun gibi kişiyeye ki, "Ey peymāne-perest! Ben hemān bāde ve hem Âdem'em. Eger ađzūn varısa dadı bilürsün. (21) Tāt gör, birisi sende var mıdır? Yok ise var, cemādāt şaffında otur, anlara karış. Çünkü sen Âdem'i görmedeñ ve bilmedeñ, (22) pes niçün Âdem'den dem urup Âdem istersin ve lāf ü güzāf urursun? "Ben Âdem isterem." dırsın?" Velīkin muhāqıķıķler ve 'ārif-i bi'llāh olan şādıķlar (23) ol peygām-beri rāst görüp ikrār itdiler ve gönül ü cān virdiler. Dağı bu mā-cerāda çok muqallidler peydā oldu ve baş kaldırdı ve zāhir (24) nazarda maķām-ı vaħdete yöneldiler ve maķām-ı vaħdetden görindiler. "Kuntum ummeten vāħideten."¹⁹¹ Pes yine mīzān-ı 'aql, miheķķ-i fażl revā görmedi ki gevher ile keh-rubā (25) ve kalb ile naķd ve altunıla bakır ve çoğan ile ķarğa ber-ā-ber ola. Nite kim Mūsā peygām-ber 'aleyhi's-selām ğazretin göndürdi. Tā kim Fir'avn sāhirleri (26) sāyır sāhirlerden mümtāz ola, Sıbtī kim bir tayıfedür, Kıbīlerden fark ola. 'Ādetu'llāh böyle carī oldu ki tā āħir zamān peygām-beri (27) sulţān-ı enbiyā Muħammed Muşţafā

¹⁸⁸ "Yeryüzünde Tanrı'nın bir meleği vardır ki her cinsi, şüphesiz olarak kendi cinsine götürür." Bu beyit, Sultan Veleğ'in *İbtidā-nāme*'sinde de geçmektedir. Bk. Gölpınarlı, 1976, 15.

¹⁸⁹ "Her cins kendi cinsiyle uçar. Güvercin güvercinle, doğan doğanla." Bu beyit, Abdülbāki Gölpınarlı'nın (1983, 4/567) tespitine göre Farsçada atasözü olarak söylenmektedir.

¹⁹⁰ "Ālemden maksat insandır; insandan maksat da o soluktur." Bu beyit, Hz. Mevlānā'nın *Mecālis-i Seb'a* adlı eserinde yer almaktadır (Gölpınarlı, 1965, 45).

¹⁹¹ "Siz tek bir ümmet oldunuz."

şalla'llâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem zamânına degin kim ol gelmezden evvel Ebû Cehl ü Şiddîk [bir idi]¹⁹². Bir adı Ebû Cehl'ün Ebu'l-Ĥikem idi.⁽²⁸⁾ Küfr ü inkârı sebebiyle adın Ebû Cehl kıdılar. Qavâ'id-i 'Arab budur ki bir kişi bir nesnede kâmil olsa, anı aña nisbet iderler. Güyiyâ anuñ⁽²⁹⁾ anası atası olmış gibi yâhud qarındaşı gibi ola. Nite kim bir kerîm kişiye Ebu'l-kerem dirler. Pes enbiyâdan soñra evliyâ-yı kirâm, meşâyih-ı zu'l-ihtirâm⁽³⁰⁾ vâriş-i enbiyâ dururlar. «El-'ulemâ'u vereşetu'l-enbiyâ'i»¹⁹³ Evliyâ dağı enbiyâ nûrından rûşen ü münevverdür ve ol dem ve ol nefesdendir. Peyğâmberberler da'vet-i tarîk-i Ĥağ [37a]⁽¹⁾ iderler. Pes ol kimsene ki muħaqqıkdür ve o aşda ol nûrdan behresi vardur, da'vet ider ve ol kişinüñ cân u dili evliyâ nefesinden nite kim⁽²⁾ dırağt-ı ter kim gül-i tâze olur, faşl-ı bahârda neşv ü nemâ bulur ve demîdem tâzeligi artar ve ammâ şunlar ki şüret-perestlerdür ve muqallidlerdür, kendü⁽³⁾ kendülerinden zevk ü şevk taşşil iderler, bî-cân u siyeh-rû bezm gibi kim elest ışıcağından tuymadılar. Lâ-cerem çendan ki muħaqqıqler ikrârda⁽⁴⁾ ve teraqqide olurlar ve muqallidler inkârda ve süstlükde ve feryâdda olurlar. Bu ma'nânun taħkik remzin kuţbu'l-evliyâ Ĥazret-i Mevlânâ buyurmuşlardur ki,⁽⁵⁾ nazm:

[mef 'ü lü / me fâ 'î lü / me fâ 'î lü / fe 'ü lün]

Ân sürh kabâyî ki çü mehvâr ber-âmed

Îm-sâl derîn hırğa-i jengâr ber-âmed

Ve ân Türk ki ân sâl bî-gamâş bedîdî

În-est ki emsâl 'Arab-vâr ber-âmed

Ân bâde hemân-est eger câm bedel geşt

Be-niger ki çi-hoş ber ser-i ĥumâr ber-âmed

Ân yâr hemân-est eger câm dige şud

Ân câme bedel kerd dige yâr ber-âmed (37a/5-6)¹⁹⁴

¹⁹² Metin tamiri, *Ma'ârif* tercümesinde (Tarîkâhya Anbarcıođlu, 2011, 23) gečen "Mustafa'nın (selâm O'nun üzerine olsun) zuhurundan evvel Ebucehil ve Sıddik derece itibariyle birdiler." cümlesine ve Necîb Mâyil-i Herevî neşrinde (1377, 26) gečen "... ابو جهل و صدیق یکی بودند ..." cümlesine dayanılarak yapılmıştır.

¹⁹³ العلماء ورثة الأنبياء : El-'ulemâ'u vereşetu'l-enbiyâ'i. "Âlimler peygamberlerin vârisleridir." Hadîs-i şerif. Ayrıntılı bilgi için bk. <https://dorar.net/hadith/sharh/43984>.

¹⁹⁴ Bu şiir, Hz. Mevlânâ'nın *Divân-ı Kebîr*'inde yer almaktadır. Abdülbâki Gölpinarlı, Manyasođlu'nun tercümesinde gečen beyitleri şu şekilde tercüme etmiştir (Gölpinarlı, 1992, 7/11-12):

"Bildir, ay gibi doğan o kızıl kaftanlı güzel, bu yıl boz bir hırkaya büründü de çıkageldi.

O yıl, yağmada gördüğüm o Türk'tür, bu yıl Arap şeklinde gelen.

Elbisesini değiştirdi ama sevgili gene o sevgili. O elbiseyi değiştirdi; başka bir elbiseyle tekrar geldi.

Şişe değiştirdi ama şarap gene o şarap, bak da seyret, sarhoşun başını ne de hoş döndürmede."

(7) Tercüme:

[mef 'ü lü / me fâ 'î lü / me fâ 'î lü / fe 'ü lün]

Ol sürh-ķabâ mihr ki meh-vâr yitişdi
Gör şimdi ki bā-hırķa-i jengār yitişdi

Ol şāh-ı 'Acem¹⁹⁵ kim bizi yağmāladı ol yıl
Ol geldi bu yıl yine 'Arab-vār [yitişdi]

Ol bādedür ol illā ki bir cāmıla dağı
Aç gözünü ey 'āşık-ı ħammār yitişdi

Evvelki o ma'sūk dilāverdi¹⁹⁶ vü ħandān
Bir dürlü libāsıla diğer yār yitişdi (37a/7-8)

(9) Ammā bundan bil ki ħalk 'ale'l-umüm be-küllī ol cevherden ħālī degüldür. Mecmū'ında ol nūr vardur ve ol gevher bī-ķıymet bulunur. Likin çün Allāhu Te'ālā'nuñ ⁽¹⁰⁾ ululuğı muķarrer oldu, kimesne anuñ ħizmetinden 'ār itmez. Ammā Ādem'den 'aleyhi's-selām ululuk peydā kıldı. Likin muķarrer olmamışdı. Pes ba'zılar ⁽¹¹⁾ ber-ā-berlik da'vā kılup anuñ kıllığından ħuzū' u ħuşū'ıla¹⁹⁷ şikestelik göstermekden fāriğ oldu. Egerçi ki bu ma'nā 'āmdur, zīrā cemī' mevcūdāt ⁽¹²⁾ içinde ol varlık ve ol kibr ü enāniyyet vardur. Lākin ba'zında ol nūr-i ezeli ve cevher-i aşıli artuķdur. Pes ol sebep_ile bu varlık ħicābları ki binā'-ı ⁽¹³⁾ 'ankebütđan za'ifdür, ref' ü def' idüp yırtılır. Ol nūr-i aşı bu ħicābsız gördiler. Ammā anlardaki bu nūr-i ezeli ve cevher-i aşı azdur. Ol ķadar ⁽¹⁴⁾ tākātleri yoķdur ki ol ħicābı yırtalar. Mađlūb-i ħicāb oldılar. Lā-cerem anları 'adem yirine şaydılar. Zīrā ki ehl-i i'tibār ķatında mađlūb, ħük-m-i 'ademdür. ⁽¹⁵⁾ Görmez misin ki şol gümüş ki anda azacuķ baķır ola, aña gümüş dirler ve ol mađlūb-ı baķıra vücūd dimezler ve eger kim baķırı çoķ olsa cümlesin ⁽¹⁶⁾ baķır 'add iderler. Ol mađlūb-i gümüşe i'tibār itmezler. İmdi şol peyğām-ber ki anuñ ululuğı muķadder ve müsellemler olmuşdur, ħic kimesne aña ħidmet ⁽¹⁷⁾ itmekden 'ār itmemek gerek. Belki cemī' 'ālem anuñ kıllığıyla faħr ider. Pes ol_dağı ħük-m-i Ĥaķ tutar. Za'if ü kavī, naķd ü ķalb anuñ kıllığından fark ⁽¹⁸⁾ olunup mümtāz olur. Lā-cerem Ĥaķ Te'ālā yine bir peyğām-ber göndürür anlardan ve kendü cinsinden. Tā kim kimün nūr-ı aşıli ħālibdür ma'lūm ola ki nūr ħālibdür, ⁽¹⁹⁾ ol ħicāblara ħālib olur. Ol ki nūrı za'ifdür, ol ħicāb ardında ķalur. Kāfirlerden olur. Ammā şunlar kim nūrı ķavīdür, nām u naķşdan ħayrı nesne ⁽²⁰⁾ ķalmamışdur, varlıķları Ĥaķķ'ıladur. Meşelā şol ħayvānlar ve ħayrı kim tuz olur şuya bırağurlar, bir zamāndan şofra tuz olur b'il-külliyeye. Çünkim tamām tuz ⁽²¹⁾ ola, ol adından ve naķşından çıkar, ħayrı nesne anda ķalmaz. Nite kim bir iti ol şuya bıraķsañ tuz olsa, ol naķşdan ve şüretđen dağı ⁽²²⁾ adından ħayrı anda nesne ķalmaz. Zīrā kim ħaķīķatde tuz olmuş olur. İmdi nazm:

¹⁹⁵ Beytin Farsçasında "Türk" kelimesi geçmesine rağmen mütercim tercümede ilgili kelimeyi "Acem" olarak tercüme etmiştir.

¹⁹⁶ [37a/8] dilāverdi: dilāverdür.

¹⁹⁷ [37a/11] ħuzū' u ħuşū'ıla: ħuzū' u ħuşū'ıla.

[fâ 'î lâ tün / fâ 'î lâ tün / fâ 'î lâ tün / fâ 'î lün]

‘Aşk geldi çün tamarada kan yirine kıldı cüş
Döst doldı cümle içim benliğimden kaldı boş
Bende benlik kalmadı ol döst oldum ben tamâm
Cümle oldur bende ben adım hemân zî-vaşl-ı hoş (37a/22-23)¹⁹⁸

(23) Bu vuşlata irişen (24) kişiye kimsenün elinden gelmez ki, “Anuñ hâli budur yâhud odur. Böyle olsa hoşdur, eyle olursa yaramazdur.” diye. Meger bir câhil ü nâdân ki insâniyyet (25) mertebesine vâşıl olmamış ola, zîrâ ol vişâle iren eylükden ve yaramazlıktan berîdür ve çün u çirâdan geçmişdür ve keş-â-keş-i ehibbâdan ve teşâviş-i (26) a‘dâdan kurtulmuşdur. Çendân melâhat-i vahdet deryâsında mahv olmuş ve ikilik ve varlık âyîninden ve şekl-i murdâr izhâr itmekden kurtulmuşdur. (27) Ol kâmil ki vâşıl olmuşdur. Nazm:

[mef ‘û lü / me fâ ‘î lü / me fâ ‘î lü / fe ‘û lün]

Çırtıldı o kâmil ki fenâ var görindi
Terk itdi vücûd ilini çün tar görindi
‘Aşkıla cihân gözine bir kılca degüldür
Şâdiqlara ol kıl dağı zünnâr görindi (37a/27-28)¹⁹⁹

(28) Bunâ münâsib bir hikâye getürmüşlerdür ki bir gün Bâyez[îd]-i Bestâmî’ye kaddesa’llâhu sirruhu’l-‘azîz Hâk Te‘âlâ buyurur ki, (29) “*Yâ Ebâ-yezîd! Mâzâ turîdu?*” “Söyle, benden ne dilersin?” Bâyezîd didi ki, “*İlâhî! Urîdu en lâ-urîdu.*” Ya‘nî, “Dilerin

¹⁹⁸ Bu şiirin Farsça aslı Necîb Mâyil-i Herevî neşrinde şu şekilde geçmektedir (Mâyil-i Herevî, 1377, 29):

عشق آمد و شد چو خونم اندر رگ و پوست
تا کرد مرا تهی و پر کرد از دوست
اجزای وجود من همه دوست گرفت
نامی است ز من بر من و باقی همه اوست

Bu şiir, Hz. Mevlânâ’nın *Divân-ı Kebîr*’inde yer alan rubâilerden biridir. Abdülbâki Gölpinarlı, bu şiirin tercümesini şu şekilde vermektedir (Gölpinarlı, 2009, 41): “Aşk geldi, kanım gibi damarlarımı, derimi doldurdu; beni kendimden boşalttı, dostla doldurdu beni... Bedenimin parça-buçuklarını dost kapladı; benden bana kalan bir ad ancak; ondan ötesi, hep o.”

¹⁹⁹ Bu şiirin Farsça aslı Necîb Mâyil-i Herevî neşrinde (1377, 29) şu şekilde geçmektedir:

کامل صفتی راه فنا می پیمود
ناگاه گذر کرد ز دریای وجود
یک موی ز هست او برو باقی بود
آن موی بچشم فقر ز نار نمود

Bu şiir, Hz. Mevlânâ’nın *Divân-ı Kebîr*’inde yer alan rubâilerden biridir. Abdülbâki Gölpinarlı, bu şiirin tercümesini şu şekilde vermektedir (Gölpinarlı, 2009, 93): “Olgunluk huyunu huy edinmiş biri yokluk yolunda yelip yortuyordu. Yel gibi varlık denizinden geçti, fakat varlığından bir kıl kaldı da o kıl, yokluğun gözüne zünnâr göründü.”

ki hîc dilemeyem. Zîrâ dilemek ikilikde olur. ⁽³⁰⁾ Ben umarın ki birlik ola.” Nite kim ol hayvân tuz oldu, eger ki anda bir kıllı veya bir tamar tuz olmasa, ol tuz ile bir olmamış olurdu. ⁽³¹⁾ Andan ikilik çokuşu gelür. İkilik haqîkatde küfrdür. ‘Âlem-i ma’nâda dağı ikilik küfrdür. Pes Bâyezîd anuñçün didi ki, “Dilêrin dilêmeyem. Tâ kim dilêyen ⁽³²⁾ sen olasın.”

[me fâ ĩ lün / me fâ ĩ lün / me fâ ĩ lün / me fâ ĩ lün]

Çü âmed rüy-i meh-rüyem ki bāşem men ki men bāşem
Ki men hōd ān-zamān hestem ki men bā-h’iştēn bāşem (37a/32)²⁰⁰

⁽³²⁾ Pes her hayvân nemeksâr [37b] ⁽¹⁾ içinde ol vaqt tuz olur ki anda evvelki hayvânlıktan nesne çalmaya, şırf nemek ola. “İzâ temme’l-faqrı fehuva’llâh.” Ya’nî, “Faqr u dervîşlik kemâle ⁽²⁾ irse Allâh’a irişür.” Faqrden murâd ol degüldür kim ‘avâm-ı hâlk dırler ki, “Faqrî olduk, dünyâ terkin urduk, dervîş olduk.” Zîrâ bu hâlk-ı ⁽³⁾ ‘âm bildügi dünyâyı terk itmegile kişî Allâhu Te’âlâ’ya irişmez. Belki faqr kendüden geçmek gerek ki kendüde kendülikden eşer çalmaya. Tâ kim Allâh’a ⁽⁴⁾ ulaşa.

[müs tef ĩ lün / müs tef ĩ lün / müs tef ĩ lün / müs tef ĩ lün]

Yâ Rab menem cüyâ-yı tû yâhud tûyî cüyâ-yı men
Ey neng men tâ men menem men dîgerem tû dîgerî (37b/4)²⁰¹

⁽⁴⁾ Tercüme:

[müs tef ĩ lün / müs tef ĩ lün / müs tef ĩ lün / müs tef ĩ lün]

Yâ Rab seni ben mi isterem yâ sen mi istersin beni
Benlikde ‘âr ola baña ben bir olam sen bir dağı (37b/5)

⁽⁵⁾ Meger ki bir gün Mecnûn’un başı ağrımış. Dimişler ki, ⁽⁶⁾ “Kân aldır, başuñ ağrısı gitsün.” Mecnûn dağı rızâ göstermiş. Çün faşşâd gelmiş ki kân ala, ‘aşk ‘aqlı gözün açup Mecnûn feryâd ⁽⁷⁾ ²⁰² itmiş ki, “N’içün Leylâ’nuñ kânın dökmek istersiz? Egerçi ben Mecnûn’am, velî Leylâ’nuñ ‘aşkı nemeksârında hemân Leylâ olmışam ki bende ⁽⁸⁾ Leylâ’dan ğayrı nesne yokdur.

²⁰⁰ Bu beyit, Hz. Mevlânâ’nın *Mecâlis-i Seb’â*’sında geçmektedir. Abdülbâki Gölpınarlı, bu beytin tercümesini şu şekilde vermektedir (Gölpınarlı, 1965, 12): “Ay yüzlüm geldi mi, ben kim olabilirim ki, ben kim olabilirim ki? Zâtî ben kendimden geçtiğim zaman var olurum.”

²⁰¹ Bu şiir, Hz. Mevlânâ’nın *Divân-ı Kebîr*’inde yer alan bir gazelin ikinci beytidir. Abdülbâki Gölpınarlı, bu beytin tercümesini şu şekilde vermektedir (Gölpınarlı, 1992, 1/191): “Yârabbi, ben mi arıyorum seni, yoksa sen mi arıyorsun beni? Ben, ben oldukça, benliğimden kurtulmadıkça ne ayıp bana. O vakit ben bir başkasıyım, sen bir başkası.”

²⁰² [37b/7] feryâd: +

[mef 'ü lü / me fâ 'î lü / me fâ 'î lü / fe 'ü lün]

Eczâ-yı vücūdımı benüm döst dutupdur
Bir nâm durur bende hemân cümlesi oldur (37b/8)²⁰³

(8) Ey faşşâd-ı naqş-ı zâhir! (9) Eger nişteri baña urursañ Leylâ'ya urursun ve eger benden kan aqıdursañ Leylâ'dan aqıdursın. Nazm:

[me fâ 'î lün / fe 'î lâ tün / me fâ 'î lün / fe 'î lün]

Çü mevc mevc ber-âmîht çeşme der-deryâ
'Aceb 'aceb ki heme baħr geşt bâ-dâde (37b/9-10)²⁰⁴

(10) ﴿Lâ-tudrikuhu'l-ebşâru vehuve yudriku'l-ebşâr﴾.²⁰⁵ Gözler Allâhu Te'âlâ'yı görmege tākati yok, illâ Allâhu Te'âlâ ol gözlere (11) nūr virür, ol nūr ile anı görürler. Pes kendü kendüyi görmüş oldı. İmdi Hudâ'yı merd-i Hudâ gösterür. Zîrâ maķâm-ı vaħdetdedür. Ğayrı (12) ğayrıyı kaçan gösterür? Nemeksârdan haber virmege nemek olmaķ gerek. Zîrâ ki nemeksârdan her kim çıkarsa nemek olur. Pes anuñ gibi kişiyе, (13) “Şöyle olsa hoş idi ve böyle olsa a'lâyıdı.” demek olmaz. Belki her ne kim ol ider, yaħşıdır. Zîrâ Ka'be-i ümîd kıble-i 'âlemiyân (14) olur. Küfr anuñçün yaramaz oldı ki anuñ rızası anda olmadı. Kendüden ırağ itdi. İmân anuñçün mergüb oldı ki anuñ (15) rızasına maķründür. Aña yaķın idüp Haķķ'a ulaşdurur. Pes İmân mu'teber olduğı ol sebebdendür. ²⁰⁶ ﴿Yef'alu'llâhu mâ-yeşâ'u﴾²⁰⁷ (16) buyurulmuşdur. İmdi anuñ işledüğine çün u çirâ şıgmaz ve her kim aña i'tirâz ider, İblîs-i mel'un neslindendür ki Allâh ile mücadele (17) kılup mübâhase itdi ki, ﴿Haķaķtenî min-nârin﴾. Ya'nî, “Yâ Rabb! Beni oddan yaratduñ.” ﴿Ve haķaķtehu min-řin﴾.²⁰⁸ Ya'nî kim, “Âdem'i topraķdan yaratduñ. (18) Ben aña kaçan secde²⁰⁹ kılırın?” didi. Âdem gibi varlıĝuñ öninde kendüyi yok görmedi. Ammâ Âdem daħı çün hilâf iş işleyüp (19) günâh itdi, uçmaķdan sürüp çıkardılar. Andan didi ki, ﴿Rabbenâ zalemnâ enfusenâ ve in lem taĝfir lenâ ve terħamnâ lenekünenne mine'l-ħâsirîn﴾.²¹⁰ (20) Bu münâcât ü niyâzdan şoña nâle vü zârî

²⁰³ Bk. 198. dipnot.

²⁰⁴ Bu beyit, Hz. Mevlânâ'nın *Divân-ı Kebîr*'inde geçmektedir. Abdülbâki Gölpinarlı, bu beytin tercümesini şu şekilde vermektedir (Gölpinarlı, 1992, 3/285): “Gözden coşup dalga dalga akan yaşlar denize karışmış da ne tuhaf, ne tuhaf, gözyaşları da deniz de bir umman olmuş yahut da deniz göz hâline gelmiş.”

²⁰⁵ لا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ : Lâ-tudrikuhu'l-ebşâru vehuve yudriku'l-ebşâr. “Gözler O'nu idrak edemez, hâlbuki O gözleri idrak eder.” *Kur'an* En'am 6/103'ten.

²⁰⁶ [37b/15] ve gözüni: +

²⁰⁷ وَيُضِلُّ اللَّهُ الظَّالِمِينَ وَيُعَلِّمُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ : Ve yuzillu'llâhu'z-zâlimîne ve yef'alu'llâhu mâ-yeşâ'u. “Allah zalimleri de şaşırtır ve Allah dilediğini yapar.” *Kur'an* İbrâhîm 14/27'den.

²⁰⁸ خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ : Haķaķtenî min-nârin ve haķaķtehu min-şinin. “Beni ateşten yarattın, onu çamurdan yarattın.” *Kur'an* A'râf 7/12'den.

²⁰⁹ [37b/18] secde: seçde.

²¹⁰ قَالَا رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنفُسَنَا وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ : Kâle rabbenâ zalemnâ enfusenâ ve in lem taĝfir lenâ ve terħamnâ lenekünenne mine'l-ħâsirîn. “Dediler ki: ‘Ey rabbimiz! Biz

kılıp istiğfâr meydânında ol kadar yolundı ki cânib-i Hâk'dan hil'at-i gufrân irişdi. ⁽²¹⁾ Ol ikilik birliğe yüz tıttı ve ol şikestelik dürüst oldu. Nite kim hadîs-i kudside gelmişdür: «Enâ 'inde'l-munkesireti kulûbuhum».^{211 (22)} Ya'nî, “Ben gönli şınuğ kullarımın katında olurın.” dir imiş ve enâniyyet ü qahr Allâhu Te'âlâ[ya], bize şikestelik yarar. Tâ kim Allâhu Te'âlâ'nun ⁽²³⁾ sırrın bilevüz. Bu cemî' esrârdan geçüp cân terkin itmek gerek ki tâ cân ola ve elümüzi komağ gerek ki elümüz tuta, ayakdan düşmek ⁽²⁴⁾ gerek ki ol turgura. Nite kim hadîs-i kudside gelmişdür: «İzâ aḥbebtu 'abden» “Kaçan ki ben kulımı sevsem,” «küntü lehu sem'an» “ben aña sem' olurın, ⁽²⁵⁾ «ve başaran» “daḥı gözi olurın” «ve lisânen ve nuḥken» “daḥı dili ve sözi olurın.” «Bî-yenziru» “Benümle nazar ider,” «ve bî-yesme'u» “benüm ile işidür,” ⁽²⁶⁾ «ve bî-yentiḳu»²¹² “daḥı benüm ile söyler”. Çünküm maḡlûb olduñ, pes senün hareketün hemân anuñ hareketi oldu. Senün sözün hemân anuñ sözi ⁽²⁷⁾ oldu. Nite kim bir kişiye bir 'aql giderür nesne maḡlûb olsa her ne kim iderse 'âkil kişiler ma'zûr tutarlar. Andan tutmazlar, belki ol ⁽²⁸⁾ yidügi nesneden tutarlar. Anuñ cümle işin ve sözün ol yidügi veyâḥud içdügi murdâra izâfet iderler ve ol kişiyi bir âlet meşâbesinde [38a] ⁽¹⁾ görürler. Daḥı bir kişiyi dîv ü perî tutsa gün-â-gün haberler ve dürlü dürlü diller söyler ki ol evvel anı bilmez idi. 'Âkil kişiler anı işitdükde, “Perrî söyledür.” ⁽²⁾ dirler. Pes çün ol ba'z-ı ta'am veyâḥud şarâb ki bî-cândur veyâḥud perrîler ki insân mertebesinden aḡâdadur, bunların kuvvetleri olıcağ ki insânı ⁽³⁾ âlet idindiler ve ol insândan benüm gibi kim gösterdiler. Pes Allâh Tebâreke ve Te'âlâ kim ins ü cinnün, melek ü felek ü dîvün ve ḡayrı yaradılmışun ⁽⁴⁾ Hâlık'ı ve Râzık'ıdır. Kaçan bir sîne-i bî-kîne içinde olup, ol kişiden bir nesne zâhir olsa, n'çün ol Allâhu Te'âlâ'ya nisbet itmezler? ⁽⁵⁾ Anuçün bunca belâya giriftâr olurlar ol inkâr sebebinde. «Men yuḍlilillâhu femâ lehu min-hâdin».²¹³ Nite kim Ebâ-yezîd-i Beşâmî raḡmetullâhi 'aleyh ⁽⁶⁾ bir gün mestlik hâlinde, “Mâ a'zamu şânî leyse fî-cubbeti sivâ'llâh.”²¹⁴ didi. Ayıldıkda mürîdlerinden ki bir kaçı nâdân idiler, i'tirâz itmişler ki, ⁽⁷⁾ “Sizden bunuñ gibi küstâhâne söz şâd[ır] oldu.” Bunu işitdükde Bâyezîd'e daḥı anların nâ-ḡâbillikları zâhir oldu. “Eger bunlar naşîhata ⁽⁸⁾ ḡâbil olsalar idi, bunca zamândır ki benüm şoḡbetimde 'ömr geçürürler, benüm sözüm işidirleridi. Ma'lûm oldu ki bunlarda ḡâbiliyyet yok imiş. ⁽⁹⁾ Çünküm bunlar böyle bî-ḡaberlerdür, bunlara bundan yigregi

kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz, bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz!” *Kur'an A'râf* 7/23.

²¹¹ أَنَا عِنْدَ الْمُنْكَسِرَةِ قُلُوبُهُمْ مِنْ أَجْلِي : Enâ 'inde'l-munkesireti kulûbuhum min-eclî. “Ben kalpleri kırık olanların yanındayım.” Hadîs-i şerif. Ayrıntılı bilgi için bk.

<https://dorar.net/h/1zCiMUxU?sims=1>.

²¹² Bk. 48. dipnot.

²¹³ وَمَنْ يُضِلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ : Ve men yuḍlilillâhu femâ lehu min-hâdin. “Ama Allah kimi şaşırtırsa artık ona doğru yolu gösterecek yoktur.” *Kur'an Zümer* 39/23'ten.

²¹⁴ مَا اعْظَمَ شَأْنِي لَيْسَ فِي جِبْتِي سِوَى اللَّهِ : Mâ a'zamu şânî leyse fî-cubbeti sivâ'llâh. “Şanıñ ne kadar yücedir! Cübbemin içindeki Allah'tan başkası değildir.” Bâyezîd-i Bistamî'ye atfedilen şathiyyelerden biridir (Uludağ, 4 Eylül 2022)

yoğdur ki bunları kendü tığler ile mecrûh idem ve kendü kılıclar ile başların kesem.”

Nazm:

[fe ‘i lâ tün / fe ‘i lâ tün / fe ‘i lün]

Ser bî-sır sezâ-yı efsârest

Ser be-sır rişte-i cihân-dârest (38a/10)²¹⁵

(¹⁰) Pes Ebâ-yezîd didi kim, “Ey müridler! Eger mü’minler ve şadıqlarsañuz (¹¹) gerekdür ki ben anuñ gibi bir dağı söz söyledükde cemî’ünüz tığlerünüzi çeküp beni katl idesiz. Tâ kim siz maqbûlân-ı Hağ olasız.” Çünkim (¹²) bir vağtde Bayezîd ‘âlem-i istiğrâka varup yine ol hâle geldi dağı ol sözleri tekrâr eyledi. Pes ol müridler ki hancerler ve tığler (¹³) çeküp anı urmağ istediler, hücum itdiler. Çünkim gavgâ tağıldı, gördiler ki kiminüñ eli kesilmiş ve kiminüñ karnı deşilmiş. Ba’z-ı (¹⁴) mürid kim şadıq idi ve cânı hağkânî idi. Bâyezîd’e ne hancer ü ne kılıç çekdiler idi. Anlar Bâyezîd ile şafâ gülzârında uçarlar idi. (¹⁵) Cemî’-i zağm-ı belâdan emîn idiler. Tığüñ ne mecâli varıdı kim anuñ bir kılına ziyân ide? Zîrâ anlar İsmâ’îl neslinden idi. Halk anlaruñ (¹⁶) qurbânıdur ki, «Kullu şey’in hâlikun illâ-vechehu».²¹⁶ Ya’nî kim, “Cemî’ helâk olur, illâ Allâh’uñ vechi kâbil-i helâk degüldür, ne helâk olur.” Pes cemî’ ol yüz (¹⁷) olmağ gerek. Tâ kim helâk olmaya dağı bu yüzden yüz çevirmeye kim her yüz bu yüzden gayrı cânibe yüz tutsa ol yüzi sen fenâ bil. Zîrâ (¹⁸) benüm yüzüm hîc fenâ olmaz. Nürum dağı nazarum, sem’üm ve ‘ilmüm dağı her ne ki anuñ gayrıdur, qalmaz, fânî olur. Senüñ yüzüñ ol vağt yüzdür kim (¹⁹) andan yaña ola, senüñ gözüñ ve kâmu varuñ ol vağt ve ol dem var olur ki anuñ yüzine bağa. Zînhâr ey yâr, zînhâr ol sâye-i (²⁰) pür-mâyeden ırağ olma kim anuñ âf-tâb-ı süzân-ı firâkı seni bu nehâr-ı bî-zînhârda yakmaya ve helâk itmeye. Pes Allâhu Te’âlâ’ya üns tütmağ (²¹) gerek ve öykünle hem-h’âh olmağ gerek. ❀Tahallağū bi-ağlâki’llâh❀²¹⁷

²¹⁵ “Sırsız baş yulara lâyıktır. Sır ile dolu baş padişahın ipidir.” Bu şiir, Necîb Mâyil-i Herevî neşrinde şu şekilde geçmektedir (Mâyil-i Herevî, 1377, 34):

سر بی سر سزای افسارست

سر با سر شه جهاندارست

Bu beytin tercümesi *Ma’ârif* tercümesinde şu şekilde geçmektedir (Tarıkâhya Anbarcıoğlu, 2011, 31): “Tanrı’nın sırrı ile meşbu olan bir baş, şah ve cihandandır. Sırsız olan bir baş ise palana layıktır.”

²¹⁶ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ : Kullu şey’in hâlikun illâ-vechehu. “O’nun zatından başka her şey yok olacaktır.” *Kur’ân* Kasas 28/88’den.

²¹⁷ تَخَلَّقُوا بِأَخْلَاقِ اللَّهِ : Tahallağū bi-ağlâki’llâh. “Allah’ın ahlakıyla ahlaklanınız.” Hadis âlimlerine göre bu sözün kaynağı bilinmemektedir. Ayrıntılı bilgi için bk.

<https://dorar.net/h/SgJOVGiZ?sims=1>.

حکمت - Hikmet - حکمت

HİKMET - AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ [JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]

ÂŞIK VEYSEL HATIRASINA GELENEK VE EDEBİYAT ÖZEL SAYISI

YIL 9, EKİM 2023

ISSN: 2458 - 8636

(21) “Haḡ Te‘âlâ saña yârdur. Ey hercâyî! Ḳo ayrılıḡı. Bir zamân ola ki tenhâlık saña yahşısı gele.”²¹⁸

²¹⁸ Bu satır, Necîb Mâyil-i Herevî neşrinde geçen rubâinin muhtevasını özetler nitelikte bir tercümedir. İlgili şiirin aslı şu şekildedir (Mâyil-i Herevî, 1377, 35):

ای هرزه رو صد دله هر جائی
از عام بیر که خاص از آن مائی
با ما خو کن که عاقبت آخر کار
پیشت آیم شبانگه تنهائی

Bu şiir, Hz. Mevlânâ'nın *Dîvân-ı Kebîr*'inde yer alan rubâilerden biridir. Bediüzzamân Fîrûzanfer neşrinde bu şiir şu şekilde geçmektedir (Bediüzzamân Fîrûzanfer, 1378, 8/327):

می فرماید خدا، که ای هر جایی
از عام بیر که خاص از آن مایی
با ما خوکن، که عاقبت، آخر کار
پیشت آید، شبانگه تنهائی

Abdülbâki Gölpinarlı bu rubâinin tercümesini şu şekilde yapmıştır (Gölpinarlı, 2009, 218):
“Tanrı buyuruyor ki: A hercâyî, halktan kesil, bizimsin, bizim öz adamımızsın sen... Bize alış, huyumuzla huylan ki işin sonunda yapayalnız kalacağın bir gece, gelip çatacak sana.”

هکمت - Hikmet - حکمت

[4. FASIL]

[fâ 'î lâ tün / fâ 'î lâ tün / fâ 'î lâ tün / fâ 'î lün]

Mest-i Hudâ mest-i Hudâ herçi küned hest revâ [38a] ⁽²²⁾
 Hest şavâb ân-çi küned der-reh o nîst haţâ (38a/22)²¹⁹

⁽²²⁾ Bu sözi işidüp ba'z-ı ehl-i zâhir ⁽²³⁾ su'âl iderler ise ki, “Tenğri mestânelerinüñ [işleri] şavâb-ı Haqq olur. Olur kim târeten egri yaramaz işler iderler. Egriye hüd toğrı dimek ⁽²⁴⁾ olmaz.” Biz cevâb virirüz ki Tenğri Te'âlâ 'âşıkları itdügi 'amel râstdür. Ammâ kim nâdân ki ahveldür, anı egri görür. Nite kim bir kişi ⁽²⁵⁾ Ka'be içinde olsa, her ne tarafa kim namâz kılsa ol taraf aña kıbledür. Eger mağrib eger maşriq tarafına yâ cenûba yâ şimâle kılsa ⁽²⁶⁾ cümlesi aña kıble olur. Namâzı dürüst olur. Zîrâ ki Ka'be içinde bir taraf bir taraftan yeg degül, hep birdür. Lîkin Ka'be içinde ⁽²⁷⁾ namâz kılmayan yâ 'ayn-ı Ka'be'ye karşı kılmayan elbette Ka'be cihetine kılmak gerek. Eger bir gayrı yire kılsa namâzı dürüst olmaz. Zîrâ namâzı ⁽²⁸⁾ dürüst olmaz, zîrâ namâzı Ka'be'ye karşı kılmadı. Pes çün maqşûd kıbledür, 'ayn-ı Ka'be oldı. Ol kişi ki Ka'be içindedür, her ne tarafa kim [38b] ⁽¹⁾ teveccüh idüp kılsa olur ve eger bir nâdân böyle kılduğın görürse, “Egri kıldı. Arkasını kıbleye döndürdi. Aşl kıbleye müteveccih ol[ma]dı.” ⁽²⁾ dirse ol nâdân haţâ kılmış olur ki kıbleyi kıble degül şanur. Pes imdi bilmek gerek ki âdemüñ derünü bir 'azîm şehrdür. Belki cihân-ı ⁽³⁾ bî-had ü âsmân-ı bî-nihâye vü bî-'addür. Ol şehrüñ ve ol cihânüñ ba'zında hâkim ü sulţân nefis [ü] şeyţân ve dîv-i racîmdür ve ba'zında ⁽⁴⁾ hâkim, 'aql-ı Süleymânî'dür ve bu kim Haqq 'âşıkları bir kişiden tât u hayr u hasenât taleb itseller maqşûdları bu olur ki bu cân cihânında ⁽⁵⁾ hâkim-i muţlak Süleymân ola ve şeyţân ü nefsi tûğ-i lâ-havle ve lâ-kuvvete illâ bi'llâh ile ve zikr-i Hudâ vü namâz ü oruc bir_ile bî-mecâl kılsa ⁽⁶⁾ ol Süleymân'a karşı *bi-enneke lebbeyk*²²⁰ çağıra. Belki ol mü'min kişi eger cân u dil ile ve tamâm şıdqla Süleymân-ı 'aqlı pâdişâh itmek ister ise ⁽⁷⁾ ol nefis, dîvi -şeyţân ya'nî- 'adem kumkumasına koyup fenâ-yı bî-bekâ deryâsına atar ve hîc olmaduğ kıılır²²¹ ve Süleymân memleketinde istiklâl ⁽⁸⁾ kim bî-mu'arîz pâdişâh -çün şeyţân- olmaya, hâkim Süleymân ola, her ne kim işlese şavâb ider. Zîrâ maqşûd ol perhîzlerden ⁽⁹⁾ ve ihtiyâtlardan, Haqq nûrı gâlib olmağdur ve hidâyet-i Hudâ zâhir olmağdur. Zulmet-i nefis ü dâlâlet-i 'Azâzil'i tarh itmekdür. Pes andan soñra ⁽¹⁰⁾ ne kim Süleymân buyurursa cümlesi şavâbdur. Egerçi kim ol buyuruğ nefis[i] zabt idüp yeñmeye günâh görinür, belki²²² zulm ü günâh nefis dîvine kendi ⁽¹¹⁾ i'tikâd-ı fâsidedür. Ne an ki haqqîkatde zulm ola, velîkin bu zulm u haţâ mağlûğ işinde olur, ammâ kim taraf-ı Hallâk'da olmaz; zîrâ taraf-ı ⁽¹²⁾ Hallâk'dan münezzehdür. Zulm ü haţâdan ki,

²¹⁹ “Tanrı ile kendinden geçmiş olan kimse, her ne yaparsa revadır ve onun her yaptığı şey doğrudur. Onun yolunda hata yoktur.” (Tarîkâhya Anbarcıoğlu, 2011, 33). Bu şiir, Necib Mâyil-i Herevî neşrinde (1377, 35) üçüncü faslin sonundadır.

²²⁰ “Emrinizdeyim!”

²²¹ [38b/7] olmaduğ kıılır: ölmedük kıalur.

²²² [38b/9] belki: belî.

﴿Yef'alu'llāhu mā-yeşā'u﴾²²³ demişdür. Çünkim Hâk'ın işine nazâr kılasın ve anuñ maşnū'atına ⁽¹³⁾ bakasın, teslīm ü rızadan ğayrı kimsenüñ mecālî yoĝdur kim çün u çirâ diye ve her kim bunuñ hilâfına i'tikâd ide, kâfir ü merdûd olur. ⁽¹⁴⁾ Tâ'at-i 'âlemiyân ü 'ibâdet-i cihâniyân bu iki 'âlemde ĥod anuñ rızâsı içündür. Pes her nesne kim anı Hâk ide, Hâk oldur. Ol ⁽¹⁵⁾ insân ki anuñ bâ'ın mülkinden şeytân ü nefis ma'zûl olmışdur, ol mülketde Hâk fermânından ğayrı nesne qalmamışdur. Lâ-cerem ⁽¹⁶⁾ her ne murâd idinüp iderse şavâb olur. Meşelâ bir 'âkil kişi ata süvâr olsa, ol at anuñ maĝlûbı ve maĥkûmı olsa, anuñ gitmesi ⁽¹⁷⁾ ve yürimesi hemân ol kişinüñ gitmesi olur. Eger kim ol at başına buyuruĝ olsa, otaĝa 'alef yimege yâhud kendü tîyîfesine ⁽¹⁸⁾ gider 'ömr-i câvidân sürmege. Zîrâ kişi gönli dilêdüĝi kişi ile şoĝbet itmek, 'ömr-i câvidândur, yâhud fikr-i fâsid ile nefis telef itmegiçün ⁽¹⁹⁾ taĝlarda ve bî-hûde yirlerde gezer ki 'alef-i gürkân ola. Çün at âbâdâna gide ve ĥayrlı maşlahatlu yire vara, ma'lûmdur ki ol atdan degüldür. ⁽²⁰⁾ Belki ata binen kişidendür. Pes nite kim ol atun menziline ve şehre ve eve gitmesi eger şüretde kendünündür, zîrâ kendi ayaĝıyla gider, ammâ ĥaĝikatde ⁽²¹⁾ ol 'âkil kişinüñdür. Evliyânun ĥâlî daĝı anuñ gibidür. Anlarun gönlin Hudâ depredür ki, «Ķalbu'l-mu'mini beyne uşbu'eyni min-eşâbî'r-rahmân ⁽²²⁾ yuĝallibuhu keyfe yeşā'». ²²⁴ Pes eger kim bu söz 'amm olsa ve cemî' ĥalk bu ma'nâda dâhil olsa, mü'mine taĝış ²²⁵ itmeyeydi. İmdi ol ⁽²³⁾ gönül âyine-i Hâk oldı ki kendüliginden geçmiş ola. Anı bî-vâsıta Tenĝri Te'âlâ her nice diler ise döndürür. Nite kim ol at ⁽²⁴⁾ ol 'âkil süvârün âleti olmışdur. Her ne tarafa kim dilerse gider. Cemî' işi şavâb olur. Ol mü'min daĝı Hâk'ın maĝharı olmışdur. ⁽²⁵⁾ Her ne kim iderse şavâb olur. Bî-ĥaĝâ her kim anı ĥaĝâdur dise ĥaĝâ bilse, ĥaĝâyı ol ider. Ķaçan ĥaĝâ olsa kim ol iş ⁽²⁶⁾ ĥaĝikatde Allâh'ın işi olur. Anâ ĥaĝâ diyen kâfir-i la'în ü müşrik-i bed-âyîn olur.

[fe 'i lâ tün / me fâ 'i lün / fe 'i lün]

Pîş-i îşân ĥaĝâ ĥaĝâ ne-bûd

'Âşıkân kârhâyı şavâb kuned (38b/26-27)²²⁶

²²³ وَيُضِلُّ اللَّهُ الظَّالِمِينَ وَيَفْعَلُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ : Ve yuzillu'llāhu'z-zālimîne ve yef'alu'llāhu mā-yeşā'u.

“Allah zalimleri de şaşirtır ve Allah dilediğini yapar.” *Kur'an* İbrâhîm 14/27'den.

²²⁴ Bk. 47. dipnot.

²²⁵ [38b/21] taĝış: taĝîf. Metin tamiri, *Ma'ârif* tercümesinde (Tarıkâhya Anbarcıoĝlu, 2011, 35) geçen “tahsis” kelimesinden ve Necib Mâyil-i Herevî neşrinde (1377, 38) geçen “تخصيص” kelimesinden hareketle yapılmıştır.

²²⁶ “Onların yanında hata, hata deĝildir. Âşıklar ne yaparlarsa doĝru yaparlar.” (Tarıkâhya Anbarcıoĝlu, 2011, 35).

[14. FASIL]

(27) Bil ki cemî şüretler ma'nâdan haber virür ve ma'nâyı beyân ider. Ammâ her kişi ma'nâyâ irişmez (28) ve ma'nâ cemâlin bir göz göremez. Yine cân görür ve şüreti şüret görür. Pes lâzım oldu ki ma'nâyı şürete getüreler, tâ kim (29) ehl-i şüret hoşu'l-hoş ma'nâ 'âlemin temâşâ idebile ve güci yitdükçe gönülleri 'âlî eylediler. Ammâ ma'nâ gökleri kim gönülde [39a] (1) ve câdadur, dağı 'âlidür. Hâkîm Senâyî Hazretleri buyurmuşlardur ki,

[fe 'i lâ tün / me fâ 'i lün / fe 'i lün]

Âsmânhâst der-vilâyet-i cân
Kâr-fermâyi âsmân-ı cihân (39a/1)²²⁷

(2) Tercüme:

[fe 'i lâ tün / me fâ 'i lün / fe 'i lün]

Tuhfe gökler durur vilâyet-i cân
Aña fermândur âsmân-ı cihân (39a/2)

(2) Evet, ol cân ilindeki gökler²²⁸ yüksekliği ma'nevîdür ki fülândan fülân (3) kimse 'âlidür pâyede dirler. Bu yükseklik şüret yüzinden degül belki 'izzet ü miqdâr cihetindendir. Hem-çünân altun gümülden yukarıdur (4) dirler kıymet ü miqdâr yüzünden ve eger altunı toprağa karışdursalar ve gümüşi kemhâ vü dîbâlar içinde kosalar, aña altun gibi nazâr itmezler, (5) meger ol kişi kim altun kıymetin bilmeye. Hem-çünân 'âlem-i ma'nâ vü cihân-ı bî-çün ki kadri vü a'lâlığı ma'nevîdür, ehl-i şüret bilmez ve hem müşâhede (6) idüp aňlamaz. Lâ-cerem bu yüzden âsmân ehl-i şürete mişâl-i vâkı' olmuşdur. Nite kim zemîn, dün-i himmetlere mişâldür. Tâ kim zemînün denî vü horlığından (7) ma'lûm ola. Eger yükseklik ve hürriyet olmasa, zâhir 'âlemda dağı bülend ü zelîl vücûda gelmez idi. Nite kim mu'cizât-ı enbiyâ vü kerâmât-ı evliyâ (8) kim şürete gelmişdür, nâdânları ve münkirleri işlâh itmegiçün ki kerâmât u mu'cizât-ı ma'neviyyeye vâkıf degüllerdür. Çünân ki şeyh-i kâmil (9) bir müridi işlâh ider. Anda taşarruf idüp mürde rûhını zinde kılar. Zülmetin nûr ider ve bakırın hâliş altun eyler. Şad-hezârân (10) güne hikmetler ve gülzârlar ve 'ilm ü dâniş andan zâhir kılar ve cennet ü hür u kuşurı kendüde gösterür. Lâ-cerem anuñ gibi mürid bunuñ gibi (11) kerâmete iltifât itmez ki ba'z-ı şeyh izhâr ider. Meşelâ yarın fülân kažiyye olsa gerek veyâhud dün fülân yirde fülân nesne (12) vâkı' oldu. Zîrâ bunuñ gibi kerâmetler ol kişünün haqqındadır ki anlaruñ gibiler kerâmât ü mu'cizâtđan kâşirlardur. Anları

²²⁷ "Can ülkesinde dünya göğüne iş buyuran gökler vardır." Bu beyti, Hz. Mevlânâ *Mesnevî-i Ma'nevî*'sinde şerh etmiştir (Karaismailoğlu, 2012, 1/212).

²²⁸ [39a/2] cân ilindeki gökler: cânda ilindeki gönüller. Metin tamiri, *Ma'arif* tercümesinde (Tarikhâhya Anbarcıoğlu, 2011, 85) yer alan "Can alemindeki o göklerin ..." şeklindeki tercümeden ve Necib Mâyil-i Herevî neşrinde (1377, 92) yer alan "بلندی آسمانها" tamlamasından hareketle yapılmıştır.

görmege tākātleri ⁽¹³⁾ yokdur. Nite kim tūfān-ı Nūh şürete geldi, mişāl idi. Hem-çünān ervāh tūfānınıñ mişālī idi kim ümem-i mazīde mesh ü ḥasf vāki ⁽¹⁴⁾ oldu. Hem-çünān mesh ü ḥasf 'ālem-i ervāha beñzer ki şad-hezārān ḥalk-ı küstāh u [bī]-edebdür ²²⁹, emr-i Ḥaqq'a celle celāluhu muḥālefet iderler, itā'at ⁽¹⁵⁾ getürmezler, kāhellik iderler. Anlarıñ ervāhı mesh olmuşdur ve her kişi bu meshi göremez. Lā-cerem ol mesh-i şūrī zāhir ola berāy-ı kuvvete ⁽¹⁶⁾ nazaran ki bileler mesh ne nesnedür. Pes her ne ki şürete gelmişdür eyüden ve yaramazdan, ol me'āniden ötüri gelmişdür ki 'ālem-i ḡaybda ⁽¹⁷⁾ varıdı. Tā kim ehl-i şürete andan bir şemme irişe, bir hoş bāğçeler ve ḥūr u ḡilmān u rıdvān mişālīdür ve 'ālem-i ḡayb ⁽¹⁸⁾ müşāhedesine ve bāğçelerine ki bunlar anlarıñ yanında sehel kaziyyedür. Nite kim bu dünyā uçmağa nisbet sehel nesnedür. «Kul metā'u ⁽¹⁹⁾ d-dunyā ḡalīlun». ²³⁰ Ya'nī, “Di kim yā Muḥammed, dünyā metā'i az nesnedür. Aña aldanmasunlar. Şafā vü zevk ol bī-nihāye 'ālemedür. Bu dünyāyı ⁽²⁰⁾ ehl-i şürete virdüm ki 'ālem-i ma'nā şüretine şıgmaz.” Ehl-i ma'nā katında hıcdür ve hıc deryā bir bardağa şıgar mı? Belki bu dünyā ol 'āleme ⁽²¹⁾ nisbet oğlançuklar oyunudur. «Enneme'l-ḡayātu'd-dunyā le'ibun ve lehvun». ²³¹ Dünyā meşelā bir oyundur oğlançuklar oyunu gibi kim ara yirlerinden ⁽²²⁾ birini big iderler, biri vezīr ve bākīsi aña leşker olur. Atđur diyü ağaçlara ve çubuqlara binerler. Bu oyunları bir ḡaḡikī nesneden alurlar. ⁽²³⁾ Zīrā ki bir mecāzuñ bir ḡaḡikīsi olmasa bu mecāzī oyunun nice peydā ideleridi? Bu ma'lümdür ki her mecāzī bir ḡaḡikātdür ve her ḡalb ⁽²⁴⁾ bir naḡdden ve her yalan bir ḡirçekden peydā olur. Zīrā ki bir nesnenüñ aşlı olmayınca aña beñzer bir yaramaz nesne düzilmez. Her ḡalb, naḡd ⁽²⁵⁾ şüretinde düzilür, tā kim anı gören ḡabül ide. Ḥaḡ şana naḡd-i taşavvur ḡıla. Aḡçede bu meşhür meşeldür. Pes 'āḡil oldur ki çün bir hezl ⁽²⁶⁾ göre ve bir mecāz göre, yaḡīn iledür ki anuñ bir ḡaddi ve ḡaḡikāti vardur. Ol ḡaddi ve ḡaḡikāti ister, anı ḡaleb ider ki fer', aşla ⁽²⁷⁾ ulaşa ve bir ḡölgede bir ḡölge issini ister, aña aldanmaz ve eger kim yıllar ile ḡuş ḡölgesine oḡ atsañ mümkin degüldür ki ⁽²⁸⁾ bir ḡuş urasın ve hezār sene āf-tāb u māhı ve her nesne kim şuda göresin, cüst ü cüyında olmaḡıla mümkin degüldür ki bulasın. ⁽²⁹⁾ 'Āḡil oldur ki 'aks ü ḡayāde ḡalmaya, aşlın isteye ve bu 'ālem varlığı ol 'ālemüñ 'aksidür, bir ḡayāldür. 'Āḡiller bu 'ālemde ol 'ālemi isterler ki [39b] ⁽¹⁾ bulalar ve ḡölgeden murād ḡölge issini ḡaleb iderler ki lā-cerem bākī vü sermedī olalar ve bī-ḡıymet gence irişeler ve bī-nihāyet ü bī-fenā ni'mete ⁽²⁾ ulaşalar, uçmaḡlar bulalar ve «Ukuluhā dā'imun». ²³²

²²⁹ Metin tamiri, *Ma'ārif* tercümesinde (Tarıkāhya Anbarcıoğlu, 2011, 86) geçen “Çünkü yüz bin edepsiz küstah, Hakk'ın emrine karşı koydular.” cümlesinden ve Necīb Māyil-i Herevī neşrinde (1377, 93) geçen “... خلق گستاخ بی ادب ...” kelimelerine dayanılarak yapılmıştır.

²³⁰ قُلْ مَتَاعُ الدُّنْيَا قَلِيلٌ : Kul metā'u d-dunyā ḡalīlun. “Onlara de ki: “Dünya menfaati önemsizdir.” *Kur'an* Nisā 4/77'den.

²³¹ اِغْلَمُوا اِنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهُمْ زِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِي الْاَمْوَالِ وَالْاَوْلَادِ : İ'lamü **enneme'l-ḡayātu'd-dunyā le'ibun ve lehvun** ve zīnetun ve tefāhurun beynekum ve tekāşurun fi'l-emvālī ve'l-evlādī. “Bilin ki **dünya hayatı, bir oyun, bir eğlence**, bir gösteriş, aranızda bir övünme, mal ve evlāta bir çokluk yarışından ibarettir.” *Kur'an* Hadīd 57/20'den.

²³² اَكُلْهَا دَائِمٌ وَظِلُّهَا : Ukuluhā dā'imun ve zilluhā. “**Yemişleri** ve ḡölgesi **sürekli**dir.” *Kur'an* Ra'd 13/35'den.

Ve anlar ki bu 'âlem-i alb gölgesine aldandılar. Bunda cehd iderler. 'Âkıbet bî-hâşıl bu 'âlemden⁽³⁾ çıkarlar, giderler.

[15. FASIL]

(3) Ğarqa-i deryâ-yı ehad Hazret-i Sulţân Veled kuddise sirruh böyle buyurmuşlardır ki cânlar gövdeler içinde (4) şol havzlar içindeki şulara beñzer. Meşâğıl, vesâvis ü dünyâyâ müte'allık ne ki var_ise şol toprağa beñzer ki ol şâfi şulara (5) qarışmışdur. Lâ-cerem âdemî dahı ol küdürât sebebinden çendân ki kendü cânına ve kendü derünına nazâr kılsa nesne görmeye. Tizcek (6) kendüyi bilmekden rücu' ider ve kendüden kaçâr. 'Aql gözi halkı temâşâ itmekde olur. Nite kim bir dem anlaruñla eglene, 'ömrin geçüre. (7) Nite kim bir kişünün evinde ne döşeme ve ne haşır ve ne zenî ve ne yâr dülbendi var. Belki bir zıst 'acüze qarı olsa evine varmaz, (8) kaçâr varırsa dahı bir dem qarâr itmez. Çıkar bâzâra veyâ maħalleye gönlin eglenge gider. Ammâ şol kişi kim zîbâ evi var, ma'mûr ü âbâdân. (9) İçinde bî-nazır aţlas bisâţlar döşenmiş, fi'l-cümle hemân cennet mişâlinde kim fâhîr şâhâne bezenmiş, bir hûb şüret gül-'izâr ve hûb (10) u şîrîn güzeller, mânend-i hûrî vü perri, qarşusunda el kavuşup hîdmete bel²³³ bağlamışlar. Çünkim mestüre-i muħaddere pister-i zerrîn (11) üzerinde qarâr kılmış ola, hergiz ol kimesne evi içinden taşra çıkmaz. Çıkarırsa da bir mühim maşlahat için çıkar, bî-qarâr olur, (12) be-küllî hâţırî anda kalur, eglenmez, yine harbî döner, evine gelür. Nite kim ba'z-ı erbâb-ı devlet zâhîrde müşâhede olınmışdur. Zîrâ sarâyındaki (13) dil-keş maķâm gibi menzili ķanda bulur? Belki bir ğâyet ziyâde döstü anı görmege gelürse dahı çıkmaz. Anı hezâr hîle ile def' ider, giderür. (14) Eger çıkarırsa da eglenmez, yine içerü girer. Zîrâ evden taşra çıkmak anuñ gibi kişiyeye ğadâb-ı elîmdür, egerçi ol taşra gelene şafâ vü (15) rahmetdür. Buña zahmet olan aña rahmet olur. Aña rahmet olan buña zahmet olur. Bu sebebden Allâhu Te'âlâ fahr-i 'âlem Muħammed Muştafa'ya (16) buyurur ki, "Yâ Muħammed! Bu haberleri halka vâsıl itmegiçün kendüligüñden çıkup benim hazretimden anlara resül ol. Benim emrimi halka irgür." Delîldür ki (17) ol kendü bâţırını evinden taşra çıkmak telh ü elem gelür ve düşvâr görünür. Zîrâ kimseye hîc, "İşbu sükkerî halvâyı güc_ile ye." diyêler mi (18) veyâ bir aç kişiyeye, "Bir ķalye veyâ bir ķuşın kebâbın ekl it." veyâ bir ğâyetde şuşamış kişiyeye kim toķ ola ve önünde hâzır (19) buzlu şu ola veyâ sükkerî şerbet ola, kimesne "İç!" diyü ilhâh u ibrâm ide mi? Emr ü hûkm bir işde olur ki ol işi işlemek (20) zahmet ola ve anuñ tabî'atı anı istemeye. İşte beş vaķt namâz gibi, Ramazân ayında oruc tutmak dahı zekât virmek ve hacc (21) itmek ve bâķî tekâlif-i şer'iyeye gibi. Pes bir kişünün ki gönlinde âbâdânlık ve temâşâlar ola ve murğzâr u hûr u ķuşûr u ğılmân (22) u veledân u hem-dem ü hem-nişîni nür-i Haķ ola ve bunca şafâ-yı sermedîye vâsıl ola, lâ-cerem ol dünyâyâ meşğül olmaz ve hem Allâh (23) Tebareke ve Te'âlâ'ya minnetler dahı itmez. "Saña tã'at ü 'ibâdet itdüm." yahud "Yoluñda ğazâlar idüp bezl-i mâl eyledüm." dimez. Ol (24) müflisler işidür ki kendüliginden bay olmadı. Pes çünkim kişi kendüye meşğül kendüde pinhân gencler bula kim kıymeti ve nihâyeti (25) olmaya ve ol kim kendüye meşğül degüldür, ol müflis-i bî-kârdur ve kendüden bî-hayrdur.

²³³ [39b/10] bel: bağl.

(25) “Bu iki ‘âlemde devlet ol kişinin ki mâ-sivâyı (26) koyup kendüye gele.”²³⁴

(26) Pes ol bed-bahtlar haqîkatde müflis degüllerdür. Belki kendülere meşğul olmadılar ve haqqı taleb itmédiler. Her kim ki kendüyi (27) bildi, Allâhu Te‘âlâ’yı bildi ki, “Men ‘arefe nefsehu fekad ‘arefe rabbehu.”²³⁵ İmdi senün rûhuñ şuyı gâyet pâk u şâfi yirden gelmişdür (28) ve bu meşâğile-i vesâvise aldanma kim anı bulandurup murdâr itmesünler. Çünkim Allâh zikrine meşğul olup Allâh ‘aşkın câna kıble [40a] (1) itmek dilesen evvel ta‘allukât-ı dünyâyı terk idesin. Mâ-sivâu’llâhdan pâk olasın. Varlıktan ve mâ-i menîden vaz gelesin, menîyi (2) koyup mâyı terk idesin.

(2) “Menî hod ‘avretler işidür. Erenler gibi sen mâ-i menîyi atıcı ol. Şaşkın ‘avretler gibi mâ-i menîyi şaklayup tutma.”²³⁶

(2) Çünki Allâh (3) varlığın ihtiyâr itdün, murâdât-ı Haqq’ı bulduñ, imdi senün varlığından ve çevreñ murâdларуñdan vaz gelesin ve çünkim ‘âşık olasın, (4) cemî‘ senlügeninden geç, mâ-i menî ‘azîm hicâbdur. Bu yaramaz niğâbı cân yüzine tutma kim haqîkat hemân Mûsâvâr anuñ garqına meşğul ol ki cemî‘ meşâğilün (5) ve lezzât-ı dünyeviyenün aşlı ve mâyesi oldur. Bu mâ-i menî bir çeşmeye beñzer ki cemî‘ bu ârzûlar andan cereyân ider ve eger kim bir dırahtuñ budaqların (6) kesesin, çün özdeki muhkemdür, yine budaqlanur. Pes bu yolda mâ-sivâyı kim aşlı ile terk idesin. Anı kal‘ itmeyince kimse maqşûdına irimez. Gerek (7) ‘ilm gerek ‘amel gerek mâl ü emlak gerek maqâmât gerek kerâmât gerek derecât. Zîrâ ki revendeye perde vardur, nûrâniden ve zulmâniden. (8) Cümlesin geçmek gerek. İmdi anuñ âlâtı derd ü renc, ‘aşk u şevkdür. Eger bir hâmile ‘avret ki yüz biñ hüneri olsa, oğlan çoğuracağ (9) mağalde hîc biri aña fâyide itmez ki oğlan andan cüdâ ola, maqşûdına irişe. Meger ol hünerler ki bu derde münâsib ola. Nite kim (10) Meryem ‘İsâ’dan infişâl olacağ mağalde bir hurmâ dibine vardı, bunca cefâ vü renc ile ‘İsâ’yı ‘aleyhi’s-selâm vücûda getürdi. İmdi Meryem (11) ‘aleyhi’s-selâm bu kadar şâhib-kemâl ü hünermend iken hezâr zağmetle hâlâş oldı. Lâ-cerem senün kâlebün dağı Meryem-i vaqtdür. Zîrâ nefis ‘avret, (12) ‘aql er gibidür. İmân ü ma‘rifet bâkî kemâl kim bu gafletden hâşıl olur, senün ‘İsâ-yı zamânuñdur. Eger kim

²³⁴ Bu cümle, *Ma‘ârif* tercümesinde (Tarıkâhya Anbarcıoğlu, 2011, 89) “Kendine kendisinden bir arkadaş yapan kimseye, ben ve benim gibi yüz kimse köle olsun!” şeklinde tercüme edilen ve Necîb Mâyil-i Herevî neşrinde (1377, 98),

ای من و صد چو من غلام کسی
که زخود ساختست هممنفسی

şeklinde geçen şiirin mana itibariyle tercümesi niteliğindedir.

²³⁵ Men ‘arefe nefsehu fekad ‘arefe rabbehu. “Nefsini bilen Rabbini bilir.” Kelâm-ı kibâr. Bu söz, bazı kaynaklarda hadis olarak zikredilmiş, mutasavvıflar tarafından da hadis olarak sıklıkla kullanılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Açıkkel, 1998.

²³⁶ Bu cümleler, *Ma‘ârif* tercümesinde (Tarıkâhya Anbarcıoğlu, 2011, 90) “Varlığını at, erkekler gibi ol! Kadın gibi olma!” şeklinde geçen ve Necîb Mâyil-i Herevî neşrinde (1377, 98),

منی انداز باش چون مردان
همچو زن رو منی پذیر مباح

şeklinde geçen şiirin mensur tercümesidir.

حکمت - Hikmet - حکمت

Ḥaḳ derdi saña müstevlî olsa ⁽¹³⁾ ve dâyim saña müşâhib olup tırursa kim seni ḳomaya bir ğayrı derde düşmege, bî-şekk senüñ nefsüñ Meryem'inden ma'rifet ⁽¹⁴⁾ 'İsâ'sı toĝa. İmdi ma'lûm oldu ki kişi maḳşûda derd ü 'aşḳ u şıdḳ u şevḳle irişür. Pes gerekdür ki kişi cemî' nesneden geçe, ⁽¹⁵⁾ hemân cümle murâdı ma'şûḳ dîdârı ola. Tâ kim cemî' perdelerden 'urûc idüp işini başa ilete ve maḳşûdına irişe. İmdi geldük ⁽¹⁶⁾ buña kim bu mâ-i menî âdemden cidd ü cehd ile sa'y ḳuvvetiyle gitmek mümkün degüldür ve hem âdemüñ elinden gelmez ki bunun gibi 'adâveti ḳahr idüp gidere. ⁽¹⁷⁾ Lîkin Allâhu Te'âlâ'ya yalvarup zârîlık ḳılmaḳ gerek ki ḳahr idi vire. Yoḫsa anuñ gibi düşmeni redd idüp ḳahr itmek ḫaylîce müşkildür. ⁽¹⁸⁾ Kimsenüñ elinden gelmez. Ḳâdir-i muḫlaḳ oldur. Ammâ 'âdetu'llâh böyle cârî olmuşdur ki kişi ne ḳadar 'âciz ise çalıḫmaḳ gerek. Ḥaḳ Te'âlâ buyurur ki, ⁽¹⁹⁾ "Egerçi ey ḳulum, sen 'âcizsin, velîkin tırma, çalıḫ ve dâyim nefs-i düşmenle cengi elden ḳoma. Şulḫ idüp seni çâh-ı ğaflete bırakmasun. ⁽²⁰⁾ Dâyim benden yardım dile, ḫuşû' u ḫuzû'ıla, sûziş ü zârîlık ile. Çünkim cân u gönülden yalvarasın, benüm ḳudretümi senüñ elüñde revân ⁽²¹⁾ idem ve ol düşmeni ḳahr itmege seni ḳavî ḳılam. Tâ ki benim ḳuvvetimle ve tîĝ-i şıdḳıla başın kesesin. Pes ḫaḳîḳatde anı sen öldürimezsin. Yine ben ⁽²²⁾ öldürürin. Velîkin kerem-i bî-nihâyetimden senüñ elüñden zâhir itdüm ve ol ğazâyı sen itdün gibi gösterdüm ve saña taḫşın ü âferin itdüm ve laḳabuñı ⁽²³⁾ pehlevân-ı Ḥayder ḳıldum ve ol ğazâ sebebiyle yine saña ḫil'at, vuşlat ve mülk-i ebedî ve pâdişâh-ı sermedî erzânî ḳıldum." İmdi saña lâyıḳ budur ki ⁽²⁴⁾ eyle eyidesin ki, "İlâhî! Ol ğazâyı ben ḳılmadum. Benüm ol ḳuvvetüm ḳanı kim anuñ gibi şa'b düşmenle ceng idem? Ol bir mu'ânid düşmendür ki senüñle ⁽²⁵⁾ ceng itmişdür." Ya'nî kim Ḥaḳ, "Âdem'e secde ḳıl" diyü şeyḫâna emr eyledi. Didi ki, "Ben Âdem'den efḳalim ki, «Ḥalaḳtenî min-nârin ve ḫalaḳtehu min-ḫînin»." ⁽²⁶⁾ Ben kim za'ifem. Bir pâre şaman çöpinden bunun gibi taĝı dibinden ḳaçan götürüp ḳal' itsem gerek ve anı ḳum gibi ḳaçan zerre zerre itsem gerek?" diyesin. ⁽²⁷⁾ Tazarru' u nâliş ile Ḥaḳḳ'dan meded dileyesin. Çün Ḥaḳ Te'âlâ buyurur ki, "Benim 'inâyetim bir pâre şaman çöpine irişse, taĝlar anuñ yanında zerreden ⁽²⁸⁾ daḫı kemter olur. Sen_daḫı ol 'acizde eger benüm vefâm şaḳlar iseñ ve baña i'timâd iderseñ ve beni ḫâzîr bilürseñ ve beni ğâlib añlar iseñ lâ-cerem senüñ [40b] ⁽¹⁾ 'aczüñe ḳuvvet virem ve za'fuñı def idem ve cemî' ne kim olursa senden gösterem ve saña minnet ola, egerçi ki ḫaḳîḳatde cümle bendendür. Nite ki bir kişi ⁽²⁾ bir oĝlancuḳ ile 'aşḳ-bâzlık ider ve anuñla laḫîfe idüp gönlin ḫoş itmek ister daḫı bir ağır nesneyi ol tıflıñ eli üstine ḳor daḫı kendi ⁽³⁾ eliyle anuñ elini ol ağır nesne ile zür idüp yukarı ḳaldurur. Oĝlancuĝa "şâ-baş!" ⁽²³⁸⁾ diyü taḫşın ü âferin ider. "Zihî pehlevânsın sen, zihî ⁽⁴⁾ ḳuvvet ki sende vardur?" diyü anı öger, ḳalbine şafâ baĝışlar, egerçi ḫaḳîḳatde anı ḳaldıran ol kişidür, tıfl degül. Pes Allâhu Te'âlâ buyurur kim, "Ben ki Ḥâlîḳ-ı ⁽⁵⁾ kevn ü mekânâ ve dârende-i zemîn ü âsmânâ. Benüm şefḳatüm ve keremüm ol maḫlûḳdan ednâ mıdur ki beni isteyen ḳuluma ḳuvvet ü hidâyet virmeyem, tâ ki düşmeni ⁽⁶⁾ ḳahr ide? Ol ḳahrı andan

²³⁷ خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ : Ḥalaḳtenî min-nârin ve ḫalaḳtehu min-ḫînin. "Beni ateşten yarattın, onu çamurdan yarattın." *Kur'ân A'râf* 7/12'den.

²³⁸ "Çok yaşa!"

gösterem, aña izâfet idem ve anuñ muqâbelesinde aña bunca şevâb dağı virem ve anuñ senâsını hezâr-dil ile taqrîr ⁽⁷⁾ idem ve anuñ adına and içem ve ħalâyıka rahmeti anuñ adına ve 'azâbı anlara 'aşî olanlara idem. Her kim anlara kaçd ider, ol kaçd hemân bañadur ve ⁽⁸⁾ anlara maĥabbet idüp ħul olmağ hemân baña olmağdur. Anları gören beni görür. Anlaruñ döstlüğü hemân benim döstlüğimdur ve anlaruñ düşmenligi hemân benim ⁽⁹⁾ düşmenligimdür.

[16. FASIL]

(9) İmdi dâyimâ eksüklüğünü bilüp Hâk Te'âlâ'ya yalvarmak ve tazarru' ile niyâz etmek gereksin. Tâ kim ol düşmen-i cândan halâş bulup (10) bu mertebeye iresin. Yoḥsa ol mel'un-ı sermedî 'azîm düşmendür. Andan ihtiyâtuñ kaç' itmêmek gereksin ki, ﴿Muḥlişüne 'alâ-ḥaṭarin 'azîm﴾. (11) Allâh dōstları kim muḥlişlerdür, 'alî mertebe anlaruñdur. Gâyet ḥaṭar üzerinde dururlar. Görmez misin ki ḥayvânâta ḥic şeytân ḥavâle olur mı? (12) Olmaz. Zîrâ ki ma'nâ gevheri anlarda [yoḥdur]²⁴⁰. Âdeme anuñçün ḥavâle olur ki enâniyyet mertebesinden dahı aṣağa bırağa, belki mertebe-i nebâtiyyeye bırağa ve ol âdemler ki (13) 'urûc itmişlerdür, İmân u ma'rifet nûriyla mertebe-i 'aliyyeye irişmişdür, mu'azzez ü mükerrem olmuşdur. ﴿Ve leḳad kerremnâ benî âdeme﴾²⁴¹ andan ötürüdür. İmdi (14) ol mel'un-i ebedî, ra'cîm-i sermedî bunca 'askeriyle puşuda kemendler ile yol urmaḡiçün nihân olmuşlardır. Tâ kim âdemi mertebesinden düşürüp (15) belâya uğratmağa muntazırlardur. Anuñ şerrinden ḥazer etmek gerekdür. Âdem peygâm-ber 'aleyhi's-selâm Ḥavvâ anamızla cennetde iken ḥased idüp ḡuşşadan (16) kör olup kebûd mişâl gömgök oldu, ḳudurdı. Mel'un dir idi kim, " 'Acabâ ben ne ḥîle idem ki bunları bu manşib-ı ḥilâfetden 'azl idem?" Ḥic bir vech_ile (17) uçmağa yol bulmadı, tâ kim anlaruñ yolın ura. 'Âḳıbet tāvûs u yılan kim uçmaḡuñ derbânları idi, anları yoldan çıkarup kendüye (18) yâr idindi kim anlarda pinhân ola ve tamarlarına girüp uçmağa vara, anları azdura. ﴿Fe-inne's-şeytâne yecrî fi'l-'urûki ke-mecra'd-demi﴾. (19) Fi'l-cümle anları başdan çıkarup hezâr ḥîle bünyâd itdi kim, "Âdem ile su'âl ü cevâbım vardır. Bunda gelmekden ḳaşdım ḥayrdur, şer degüldür." didi. (20) Andan tāvûsla yılan didiler ki, "Bizüm elimüzden gelmez ki seni uçmağa ilêtevüz. Zîrâ

²³⁹ الناس كلهم موتى إلا العالمون والعالمون كلهم هلكى إلا العاملون والعالمون كلهم غرقى إلا المخلصون : En-nâsu kulluhum mevtâ, ille'l-'âlimüne ve'l-'âlimune kulluhum halkâ ille'l-'âmilün, ve'l-'âmilüne kulluhum ḡarḳâ, ille'l-muḥlişüne, ve'l-muḥlişüne 'alâ-ḥaṭarin 'azîm. "Âlimler müstesna insanların hepsi ölüdür; ilmiyle amel edenler müstesna âlimlerin hepsi helâk olur; ihlaslı olanlar müstesna amel edenlerin hepsi boğulur. **İhlaslı olanlar da büyük bir tehlikeyle karşı karşıyadır.**" Muhaddislerin ortak kanaatine göre mevzû hadistir. Ayrıntılı bilgi için bk. <https://dorar.net/h/gUQZckKC?sims=1>.

²⁴⁰ Metin tamiri, *Ma'ârif* tercümesinde (Tarıkâhya Anbarcıoğlu, 2011, 96) geçen "Onlarda bir mana, bir cevher mevcut değil." cümlesine ve Necîb Mâyil-i Herevî neşrinde (1377, 106) geçen "... چون در ایشان معنی و گوهری نیست

²⁴¹ **Ve leḳad kōmna benî âdem ve ḥamelnâhum fi'l-berri ve rezeḳnâhum mine't-ṭayyibâti ve feḳdelnâhum 'alâ keşirin mimmen ḥalaḳnâ tafḳilen.** "Andolsun biz Âdemoḡluna şan, şeref ve nimetler verdik; onları karada ve denizde taşıdık, kendilerine güzel güzel rızıklar verdik ve onları yarattıklarımızın çoğundan üstün kıldık." *Kur'an* İsrâ 17/70.

²⁴² **Fe-inne's-şeytâne yecrî fi'l-'urûki ke-mecra'd-demi.** "Şeytan damaralarda kan nasıl dolaşırsa öyle dolaşır." Hadîs-i şerîf. Hadîs metninin muhtelif rivayetleri için bk. <https://shamela.ws/book/36114/921#p2>; <https://shamela.ws/book/37436/980#p9>.

uçmağ ehli hep seni bilürler. Uçmağa giricek, ⁽²¹⁾ cümlesi fiğân iderler. Korkaruz ki tıyurup bizi merdûd itdürürler.” Şeytân eyitdi: “Eger âşkâre iletmezseñüz ben kendümi sizde nihân ⁽²²⁾ iderin ve sizün şüretünüzden Âdem ile kelimât iderin. Uçmağ ehli dağı gördükde sizi kelimât ider şanurlar.” Böyle diyicek, tāvūsla ⁽²³⁾ yılan bu sözi kabûl itdiler. “Velikin bu nesne Allâhu Te‘âlâ’ya ‘aşî olmak ola, korkaruz.” didiler. Şeytân-ı la‘în didi ki, “Korku ol ⁽²⁴⁾ vaqtin olur ki benim kaçdım hayr olmaya, şerr ola. Ammâ kim hayr olsa size dağı şevâb ü rahmet, rifat ü ‘izzet olur.” Netice-i kelâm hezârân ⁽²⁵⁾ hîle vü şeytanet ile anları yoldan çıkarup azdurdı. Tamarlarına girüp uçmağa girdi. Pes andan geldi, Hazret-i Âdem ile mukâleme-i ⁽²⁶⁾ vesvese kıılup didi ki, “Yâ Âdem-i şafî! Bu cemî‘ ni‘metler saña helâl olup sebep nedür ki seni buğday yimekten nehy itdi?” Ve ol kadar ⁽²⁷⁾ ‘acâyib ü garâyib nesnelere söyledi ki bi’z-zarûrî Âdem’ün kulağına koydu. Âdem hayrân ü ser-gerdân olup endişeye düşdi, ⁽²⁸⁾ eyitdi: “‘Acab hikmet nedür ki beni buğday yimekten men‘ itdün yâ Rabb? Bunun te’vîli nedür ki ben anı bilmekte ‘aciz kalmışım?” Çünkü bu küstâhlık ⁽²⁹⁾ anuñ gönline yol buldı, Allâhu Te‘âlâ’nuñ emrin sıdı. Pes İblis-i la‘în, ol merdûd-i bed-âyîn Âdem’e kim fırsat buldı, gönül evine girdi. ⁽³⁰⁾ Zirâ bir uğrı iç kabzadan mahrem olup bir kişi ile hem-râz olmayınca gâlib budur ki ol evden gerek olacak nesneyi uğurlayamaz. İmdi âdemide [41a] ⁽¹⁾ dağı eger şeytanetden bir tamar olmasa şeytân aña yol bulamaz idi. Pes imdi âdemî dağı eyle gerek ki kendü nefisinden emîn olmaya, tâ aña degin ki ⁽²⁾ bi’l-külliyeye kendüni fânî eylemeyince. Şöyle kim hemân ma’sûk kâle: Çünkükim Âdem’den ‘aleyhi’s-selâm bunuñ gibi zillet zâhir oldı, eyle gerek ki oğlanları ⁽³⁾ dağı emîn olmayalar. Dâyim taşfiyeye meşğûl olalar. Eger envâ‘ kerâmât ile ârâste olmuşlar ise dağı cidd ü cehdi ve güşîşi ⁽⁴⁾ elden kıomayalar. Tâ ol hadde varalar ki şeytân ‘aleyhi mâ-yesteħâk kendülerden kaçsa. Nite kim Hazret-i ‘Ömeru’l-Fârûk’uñ gölgesinden kaçır idi. ⁽⁵⁾ Nite kim Hazret-i Resûl şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem buyurmuşlardur ki, **«Ene’s-şeytâne li-yeferre min-zılli ‘Umer»** ²⁴³ Nazm:

[fâ ‘i lâ tün / fâ ‘i lâ tün / fâ ‘i lün]

Gördi Hağ nürünü çün Âdem ‘ayân
Virdi lâ-büd âsmânlardan nişân

Çün melâ’ik nür-ı Hayy’ı gördiler
Andan aña karşı secde kııldılar

Âdem’ün vaşfını tâ rüz-i kıyâm
Şerh idersem olmayısdur tamâm (41a/5-7)²⁴⁴

²⁴³ إن الشيطان ليفر من ظل عمر : Ene’s-şeytâne li-yeferre min-zılli ‘Umer. “Şeytan, Ömer’in gölgesinden bile kaçır!” Hadis-i şerif. Ayrıntılı bilgi için bk. Alâuddîn Ebu’l-Hasen Alî b. İsmâil b. Yûsuf el-Konevî, t.y, 118.

²⁴⁴ Bu şiirin Farsçası, Necîb Mâyil-i Herevî neşrinde şu şekilde geçmektedir (Mâyil-i Herevî, 1377, 109):

(7) İmdi bunuñ gibi mülket-i ma'rifet şâhibi iken Âdem'ün yolın urdı. Böyle 'âlî manşıbdan ma'zül qaldı. Bunca (8) genc-i firāvāndan bî-nevâ kıldı. Oğlanların nice azdurmaya? Pes her kimün ki kıymetli nesnesi artuq olsa lâ-büd aña harāmî artuq üşer. (9) İmdi gerekdür ki t̄alib-i H̄aḡ olan kişi evvelki h̄alinden ziyāde qorqmaq gerek ve her yola ki gider, merdāne olmaq gerek ve bīdār olmaq gerek. (10) Şöyle buyururlar ki,

[me fā 'i lün / me fā 'i lün / me fā 'i lün / me fā 'i lün]

Yoluñda puşu yolları öküşdür gerçi h̄c qorqma
Puşudan çıqsalar saña gümān çekme kemānı çek (41a/10)²⁴⁵

(10) İmdi (11) şöyle bil ki her endīşe vü teşvīş kim İlāhī degüldür, ol sipāh-ı vesāvis-i şeytānīdür. Çünkim kendi kemīnden çıka, kişi eyle gerek ki (12) anı Rüstemvār maḡlūb idinüp H̄ayder-miṣāl boynın ura.

[fā 'i lā tün / fā 'i lā tün / fā 'i lā tün / fā 'i lün]

Ejder-i nefsi iki şakḡ itmege H̄ayder gerek
Şirk Ye'cūc'ına sed yapmağa İskender gerek

Kendüyi emmāreden qurtarmağa ey *bu'l-heves*
Yā velī olmaq gerek âdem yā peyḡam-ber gerek (41a/12-13)

(13) Mel'ün-i ebedīnün emān u zamān (14) virmeye, başın kese. Tā kim anları yoldan def idüp İmān ü İslām gevherin selāmetligile menziline irgüre ve daḡı bilmek gerek ki (15) şeytān her kişiden ötüri kendüsin puşuya şalmaz. Belki her kişiye h̄alli h̄alince eli altında olan melā'ini gönderür ki azduralar ve kendüsi (16) la'ın-i bed-âyīn evliyā'u'llāha yāhud peyḡam-berlere ve İlyās-şifat 'azimu'ş-şān serverlere varur. Nite kim pehlevānlar ve sipāhīler (17) arasında meşhūrdur ki bir oḡlanı t̄utmağa kendü şıfarı yine bir oḡlan

چشم آدم چون بنور پاک دید

جان و سر نامها گشتش پدید

چون ملائک نور حق دیدند ازو

جمله افتادند در سجده برو

مدح این آدم که نامش می برم

قاصرم گر تا قیامت بشمرم

Bu beyitler, Hz. Mevlânâ'nın *Mesnevî-i Ma'nevî*'sinin birinci defterinde yer almaktadır (Örs - Kırlandıç, 2015, 77):

¹²⁴⁷ Âdem'in gözü tertemiz ışıkla görünce, ona adların ruhu ve sırrı zahir oldu.

¹²⁴⁸ Melekler onda Hak ışıklarını bulunca, secdeye kapanıp hizmete koştular.

¹²⁴⁹ Şu adını andığım Âdem'in övgüsünü kıyamete dek saysam yine de bundan âcizim.

²⁴⁵ Bu şiir, Necib Mâyil-i Herevî neşrinde (1377, 110),

کمینگاه است در راحت، هلا تا دل نترسانی

کمین چون بر تو بگشایند، تو مردانه کمان در کش

şeklinde geçen şiirin tercümesidir.

حکمت - Hikmet - حکمت

HİKMET - AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ [JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]

ÂŞIK VEYSSEL HATIRASINA GELENEK VE EDEBİYAT ÖZEL SAYISI

YIL 9, EKİM 2023

ISSN: 2458 - 8636

varur ve dağı bir azacuk leşkere bir azacuk leşker gönderürler. ⁽¹⁸⁾ Pehlevâna pehlevân, şâhib-ķırâna şâhib-ķırân, hâşıl-ı kelâm hâlli hâlince gönderürler. Pes şeytân dağı şol kimse ki yoldan azacuk ⁽¹⁹⁾ nesne ile çıkar, aña bir sehelce şeytân gönderür ve şol kimse ki Hâķ yolında şâdıķdur, aña bir gözlü şeytân gönderür yâhud 'azamet-i tâmm ile ⁽²⁰⁾ kendüsi varur kim anuñla Rüstemâne ceng ide. Zîrâ muħanneş def itmege Rüstem ü Ķahramân göndermezler. Hîc bir mekesi yâhud bir za'ifu'l-hâl ⁽²¹⁾ kimseyi kılıç ile öldürmege tenezzül iderler mi? Bu mişâller 'âķil u 'ârif, fâzıl-ı ehl-i ma'ârif olan dervîşâna ve abdâlâna besdür. Allâhu a'lem ⁽²²⁾ bi's-şavâb ve ileyhi'l-merci' ve'l-me'âb.

Temme.

Tahrîren fi-evâyili şehri rebî'i'l-evvel, sene 1051.

⁽²³⁾ Ketebehu el-'abdi'z-za'îfi'l-muznib

⁽²⁴⁾ Dervîş Aħmed Dânişî el-kâtib.